

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
ÖZEL EĞİTİM PROGRAMI

TİPİK GELİŞEN VE OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU
OLAN OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARDA PROSOSYAL
DAVRANIŞLAR

DOKTORA TEZİ

SAMET BURAK TAYLAN

ANKARA
ŞUBAT, 2025

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
ÖZEL EĞİTİM PROGRAMI

TİPİK GELİŞEN VE OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU
OLAN OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARDA PROSOSYAL
DAVRANIŞLAR

DOKTORA TEZİ

SAMET BURAK TAYLAN

DANIŞMAN: PROF. DR. HATİCE BAKKALOĞLU

ANKARA
ŞUBAT, 2025

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Samet Burak TAYLAN adlı öğrencinin hazırladığı “Tipik Gelişen ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Okul Öncesi Çocuklarda Prososyal Davranışlar” başlıklı bu çalışma Özel Eğitim Anabilim Dalı / Özel Eğitim Programı’nda jüri üyelerince oy birliği ile **Doktora Tezi** olarak kabul edilmiştir.

	<u>Jüri Üyeleri</u>	<u>İmza</u>
Başkan	Prof. Dr. Hatice BAKKALOĞLU	
Üye	Doç. Dr. Meral Çilem ÖKCÜN AKÇAMUŞ	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Gamze ALAK	
Üye	Doç. Dr. Seray OLÇAY	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Burcu KILIÇ TÜLÜ	

ONAY

Bu tez Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca, jüri üyeleri tarafından .../.../20... tarihinde, Enstitü Yönetim Kurulu tarafından ise .../.../20... tarihinde kabul edilmiştir.

.....

Prof. Dr. Mehmet İkbâl YETİŞİR
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgileri akademik yazım kurallarına uygun biçimde raporlaştırdığımı ve bunları etik ilkelere (atıfta bulunulan tüm yapıtlara kaynaklarda yer verilmesi, tezde kullanılan bilgi ve belgelere resmi yollarla ulaşılması ve bunların aslı bozulmadan kullanılması vb.) uygun olarak elde ettiğimi ve sunduğumu bildiririm.

Samet Burak TAYLAN

ÖZET

TİPİK GELİŞEN VE OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARDA PROSOSYAL DAVRANIŞLAR

TAYLAN, Samet Burak

Doktora Tezi, Özel Eğitim Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hatice BAKKALOĞLU

Şubat 2025, xvi + 114 Sayfa

Bu araştırmada, tipik gelişen (TG) ve otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan okul öncesi dönemdeki çocukların prososyal davranışlarının karşılaştırılması ve prososyal davranışlar ile bireye özgü ve çevresel değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada prososyal davranışların yanı sıra ele alınan bireye özgü değişkenler sözel olmayan bilişsel yeterlik, pragmatik dil becerileri, zihin kuramı ve OSB olan çocuklar için bunlarla birlikte otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi iken çevresel değişkenler birincil bakım verenin eğitim düzeyi, kardeşe sahip olma durumu, ailenin ortalama aylık gelir düzeyi ve çocuğun okul öncesi eğitime devam etme süresidir. Araştırmaya Ankara’da bulunan kamu ve özel okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden, yaşları 48-72 ay arasında olan 51 TG ve yaşları 48-80 ay arasında olan 51 OSB olan çocuk olmak üzere toplam 102 çocuk katılmıştır. Çalışmaya dahil edilecek katılımcılar, sözel olmayan bilişsel yeterliklerinin en az yaşıyla uyumlu düzeyde olması ve bağımsız olarak en az 2 sözcükten oluşan cümleler kurarak konuşabiliyor olması koşullarına göre belirlenmiştir. Çalışmaya katılan TG ve OSB olan çocukların sözel olmayan bilişsel yeterlik düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle, çalışma sözel olmayan bilişsel yeterlik düzeyleri benzer gruplarla gerçekleştirilmiştir.

Çocukların prososyal davranışlarının değerlendirilmesinde Prososyal Davranış Değerlendirme Protokolü (PDP) kullanılmıştır. PDP, bu araştırma kapsamında prososyal davranış türleri ve alanyazında prososyal davranışların kişisel paradigmaya dayalı olarak değerlendirildiği işlemler temel alınarak, değerlendirmenin doğal etkileşim örüntülerini içeren bir akış içinde gerçekleşmesini sağlayan bir protokol olarak geliştirilmiştir. Sözel

olmayan bilişsel yeterlik için Renkli Progresif Matrisler Testi (RPM), Pragmatik dil becerileri için İletişim Becerileri Kontrol Listesi-2 (İBKL-2), zihin kuramı için Zihin Kuramı Testi (ZKT), otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi için ise Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği (ÇODÖ) kullanılmıştır. Verilerin güvenilirliği için uygulama güvenilirliği ve gözlemciler arası güvenilirlik ile iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Araştırma soruları kapsamında gruplar arasındaki karşılaştırmalar için bağımsız örneklem t testi, grup içi karşılaştırmalar için ilişkili örneklem t testi, değişkenler arasındaki ikili ilişkiler için Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı ve varyans analizi, prososyal davranışların yordayıcılarının belirlenmesi için ise hiyerarşik regresyon analizi ve yol analizi gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın bulguları TG ve OSB olan çocukların prososyal davranış sergileme düzeylerinin toplam prososyal davranış sergileme düzeyleri, yardım etme ve paylaşma davranışları açısından farklılaştığı, rahatlatma davranışları açısından farklılaşmadığı, oluşan tüm farklılıklarda OSB olan çocukların prososyal davranış sergileme düzeylerinin TG akranlarına kıyasla sınırlı olduğunu göstermiştir. TG çocuklarda yardım etme davranışlarının paylaşma ve rahatlatma davranışlarından, paylaşma davranışlarının da rahatlatma davranışlarından daha yüksek düzeyde sergilendiği bulunmuştur. OSB olan çocuklarda ise yardım etme davranışları yalnızca rahatlatma davranışlarından daha yüksek düzeyde sergilenirken paylaşma davranışları ile rahatlatma davranışlarının sergilenme düzeyinin farklılaşmadığı bulunmuştur. Her iki grupta da sosyal ipucundan önce sergilenen prososyal davranış sayısı sosyal ipucundan sonra sergilenen prososyal davranış sıklığından anlamlı farkla daha yüksektir. TG çocukların sosyal ipucu sunulmadan önce sergiledikleri prososyal davranış sayısı OSB olan çocuklara göre daha yüksek iken sosyal ipucundan sonra sergilenen prososyal davranış sayısı açısından gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Korelasyon analizi sonuçlarına göre TG çocuklarda toplam prososyal davranış sergileme düzeyi ile bireye özgü ve çevresel değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken OSB olan çocuklarda toplam prososyal davranış sergileme düzeyi bireye özgü değişkenlerden zihin kuramı ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyiyle negatif yönlü ilişkilidir. Her iki grupta da prososyal davranış sergileme düzeyleri ile çevresel değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. OSB olan çocuklarda zihin kuramı ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinin prososyal davranışları yordadığı, pragmatik dil becerilerinin ise istatistiksel açıdan anlamlı bir yordayıcı olmadığı bulunmuştur. Prososyal davranışlara doğrudan ve dolaylı olarak etki eden değişkenlerin belirlenmesi amacıyla zihin kuramı,

otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi ve pragmatik dil becerilerinin yer aldığı yol analizi modeli zihin kuramının ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinin OSB olan çocukların prososyal davranış sergileme düzeylerine doğrudan etki ettiğini, pragmatik dil becerilerinin ise zihin kuramının aracılığıyla prososyal davranışlar üzerinde dolaylı etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Sözcükler: Otizm spektrum bozukluğu, prososyal davranış, yardım etme, paylaşma, rahatlatma.

ABSTRACT

PROSOCIAL BEHAVIORS IN TYPICALLY DEVELOPING CHILDREN AND CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER IN PRESCHOOL

TAYLAN, Samet Burak

Doctoral Dissertation, Department of Special Education

Supervisor: Prof. Hatice BAKKALOĞLU

February 2025, xvi + 114 Pages

In this study, it was aimed to compare the prosocial behaviors of preschool age typically developing (TD) children and children with autism spectrum disorder (ASD) and to examine the correlations between prosocial behaviors and individual-specific and exogenous variables. In addition to prosocial behaviors, the individual-specific variables considered in this study were nonverbal cognitive ability, pragmatic language skills, theory of mind, and for children with ASD, autism symptom severity, while the exogenous variables are primary caregiver's education level, status of having siblings, average monthly income level of the family, and the duration of the child's preschool education. A total of 102 children, including 51 TD children aged between 48-72 months and 51 children with ASD aged between 48-80 months, attending public and private preschool education institutions in Ankara participated in the study. Participants were determined according to the selection criteria of having nonverbal cognitive ability at least age-appropriate and being able to speak independently by forming at least two-words sentences. There was no statistically significant difference between the nonverbal cognitive competence levels of the TD children and children with ASD who participated in this study. In other words, the study was conducted with groups with similar nonverbal cognitive ability.

To assess children's prosocial behaviors, Prosocial Behavior Assessment Protocol (PAP) was used. The PAP was developed within the scope of this study based on the types of prosocial behaviors and the procedures in the literature in which prosocial behaviors are assessed based on in-person paradigm, as a protocol that makes the assessment to take place in natural interaction patterns. The Colored Progressive Matrices

(CPM) was used for nonverbal cognitive ability, the Turkish form of Children's Communication Checklist-2 (CCC-2) was used for pragmatic language skills, the Test of Theory of Mind (TTOM) was used for theory of mind, and Turkish form of the Childhood Autism Rating Scale (CARS) was used for the autism symptom severity. For the reliability of the data, implementation reliability, inter-rater reliability and internal consistency coefficients were calculated. Within the scope of the research questions, independent samples t test was used for comparisons between groups, paired samples t test was used for within-group comparisons, Pearson correlation coefficient and analysis of variance were used for relationships between variables, and hierarchical regression analysis and path analysis were performed to determine the predictors of prosocial behaviors.

The findings of the study showed that the prosocial behavior levels of TD children and children with ASD differed in terms of total prosocial behavior levels, helping behaviors and sharing behaviors, but not in terms of comforting behaviors. For all differences found, the prosocial behavior levels of children with ASD were limited compared to their TD peers. Helping behaviors were exhibited at a higher level than sharing and comforting behaviors, and sharing behaviors were exhibited at a higher level than comforting behaviors in TD children. In children with ASD, helping behaviors were exhibited at a higher level than only comforting behaviors, while sharing and comforting behaviors did not differ. In both groups, the frequency of prosocial behaviors exhibited before the social cue (coordinated gaze) was significantly higher than the frequency of prosocial behaviors exhibited after the social cue. While the frequency of prosocial behaviors exhibited by TD children before social cue was higher than by their peers with ASD, there was no significant difference between the groups in terms of the frequency of prosocial behaviors exhibited after social cue. According to the results of the correlation analysis, there was no significant relationship between the total prosocial behavior level and individual-specific variables in TD children, whereas the total prosocial behavior level was negatively correlated with theory of mind and autism symptom severity among individual-specific variables in children with ASD. In both groups, no statistically significant relationship was found between the total prosocial behavior levels and exogenous variables. It was found that theory of mind and autism symptom severity predicted prosocial behaviors in children with ASD, while pragmatic language was not a statistically significant predictor. To determine the variables that directly and indirectly affect prosocial behaviors, the path analysis model including theory of mind, autism

symptom severity, and pragmatic language skills revealed that theory of mind and autism symptom severity have a direct effect on prosocial behaviors of children with ASD, while pragmatic language has an indirect effect on prosocial behaviors through theory of mind.

Key Words: Autism spectrum disorder, prosocial behavior, helping, sharing, comforting.

ÖNSÖZ

Bu araştırmada okul öncesi dönemdeki tipik gelişen (TG) ve otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocuklar prososyal davranışlar sergileme düzeyleri açısından karşılaştırılmış, prososyal davranışlar ile çevresel ve bireye özgü özellikler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları, OSB olan çocukların prososyal davranışlarda TG akranlarından farklılaşan özelliklerini ve prososyal davranışlar üzerinde etkiye sahip değişkenleri ortaya koymuştur.

Böyle bir yolculuğun sonunda, yolculuğun tümünde emek verip desteğini esirgemeyenlere müteşekkirim olmamak mümkün değildir. Bu nedenle, ilk olarak doktora eğitiminin zorlu yolculuğunda rehberim olan tez danışmanım ve tez izleme kurulu üyelerine teşekkürlerimi sunmak isterim. Tüm lisansüstü eğitim sürecimdeki yolculuğumu şekillendirmeme rehberlik eden, yoluma ışık tutan ve elimden gelenin en iyisini yapmam için hep teşvik eden danışmanım Prof. Dr. Hatice BAKKALOĞLU ile sorularımı asla yanıtsız bırakmayan, tez izleme kurulu üyeleri olmayı kabul ederek her danıştığım bilgi ve deneyimlerini paylaşan ve hep destekleyen hocalarım Doç. Dr. Meral Çilem ÖKCÜN AKÇAMUŞ ve Dr. Öğr. Üyesi Gamze ALAK'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İyi ve kötü her anımda yanımda duran, değerlendirmekte ve anlamakta zorlandığım durumlar karşısında fikirlerini tarafsız bir gözle paylaşarak olaylara bakışımı geliştiren, zor zamanlarda devam edebilmem için güç ve cesaret veren çok değerli eşim Fadime YANAÇ TAYLAN'a sabrı ve koşulsuz desteği için sonsuz teşekkür ederim.

Katılımcılara ulaşmamda yardımcı olup katılımcılarla çalışacağım ortamlar oluşturan tüm kurumlara ve bu kurumların çalışanlarına, çocuklarının araştırmaya katılması için gönüllü olan tüm ebeveynlere, araştırma kapsamında büyük bir keyifle çalıştığım çocuklara, çalışmanın her aşamasında fikrine danışıp desteğini aldığım değerli arkadaşım Yasemin ÖNEN'e ve Prososyal Davranış Değerlendirme Protokolü (PDP) ile verilerin toplanmasında ikinci yetişkinler olarak benimle oturumlara katılan lisans öğrencilerimize destekleri, emekleri ve ayırdıkları zaman için teşekkür ederim.

Bu tezin yazarı, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) tarafından sağlanan 2211-A Yurt İçi Genel Doktora Burs Programı kapsamında desteklenmiştir.

*Birbirine değer verip birbirini gözeten insanlardan oluşan bir toplum yaratmaya ihtiyaç
duyduğumuz dünyamızda, diğerlerini önemseyip hedeflerine ulaşmasına yardım eden,
elindekini paylaşan ve  z lenleri teselli eden çocuklardan öğreneceğimiz çok şey var.*

Koşulsuz, saf iyiliğin timsali olan ocuklara...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	x
İÇİNDEKİLER.....	xii
TABLolar DİZİNİ.....	xiv
ŞEKİLLER DİZİNİ	xv
KISALTMALAR	xvi
BÖLÜM 1.....	1
GİRİŞ.....	1
Prososyal Davranışların Önemi	4
Prososyal Davranışların Gelişimi	6
Yardım Etme	10
Paylaşma	11
Rahatlatma.....	11
Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Prososyal Davranışlar	12
Prososyal Davranışların Değerlendirilmesi	14
Problem.....	16
Amaç.....	19
Önem.....	20
Sayıtlar.....	21
Sınırlılıklar	21
Tanımlar.....	22
BÖLÜM 2.....	24
YÖNTEM	24
Araştırmanın Modeli.....	24
Katılımcılar	24
Verilerin Toplanması	26
Katılımcıların Belirlenmesi.....	29
Araştırma Verilerinin Toplanmasında Kullanılan Araç ve İşlemler.....	29
Demografik Bilgi Formu.....	29
Sözel Olmayan Bilişsel Yeterliklerin Değerlendirilmesi	29
Pragmatik Dil Becerilerinin Değerlendirilmesi.....	31
Zihin Kuramının Değerlendirilmesi	32
Otizm Belirtilerinden Etkilenme Düzeyinin Değerlendirilmesi.....	33
Prososyal Davranışların Değerlendirilmesi	34
Verilerin Çözümlemesi	37
Güvenirlik Analizleri	39
Uygulama Güvenirliği	39
Gözlemciler Arası Güvenirlik.	39

BÖLÜM 3.....	41
BULGULAR VE YORUMLAR	41
Sosyal Davranış Sergileme Düzeylerinin Gruplar Arasında ve Gruplar İçinde Karşılaştırılması	44
Sosyal Davranış Sergileme Düzeylerinin Sosyal İpuçlarının Varlığına Göre İncelenmesi	49
Sosyal Davranış Sergileme Düzeyleri ile Bireye Özgü Özellikleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi.....	52
Sosyal Davranış Sergileme Düzeyleri ile Çevresel Özellikler Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi.....	62
Sosyal Davranışların Yordayıcılarının ve Yordayıcı İlişkide Dolaylı Etkisi Olan Değişkenlerin İncelenmesi.....	64
BÖLÜM 4.....	76
SONUÇLAR VE ÖNERİLER	76
Sonuçlar	76
Araştırmaya Katılan TG ve OSB Olan Çocukların Sosyal Davranış Sergileme Düzeylerinin Karşılaştırılmasına İlişkin Sonuçlar	76
Araştırmaya Katılan TG ve OSB Olan Çocukların Sosyal İpuçlarının Varlığına Göre Sosyal Davranış Sergileme Düzeylerine İlişkin Sonuçlar.....	77
Araştırmaya Katılan TG ve OSB Olan Çocukların Sosyal Davranış Sergileme Düzeyleriyle Bireye Özgü ve Çevresel Özellikleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Sonuçlar.....	77
Araştırmaya Katılan OSB Olan Çocukların Sosyal Davranış Sergileme Düzeylerinin Yordayıcılarına Yönelik Sonuçlar.....	78
Öneriler	78
Uygulamacılara Yönelik Öneriler	78
İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler.....	79
KAYNAKLAR.....	81
EKLER	97
Ek 1. Etik Kurul Onayı	98
Ek 2. Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzni.....	99
Ek 3. Veri Toplama Takvimi Takip Çizelgesi.....	100
Ek 4. Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu	101
Ek 5. Demografik Bilgi Formu	102
Ek 6. Renkli Progresif Matrisler Testi Kullanım İzni.....	103
Ek 7. İletişim Becerileri Kontrol Listesi-2 Kullanım İzni	104
Ek 8. Zihin Kuramı Testi Kullanım İzni.....	105
Ek 9. Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği Kullanım İzni.....	106
Ek 10. Sosyal Davranış Değerlendirme Protokolü	107
Ek 11. Sosyal Davranış Değerlendirme Protokolü Uygulama Güvenirliği Formu.....	110
BENZERLİK BİLDİRİMİ	111
ÖZGEÇMİŞ.....	112

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1. Bireye Özgü Özellikler için Betimsel İstatistikler	42
Tablo 2. Çevresel Özellikler için Betimsel İstatistikler.....	43
Tablo 3. Grupların Prososyal Davranış Sergileme Düzeyleri Arasındaki Farklar	45
Tablo 4. Prososyal Davranış Türlerinin Sergilenme Düzeyleri Arasındaki Grup İçi Farklar	48
Tablo 5. Grupların Sosyal İpuçlarının Varlığına Göre Prososyal Davranış Sergileme Düzeyleri Arasındaki Farklar	49
Tablo 6. Sosyal İpuçlarının Varlığına Göre Prososyal Davranış Sergileme Düzeyinin Grup İçinde Karşılaştırılması	50
Tablo 7. Sosyal İpuçlarının Varlığına Göre Prososyal Davranış Sergileme Düzeyinde Oluşan Grup içi Farkların Gruplar Arasında Karşılaştırılması	51
Tablo 8. TG Çocuklarda Prososyal Davranışlar ve Bireye Özgü Değişkenler Arasındaki İlişkiler.....	52
Tablo 9. OSB Olan Çocuklarda Prososyal Davranışlar ve Bireye Özgü Değişkenler Arasındaki İlişkiler	53
Tablo 10. Prososyal Davranışlar ve Çevresel Değişkenler Arasındaki İlişkilere Yönelik Varyans Analizi Sonuçları.....	63
Tablo 11. OSB Olan Çocuklarda Prososyal Davranışların Yordayıcılarına Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları	65
Tablo 12. Yol Analizi Modeli Uyum İndeksleri	67
Tablo 13. OSB Olan Çocuklarda Prososyal Davranışların Yordayıcılarına İlişkin Doğrudan, Dolaylı ve Toplam Etkiler	69

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1. Veri Toplama Araç ve İşlemlerinin Oturumlara Dağılımı	28
Şekil 2. TG ve OSB Olan Çocukların Prososyal Davranış Sergileme Düzeyleri.....	44
Şekil 3. OSB Olan Çocuklarda Prososyal Davranışların Yordayıcılarına İlişkin Yol Analizi Modeli.....	68

KISALTMALAR

ÇODÖ	Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği
İBKL-2	İletişim Becerileri Kontrol Listesi-2
OSB	Otizm Spektrum Bozukluğu
PDP	Prososyal Davranış Değerlendirme Protokolü
RPM	Renkli Progresif Matrisler Testi
TG	Tipik Gelişen
ZKT	Zihin Kuramı Testi

BÖLÜM 1

GİRİŞ

İnsanlar, çevreleriyle olumlu sosyal ilişkiler geliştirerek ortak kültüre ve değerlere sahip bir toplumda uyum içinde yaşayabilmek için çeşitli sosyal davranışlar sergilemektedirler. Ortak bir amaca yönelik olarak eşgüdümlü hareket etmek, üzerinde uzlaşıya varılmış yollarla iletişim kurmak ve yine üzerinde uzlaşıya varılmış toplum kurallarına uygun davranışlarda bulunmak, bireylerin diğer bireylerle olumlu ilişkiler yürütmelerini sağlayarak daha büyük bir topluluğun kabul gören bir üyesi/parçası olmalarına hizmet etmektedir. Erken yaşlardan itibaren gelişmeye başlayan sosyal iletişim becerilerinin aktif kullanımı, çevredekilerin duygularını ve düşüncelerini anlama, kişilerin eylemlerindeki niyetleri üzerine düşünme, kişilere karşı sahip oldukları duygular ve niyetlerle uyumlu olan olumlu sosyal davranışlar sergileme gibi yeterlikler, insanların birbirleriyle olumlu ilişkiler kurmalarını sağlamaktadır (Tomasello, 2014). Sosyal biliş kapsamında ele alınan bu yetkinlikler, sosyal açıdan önemli bilgileri anlamayı ve bu bilgileri kullanarak bireyler arasındaki ilişkileri çeşitli motivasyonlarla sürdürmek için davranışları düzenlemeyi sağlamaktadır (Arango-Tobón, Guevara-Solórzano, Orejarena-Serrano ve Olivera-La Rosa, 2023). Buradan hareketle, insanların erken yaşlardan itibaren içinde bulundukları çevrenin sosyal ve kültürel özelliklerine uygun şekilde davranmalarının onları bir topluluğun üyesi olma konusunda başarıya ulaştıracağı ifade edilebilir. Bir topluluğun üyesi olmak, o topluluğun kültürel olarak aktardığı bilgi birikimini elde etmeyi sağlayarak yeni becerilerin edinimine imkân sunmakta; böylece insan bilişi, dahil olunan sosyal çevre tarafından şekillendirilmekte ve kültüre uyum sağlayarak gelişmektedir (Tomasello, 1999). Bu birikimden yararlanarak gelişme avantajını elde etmek üzere içinde bulunulan topluluğun kabul gören bir üyesi olmayı sağlamada önemli bir özellik, Türkçede *olumlu sosyal davranışlar* ya da *toplum yanlısı davranışlar* olarak da ele alınan (ör. Yağmurlu, Sanson ve Köymen, 2005) *prososyal davranışlar* (*prosocial behaviors*) sergileme yetkinliğidir.

Gelişimin erken dönemlerinden itibaren sergilenmeye başlayan ve kişiler arasında olumlu sosyal ilişkiler kurulmasına hizmet eden prososyal davranışlar, *bir bireyin başka bir bireye fayda sağlamak için gönüllü olarak gerçekleştirdiği eylemler* olarak

tanımlanmaktadır (Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006; Hay, 1994; Jensen, 2016). Prososyal davranışın tanımlarında bireyin başkasına fayda sağlaması ve gönüllülük ortak olarak yer almakta iken bazı tanımlarda bu davranışların herhangi bir ödül beklemezsizin sergilendiği ve karşılığında bir fayda beklendiğinde davranışın prososyal davranış olarak ele alınamayacağı da ifade edilmektedir (Aşkın, 1986; Rushton, 1976). Sosyal beceriler, duygu düzenleme, arkadaşlık, sosyal uyum ve akademik beceriler için önemli bir değişken (Armstrong-Carter, Miller, Hill ve Domingue, 2021; Gülseven, Carlo, Kumru, Sayıl ve Selçuk, 2022; Paulus ve Moore, 2012) olarak ele alınan prososyal davranışlar, diğer bireye fayda sağlanacak olan bağlamın özelliğine bağlı olarak birbirinden farklı işlevlerle ve farklı biçimlerde sergilenebilmektedir. Örneğin; yere düşen birinin ayağa kalkması için elinden tutmak, en sevdiği oyuncakını kaybeden birini teselli etmek, sahip olunan iki çikolatadan birini bir arkadaşına vermek ve yolda yürüyen birini düşmemesi için henüz görmediği bir çukur hakkında uyarmak farklı bağlamlarda başkalarına fayda sağlamak için gönüllü olarak sergilenen davranışlardır.

Alanyazında sıklıkla ele alınan ve farklı işlevlere hizmet eden üç tür prososyal davranış *yardım etme*, *paylaşma* ve *rahatlatma* davranışlarıdır. Dunfield ve Kuhlmeier (2013), kişilerin çevrelerindeki bireylerin sergilemekte başarısız oldukları eylemlerindeki yardım gereksinimlerine karşılık *yardım etme (helping)*, maddi/nesneye yönelik isteklerine/gereksinimlerine karşılık *paylaşma (sharing)* ve duygusal sıkıntı/huzursuzluklarına karşılık *rahatlatma (comforting)* olmak üzere birbirinden ayrılan üç farklı türde prososyal davranış sergilediklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte Warneken (2013) ve Warneken ve Tomasello (2009), kişilerin bilgiye yönelik gereksinimlerine karşılık *bilgi verme (informing)* davranışını da prososyal davranışlar arasında ele almıştır. Liszkowski, Carpenter, Striano ve Tomasello (2006) ise 12 ve 18 aylık çocuklarla gerçekleştirdikleri çalışmalarında bilgi vermeye yönelik işaret etme davranışının yetişkine yardım etme amacıyla sergilendiğini belirtmişlerdir. Prososyal davranış açısından düşünüldüğünde bilgi verme eylemleri, diğer bireyin faydasına olduğu durumlarda, *bilgilendirici yardım etme (informational helping)* olarak da ele alınabilmektedir (Sommerville, Schmidt, Yun ve Burns, 2013). Bu işlevi doğrultusunda, bilgilendirmeye yönelik davranışları da başkalarının bir gereksinimini karşılamaya yönelik olarak sergilendiğinden yardım etme amacı taşıdığı kabul edilebilir. Bu bağlamda, bilgi vermeye ilişkin davranışların Dunfield ve Kuhlmeier (2013) tarafından ortaya konan sınıflamaya uygun biçimde “yardım etme” davranışı olarak kabul edilebileceği düşünülmektedir. Çeşitli çalışmalarda *iş birliği (cooperation)*

davranışlarının da prososyal davranışlardan biri olarak ele alındığı görülmektedir (Aydın, 2021; Kartner, Schuhmacher ve Collard, 2014). İş birliği, iki ya da daha fazla bireyin ilgili görevin gerektirdiği davranışları sergileyerek ortak bir amaca ulaşmak için birlikte çalışmaları olarak ele alınmaktadır (Hay, 1979). Ortak amaca ulaşmak üzere çalışırken birlikte hareket etmek, doğası gereği, bireylerin ortak hedefe ulaşmak için yardımlaşmasını ya da birlikte çalışan bireylerden biri gereksinim duyduğunda kaynakların paylaşımını içerebilmektedir. Bu nedenle iş birliğinin diğerlerinden ayrılan farklı bir prososyal davranış türü olmaktan daha çok prososyal davranışların sergilenmesini gerektiren bir bağlam olarak ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, bu araştırmada prososyal davranışlar Dunfield ve Kuhlmeier (2013) tarafından yapılan sınıflamaya uygun olarak yardım etme, paylaşma ve rahatlatma olarak ele alınmıştır.

Bir hedefe ulaşması için yardım etmek, elindeki kaynakları paylaşmak ya da üzülen birini teselli ederek rahatlatmak gibi davranışlarla insana benzer özellikler sergileyen, insansı primat gruplarında da karşılaşılsa da prososyal davranışların insanlarda çok daha gelişmiş olduğu görülmektedir (de Waal, 2013; Tomasello, 2016; Tomasello ve Vaish, 2013). Numan (2015), bu düzeyde gelişmiş prososyal davranışların dahil olunan sosyal gruba uyum sağlamayı güçlendirdiğini ve böylece tercih edilme nedeni olarak doğal seçimle kalıcı hale geldiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda daha yüksek empatiye sahip, iş birlikçi ve özgeci (kişisel yarar gözetmeksizin başkalarına yararlı olmaya çalışan) bireylerin bir sosyal grup içindeki bireyler arasında daha fazla tercih edilmesinin bu davranışların sergilenmesinde rol oynayan beyin mekanizmalarını etkileyen genlerin sonraki nesillere aktarılmasını güçlendirdiği de belirtilmektedir (Numan, 2015; Wilson, 2012). Grup tercihlerinin prososyal davranışların gelişimini şekillendirmesine ilişkin bir açıklamasında Wilson (2012), evrimsel süreç açısından bakıldığında erken dönemde yer alan insanların bir araya gelerek kaynakların ele geçirilmesi için diğerlerine karşı mücadele eden iyi organize olmuş gruplar oluşturduğunu; daha özgecil ve iş birlikçi davranışlar sergileyerek grubun tümü için kendi canlarını feda edebilen bireylerden oluşan grupların ise daha bencil davranışlar sergileyen bireylerden oluşan gruplara baskın gelerek hayatta kalmada daha başarılı olduklarını, böylece grup tercihi mekanizmasının bahsedilen bu özgecil davranışları sergilemede etkili olan genlerin evrimini desteklemiş olabileceğini savunmaktadır (Bowles, 2006). Bu gibi etkilerin prososyal davranışları etkilediğini savunan bakış açısı oldukça güçlü olsa da toplumun tümü bir arada ele alındığında her bir insanın benzer düzeyde prososyal

davranışlar sergileyen özgecil bireyler olduğunu kabul etmek gerçekçi görünmemektedir. Hem daha özgecil hem de daha bencil bireylerin bir arada bulunduğu popülasyondaki bu çeşitliliğe popülasyon içindeki genetik çeşitliliğin, her bir bireyin gelişimi boyunca etkilendiği çevresel girdilerin ve kalıtsal olarak sahip olunan özelliklerin karma bir etkiyle katkıda bulunuyor olabileceği ifade edilebilir (Numan, 2015). Prososyal davranışların kökenine ilişkin tüm bu olasılıklar ve açıklamalar, insan davranışına sosyal, davranışsal ve gelişimsel açıdan açıklamalar getirmeyi amaçlayan araştırmacıları bu konuda araştırmalar yapmaya yöneltmiştir. Toplumda yer edinmeye ve bu sayede dahil olunan toplumun birikiminden faydalanmaya olanak sağlayan prososyal davranışların önemi, izleyen başlıkta daha detaylı ele alınmıştır.

Prososyal Davranışların Önemi

Konuyla ilgili araştırmalar, prososyal davranışların çocukların çevreleriyle olumlu sosyal ilişkiler ve akranlarıyla arkadaşlıklar kurmalarını desteklediğini göstermektedir (Coelho, Torres, Fernandes ve Santos, 2017; Eisenberg ve diğ., 1996; Sebanc, 2003; Szarek ve Tanas, 2022). Coelho ve diğerleri (2017), çocukların yardım etme ve paylaşma davranışları sergiledikleri olumlu etkileşim örüntülerinin sosyal kabul ve karşılıklı arkadaşlık özellikleriyle ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Eisenberg ve diğerleri (1996) prososyal davranışlar ile akran kabulü arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu rapor etmişlerdir. Bir başka araştırmada Szarek ve Tanas (2022) 4-6 yaş arasındaki çocuklara içinde ana karakterin prososyal davranışlar sergilemiş olduğu (ör. önceden yardım ettiği ya da ihtiyacı olan bir şeyi paylaştığı), prososyal davranışın alıcısı konumundaki bir karakter ile başka bir karakterin yer aldığı bir öykü anlatmıştır. Ardından başka bir yetişkin çocuklara bu kez önceki öyküde prososyal davranış sergilemiş olan ana karakterin yardıma ihtiyaç duyduğu bir öykü anlatarak bu karakterin yardım istemek için önceki öyküde alıcı konumda olan ya da diğer karakter arasından hangisinden talepte bulunacağını sormuştur. Araştırmanın sonucunda çocukların ikinci öyküde ana karakterin yardım talep etmek için daha çok önceden yardım etmiş olduğu karaktere yöneleceği yönünde yanıtlar verdikleri görülmüş; bu bulgu araştırmacılar tarafından çocukların prososyal davranışlar sergilerken karşılıklılığı önemsedikleri ve prososyal davranışları arkadaşlık ağlarını güçlendirmek için bir “sosyal yatırım” gibi kullandıkları yönünde yorumlanmıştır (Szarek ve Tanas, 2022). Sebanc (2003) tarafından yürütülmüş bir araştırmada ise yaşları 3-5 arasında olan çocukların arkadaşlık ilişkileri,

öğretmenler tarafından sunulan bilgilere göre arkadaşlık özelliklerini ölçen bir araç ile incelenmiştir. Araştırmada prososyal davranışlar ile destekleyici arkadaşlık özellikleri arasında pozitif yönlü ilişkiler olduğu, arkadaşına sahip çocukların arkadaş olmayanlara kıyasla daha fazla prososyal davranış sergiledikleri ortaya konmuştur. Prososyal davranışların arkadaşlık açısından olduğu gibi sosyal beceriler açısından da önemli bir değişken olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Eisenberg ve diğerleri (1996) çocukların prososyal davranışlarının genel sosyal işlevsellik düzeyleriyle pozitif yönlü ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde Gülay (2011) 5-6 yaş arasındaki çocuklarla yürüttüğü çalışmada çocukların sosyal becerileri ve prososyal davranışlarına ilişkin bilgileri ebeveyn raporlamasına dayalı ölçme araçlarıyla toplamış, araştırmanın sonucunda çocukların sosyal becerilerinin prososyal davranışlarıyla pozitif yönlü ilişkiye sahip olduğunu bulmuştur. Gülseven ve diğerleri (2022), yaş ortalamaları 49 ay olan 293 çocuğun erken dönemdeki prososyal davranışlarını Prososyal Davranış Ölçeği (Yağmurlu ve Sanson, 2009) ile ölçmüşler ve dört yaştaki prososyal davranışların beş yaştaki duygu düzenleme becerisiyle pozitif yönlü ilişkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Bunların yanı sıra, erken dönemlerde sergilenen prososyal davranışlar gelecekteki eğitim ve iş yaşantılarındaki başarıyı da yordamaktadır (Jones, Greenberg ve Crowley, 2015). Jones ve diğerleri (2015) erken çocukluk dönemindeki prososyal davranış düzeylerinin liseden zamanında mezun olma, üniversite eğitimini tamamlama ve düzenli bir işe sahip olmayı yordadığını ortaya koymuşlardır.

Prososyal davranışlar olumlu arkadaşlık ilişkileri, sosyal beceriler, eğitsel başarı gibi istendik özelliklerle olumlu ilişkilere sahipken araştırmalar aynı zamanda prososyal davranışların istenmeyen davranışlarla da negatif yönlü ilişkilerini ortaya koymaktadır. Örneğin, Swit ve McMaugh (2012) 3-5 yaş arasındaki çocuklarla yürüttükleri çalışmalarında çocukların prososyal davranışlarıyla birlikte akranı dışlama ve kontrol etme gibi agresyon davranışlarını öğretmenlerin sunduğu bilgilere dayalı olarak ölçmüşler, prososyal davranışların bahsedilen agresyon davranışlarıyla negatif yönlü ilişkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzer bir araştırmada Gülseven ve diğerleri (2022), yaş ortalamaları 49 ay olan okul öncesi dönemdeki çocukların dışsal problem davranışlarını (ör. agresyon, kurallara uymama vb.) ve prososyal davranışlarını ebeveyn yanıtlarına dayalı araçlarla ölçmüş ve iki özellik arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Bahsedilen araştırmalar, prososyal davranışların çevredeki diğer kişilerle olumlu ilişkiler kurarak sosyal çevreye uygun biçimde katılım gösterme açısından önemini ortaya koymaktadır. Bahsedilen bu araştırmaların yanı sıra Jones ve

diğerleri (2015) tarafından yürütölen boylamsal bir araştırma erken dönemde sergilenen prososyal davranışların gelecekte özel eğitim hizmeti alma süresi, okul yaşantısında sınıf tekrarı, yetişkinlikte suçla karışma ve sosyal yardımlara (beslenme, barınma vb.) ihtiyaç duyma ile negatif yönlü ilişkilerini ortaya koymuştur. Dolayısıyla erken dönemdeki prososyal davranış sergileme düzeylerinin, gelecekteki yaşam kalitesini etkileyen önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Hem anlık hem de boylamsal etkilere sahip olan bir özellik olarak prososyal davranışların gelişimi, izleyen başlıkta açıklanmıştır.

Prososyal Davranışların Gelişimi

Prososyal davranışların gelişiminde etkili olan faktörlere ilişkin açıklamalar getiren kuramlar ele alındığında, kaynağını psikoanalitik kuram, sosyal öğrenme kuramı ve bilişsel gelişim kuramından alan üç açıklamanın öne çıktığı görölmektedir (Eisenberg ve Mussen, 1989).

Psikoanalitik kurama göre davranışlar büyük ölçüde insanın kendini tatmin eden içgüdülerden kaynaklanmaktadır, ancak içgüdülerin davranışlara olan etkisi istek ve beklentilere göre sınırlandırılabilir. Kişiler, sosyal adalet beklentisinin bir göstergesi olarak, başkalarının da uygun davranmasını bekleyebilmekte; bunun için içgüdüsel olarak gerçekleştirmek isteseler de kendilerini toplumsal olarak uygun olmayan pek çok eylemden mahrum bırakabilmektedir. Freud'a (1922/1949; s. 88) göre bahsedilen bu sosyal adalet beklentisi, toplumsal vicdana ve göreve uygun davranmanın kökenini oluşturmaktadır. Dolayısıyla psikoanalitik kurama göre kişilerin belirli bir şekilde davranmaya yönelik içgüdülerini bir sosyal adalet kaygısına bağılı olarak kontrol altına alıp toplumun vicdanına ve beklentilerine uygun olan davranışlarda bulundukları ifade edilebilir.

Diğer bir açıklama olarak *sosyal öğrenme kuramına* göre insanların davranışları ödöl, ceza ve davranışlara model olan diğer kişiler gibi çevresel ögelerin etkisiyle şekillenmekte; benzer şekilde çocukların ihtiyaç duyulan bir şeyi paylaşmaya ve birinin mutsuzluğunu gidermeye yönelik davranışları da sergilediklerinde çevrelerinden gördükleri övgüyle güçlenmektedir. Bu deneyimlerin tekrarlı olarak gerçekleşmesiyle bu davranışlar içsel olarak pekiştirilmeye ve dışsal motivasyonlardan bağımsız olarak sergilenmeye başlamaktadır (Eisenberg ve Mussen, 1989; Grusec ve Redler, 1980). Sosyal öğrenme kuramına dayalı açıklamalar ele alındığında, prososyal davranışların, psikoanalitik kuramın içgüdülerin kontrolüne yönelik açıklamasından farklı olarak,

model alma ve dışsal pekiştirmelerle şekillenerek geliştiğine vurgu yapıldığı görülmektedir.

Son olarak *bilişsel gelişim kuramında* çocukların çevrenin etkisiyle değil çevrenin özelliklerine uyum sağlayarak davranışlarını kendi algılarına ve uyaranları yorumlama biçimlerine göre şekillendirdikleri, sahip oldukları bilişsel işlevlerinin çevresel olaylarla olan etkileşimlerinin sonucu olarak bir dizi aşamadan geçtiği, buna paralel olarak ahlaki muhakeme yeterliğinin geliştiği ifade edilmektedir (Kohlberg, 1969). Bilişsel gelişim kuramına göre bilişsel gelişime paralel olarak ilerleyen ahlaki muhakeme, kazanılan ahlaki prensiplere dayalı olarak karara varmayı, bu kararı gözden geçirmeyi ve sonunda ahlaki açıdan uygun olan davranışı belirleyip sergilemeyi sağlama rolüyle prososyal davranışların gelişiminde önemli bir yere sahiptir (Kohlberg ve Candee, 1984). Dolayısıyla, bilişsel gelişim kuramı açısından bakıldığında prososyal davranışların bilişsel gelişimle birlikte ilerleyen ahlaki muhakemeye bağlı olarak geliştiğine vurgu yapıldığı görülmektedir. Bilişsel yeterlik ve ahlaki muhakeme ile prososyal davranışlar arasındaki pozitif yönlü ilişkileri ortaya koyan çalışmalar, bilişsel gelişim kuramının bu bakış açısını desteklemektedir (Chernyak, Harvey, Tarullo, Rockers ve Blake, 2018; Tan, Mikami ve Hamlin, 2018).

Bahsedilen kuramların yanı sıra prososyal davranışların nasıl oluştuğuna açıklama getiren başka yaklaşımlar da mevcuttur. Örneğin, *ait olma ihtiyacı teorisi* prososyal davranışların insanın sosyal bağlar kurma ve toplum içinde kabul edilme ihtiyacından kaynaklandığını (Baumeister, 2012); *kültürel yaklaşım* ise prososyal davranışların kültürlerin hayatta kalabilmeleri için sosyokültürel evrimle birlikte ortaya çıktığını ve bu davranışların fedakarlığı destekleyen aile yapılarının bulunduğu gelişmiş kültürlerde doğan insanlar tarafından sergilendiğini öne sürmektedir (Cohen, 1972).

Birbirinden farklı açıklamalar getiren bu görüşler birlikte ele alındığında, prososyal davranışların ortaya çıkmasında rol oynayan temel özelliklerin içgüdüler, dışsal ve içsel pekiştirmelerin sağladığı öğrenmeler, bilişsel gelişim, ahlaki muhakeme yeteneği ve toplumda yer edinme arzusu olduğu görülmektedir. Eisenberg, Spinrad ve Knafo-Noam (2015) da prososyal davranışların biyolojik özellikler, bireyin sosyobilişsel özellikleri, kültür, aile ve toplumun sosyal özellikleri, duygu durumları ve bağlama özgü özellikler (ör. prososyal davranışın maliyeti, faydalanıcısı) gibi hem bireye özgü hem de çevresel pek çok unsurun ve bu unsurların gelişim sürecinde birbirleriyle olan etkileşimlerinin etkisiyle şekillendiğini ifade etmektedir.

Prososyal davranışlar, yaşamın ilk yıllarında gelişen bazı sosyo-bilişsel yetkinliklerle ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Stout, Karahuta, Laible ve Brandone (2021) çocukların 18 aydaki niyeti anlama ve ortak dikkat başlatma düzeyleriyle 25 aydaki yardım etme ve paylaşma davranışlarının değerlendirildiği boylamsal araştırmalarında erken dönemde kişilerin eylemlerindeki niyeti anlamının gelecekteki yardım etme davranışlarını, erken dönemdeki ortak dikkat başlatma düzeylerinin ise gelecekteki paylaşma davranışlarını yordadığını ortaya koymuşlardır. Bir başka araştırmada Spinrad ve Stifter (2006), erken dönemlerde başkalarının duygusal durumlarına dikkati yöneltme (concerned attention) düzeylerinin gelecekteki rahatlatma davranışlarını yordadığını bulmuştur. Duygusal durumlara dikkati yöneltmenin yanı sıra, Knafo, Steinberg ve Goldner (2011) bu durumlarda karşısındakinin duygusuna ilişkin anlayışın temeli olan duygusal perspektif alma yetkinliğinin de prososyal davranışlarda önemli bir rolü olduğunu ortaya koymuşlardır. İlgili araştırmaya katılan 3-6 yaşlar arasındaki çocukların tümü bir arada ele alındığında duygusal perspektif alma ve kendiliğinden sergilenen prososyal davranış düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken duygusal perspektif almada sınırlılıklara sahip çocukların sosyal ipuçları sunulmaksızın kendiliğinden sergiledikleri prososyal davranış düzeylerinin diğerlerine göre daha düşük olduğu rapor edilmiştir. Yine sosyobilişsel yetkinliklerle prososyal davranışlar arasındaki ilişkilerin incelendiği bir başka çalışmada 4-6 yaşlar arasındaki çocuklarda zihin kuramı ile prososyal davranış düzeyleri arasında pozitif yönlü ilişkiler olduğu ve zihin kuramının prososyal davranışları yordadığı, ancak bu iki özellik arasındaki ilişkinin yalnızca erkek çocuklarda anlamlı olduğu bulunmuştur (Yağmurlu, 2013). Bununla birlikte, pragmatik dil becerileri de sosyal işlevsellik açısından önem arz etmektedir ve bu alandaki bozukluklar sosyal işlev gösterme düzeyine olumsuz etki etmektedir (Cummings, 2011). Bazı çalışmalar, prososyal davranışlarla ilişkili bir başka özelliğin pragmatik dil becerileri olduğunu ortaya koymaktadır (Helland ve Helland, 2017; Ketelaars, Cuperus, Jansonius ve Verhoeven, 2010; Miranda, Berenguer, Baixauli ve Roselló, 2023). Bu durum, pragmatik dil becerilerini de prososyal davranışlar açısından önemli bir konuma getirmektedir. Dolayısıyla, prososyal davranışların hızla geliştiği erken çocukluk döneminde bu gelişim sürecine şekil veren çok sayıda özellik bulunmaktadır. Bu özelliklerden ortak dikkat ise hem doğrudan prososyal davranışlarla olan ilişkisi (Stout ve diğ., 2021) hem de prososyal davranışın sergilenmesi için gerekli motivasyonu sağlayan duygusal perspektif alma, zihin kuramı, sosyal ipuçlarının yorumlanması gibi özelliklerle olan ilişkileri (Moll ve Meltzoff, 2011; Mundy, 2018;

Sodian ve Kristen-Antonow, 2015) nedeniyle yaşamın ilk yılından itibaren oldukça önemli bir role sahiptir.

Prososyal davranışların yalnızca bireye özgü özelliklerin etkileriyle değil, aynı zamanda bazı çevresel özelliklere de bağlı olarak değişim gösterebildiğini ortaya koyan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Hu ve Feng (2022) 3-7 yaş arasındaki çocukların prososyal davranışları ile ebeveynlerinin demokratik ebeveynlik stilleri arasında anlamlı ilişkiler olduğunu rapor etmiştir. Isoitu-Sjöblom (2022) ise çocukların prososyal davranış sergileme düzeylerinin babaların eğitim düzeyine göre farklılaşabildiğini göstererek ebeveyn eğitim düzeylerinin prososyal davranışlarla ilişkili olabileceğini ortaya koymuştur. Ekonomik özelliklerin çocukların prososyal davranışları üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında Xiao, Korous, Hewitt ve Nguyen (2023) ailenin deneyimlediği ekonomik baskının ergenlerde prososyal davranışlarla negatif yönlü ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir. İki çocuklu ailelerde büyük çocuğun, üç çocuklu ailelerde ise en küçük çocuğun prososyal davranışlarının diğer kardeşlerin prososyal davranışlarını yordadığını gösteren araştırmasıyla Chi, Malmberg ve Flouri (2024) ise kardeşe sahip olmanın prososyal davranışlara yönelik olası etkilerine işaret etmiştir.

Prososyal davranışların erken çocuklukta ortaya çıktığı dönemleri inceleyen araştırmalar, bu davranışlar açısından ilk dört yıl içindeki gelişimsel süreci ortaya koymuştur (Dunfield, 2014; Stout ve diğ., 2021). İlk prososyal davranış örneklerinin görüldüğü dönemleri inceleyen araştırmalar ele alındığında en erken ortaya çıkan prososyal davranış türünün ilk yaştan doldurulmasıyla birlikte sergilenen yardım etme davranışı olduğu görülmektedir (Dahl, 2015; Dunfield, Kuhlmeier, O'Connell ve Kelley, 2011; Sommerville ve diğ., 2013; Warneken ve Tomasello, 2006). Yine benzer dönemlerde gelişen bilgilendirici yardım etme davranışlarının 12-18 aylar arasında sergilendiğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Liszkowski ve diğ., 2006; Liszkowski, Carpenter ve Tomasello, 2008). Bu sırayı 18-24 aylar arasında sergilenmeye başlayan paylaşma davranışı takip etmektedir (Dunfield ve Kuhlmeier, 2013; Dunfield ve diğ., 2011). Bu araştırmada ele alınan prososyal davranış türleri arasında en geç sergilenmeye başlayan rahatlatma davranışlarının ise ilk örnekleri yaklaşık 24-36 ay döneminden itibaren görülebilenken (Hepach, Vaish ve Tomasello, 2013; Zahn-Waxler, Radke-Yarrow, Wagner ve Chapman, 1992) bu davranışlar 36-48 ay döneminde daha belirgin biçimde sergilenmektedir (Dunfield ve Kuhlmeier, 2013). Yaşları 13-70 ay arasında değişen toplam 141 çocuğu okul öncesi eğitim aldıkları sınıflarda gözlemleyerek davranış kayıtları tuttuğu araştırmada Aydın (2021) da alanyazına paralel biçimde yardım etme

davranışının ilk gözlenen prososyal davranış örneklerinden olduğunu ve prososyal davranışların yaşla birlikte çeşitlendiğini ortaya koymuştur. İzleyen başlıklarda yardım etme, paylaşma ve rahatlatma davranışlarına yönelik detaylı açıklamalar ve bu konularda yürütülmüş araştırma örnekleri sunulmuştur.

Yardım Etme

Çevrelerindeki bireylerin kendileri gibi amaçlı davranışlar sergilediklerini yaşamın ilk yılı içinde fark eden çocuklar, çevrelerindeki bireylere ulaşmak istedikleri amaca yönelik eylemlerinde yardımcı olmaya başlamaktadır. Erken çocukluk dönemindeki katılımcılarla gerçekleştirilmiş çalışmalar çocukların çevrelerindeki bireylere yardım etmeye motive olduğunu; hedefe yönelik eylemlerin yarım kaldığı ya da bireyin hedefe ulaşmakta bir şekilde başarısız olduğu durumlarda yardım ettiklerini ortaya koymaktadır. Sommerville ve diğerleri (2013), araştırmalarına katılan 12 aylık çocukların büyük çoğunluğunun yetişkinin hedefe ulaşmak için yardıma ihtiyaç duyduğu bağlamlarda yetişkine yardım ettiklerini, fakat bu yaştaki çocukların yarım kalan yardım etme davranışını sergilediklerini bulmuşlardır. Yine benzer bir çalışmada yetişkinin hedefe ulaşmada başarısız olarak yardıma gereksinim duyduğu bağlamlar oluşturan Warneken ve Tomasello (2006), 18 aylık çocukların yetişkine yardım ettiklerini bulmuşlardır. Yardım etme davranışının altında yatan motivasyonu ortaya çıkarmayı amaçladıkları çalışmalarında Michael, Green, Sipoşova, Jensen ve Kita (2022), hedefin bir çizgiyle işaretlendiği tüpleri çizgiye kadar doldurmayı amaçladıklarını çocuklara sözel olarak ifade ettikleri durumlar oluşturup tüpler dolmadan içine nesneler atmayı kestikleri bir işlem aracılığıyla yaşları 24-30 ay arasında olan çocukların yardım etme davranışlarını ölçmüşlerdir. Araştırma sonucunda çocukların yetişkinlere kasten yarım bıraktıkları bu eylemleri de tamamlayarak yardım ettiklerini bulmuşlar; erken çocuklukta sergilenen yardım etme davranışlarının yalnızca hedefe ulaşmakta istemeden başarısız olunan durumlarda sergilenmediğini ve yardım etme davranışının temelindeki motivasyonlardan birinin çocukların başkalarının bitirilmemiş eylemlerini tamamlamayı tercih etmesi olduğunu savunmuşlardır. Michael ve diğerleri (2022) tarafından rapor edilen bu araştırma bulgusu, çocukların gelişimin erken dönemlerinden itibaren çevrelerindeki bireylerin ulaşmayı amaçladıkları hedefleri ve bu hedeflere giden yolları anlayarak gerektiğinde tamamlayabilme yetkinliğini kazandıklarına işaret etmektedir.

Paylaşma

Erken çocukluk döneminden itibaren çocuklar çevrelerindeki kişilerin belirli bir nesneye yönelik arzuları olabileceğini anlamaya başlamakta, bu farkındalık ile ellerindeki kaynakları (ör. şekerleme, etiket, misket) paylaşabilmektedirler. Örneğin, Stout ve diğerleri (2021), araştırmalarında yaşları 18-25 ay arasında olan çocukların karşılarındaki yetişkinin sergilediği sosyal ipuçlarını (ör. istenen nesneye bakma) gözlemleyerek sahip oldukları atıştırma ya da oyuncakları paylaşabildiklerini ortaya koymuşlardır. Warneken, Lohse, Melis ve Tomasello (2010), yaş ortalamaları 36 ay olan, 33-38 aylar arasındaki çocukların paylaşma davranışlarını inceledikleri araştırmalarında çocukların bir oyundan elde edilen kaynakları beraber oldukları yetişkinle eşit düzeyde paylaştıklarını; Sunar ve Fidancı (2016) ise 3-5 yaş arası çocukların en çok sergiledikleri prososyal davranış türünün paylaşma olduğunu ve paylaşma davranışının sergilenme oranının yaşla birlikte belirgin şekilde arttığını bulmuşlardır.

Rahatlatma

Rahatlatma davranışları, diğer bireylerin olumsuz duygusunun farkında olmayı ve bu duygu durumuna uygun karşılık vermeyi içermesi nedeniyle ilk örnekleri birinci yaş civarında görülen empati ile ilişkili olarak ele alınmaktadır (Dunfield, 2014; Paulus ve Moore, 2012). Başkalarının huzursuzluklarını fark ederek rahatlatmaya yönelik bir tasaya sahip olmayı sağlayan başkasına odaklı empati (diğer bir deyişle sempati) yeterlikleri ise yaşamın ikinci yılında gelişmekte; böylece çocuklar kendileri dışındaki insanların da duygularını önemsemeye başlayarak onları huzursuz oldukları anlarda rahatlatıcı davranışlar sergilemeye motive olmaktadır (Roth-Hanania, Davidov ve Zahn-Waxler, 2011). Erken çocukluk döneminde sergilenen rahatlatma davranışlarının ilk örneklerini inceleyen araştırmalarda 8-10 aylar arasında prososyal olarak bir başkasının huzursuzluğunu gidermeye yönelik rahatlatma davranışlarına rastlanmazken bu davranışların sergilenme düzeylerinde 16-24 aylar arasında bir değişim görülmeye başladığı (Dunfield ve diğ., 2011; Roth-Hanania ve diğ., 2011), 3 ve 4 yaşındaki çocukların ise 2 yaşındaki çocuklardan belirgin bir artışla daha fazla sıklıkla rahatlatma davranışı sergilediği (Dunfield ve Kuhlmeier, 2013) rapor edilmektedir.

Sosyal becerilerin gelişiminde, çevredekilerle olumlu sosyal ilişkiler kurmada ve içinde bulunulan sosyal topluluğun bir parçası olmada önemli bir yere sahip olan

prososyal davranışlar (Paulus ve Moore, 2012) çevresel ve bireye özgü özelliklerden etkilenebilmekte, bu özelliklerle ilişkili olarak değişim gösterebilmektedir. Konuyla ilgili araştırmalar, sergilenen prososyal davranışlarla ilişkili olan çevresel faktörlerden bazılarının sosyoekonomik durum (Hu ve Feng, 2022; Stout ve diğ., 2021), kültür (Callaghan ve Corbit, 2018; Rajhans, Altvater-Mackensen, Vaish ve Grossmann, 2016; Tavassoli, Dunfield, Kleis, Recchia ve Conto, 2023) ve ebeveynlik stilleri ile ebeveyn davranışları (Drummond, Paul, Waugh, Hammond ve Brownell, 2014; Hu ve Feng, 2022; Spinrad ve Gal, 2018) olduğunu göstermektedir. Prososyal davranışlarla ilişkili olduğu bulunan bazı bireysel özellikler ise ortak dikkat (Stout ve diğ., 2021), kişilerin eylemlerindeki niyeti anlama (Stout ve diğ., 2021), empati (Wang ve diğ., 2022), duygu düzenleme (Jahromi, Kirkman, Friedman ve Nunnally, 2021; Reyes, Factor ve Scarpa, 2020) ve zihin kuramı (Wang ve diğ., 2022) olarak ele alınmaktadır. Aralarındaki ilişkiler nedeniyle, bu bireysel özelliklerde ortaya çıkabilecek olası bir sınırlılığın çocukların sergiledikleri prososyal davranış sergileme düzeylerine de olumsuz yönde etki edebileceği düşünülmektedir. Tanı kriterleri arasında yer alan bir özellik olarak kişilerarası sosyal etkileşimlerinde tipik olmayan örüntülerin görüldüğü OSB tanısı alan bireyler (American Psychiatric Association, 2013), prososyal davranışların sergilenmesinde önemli rolü olduğu belirtilen eylemlerdeki niyeti anlama (Berger ve Ingersoll, 2014; Peters-Scheffer, Didden, Korzilius ve Verhoeven, 2018), zihin kuramı (Peterson, Slaughter, Moore ve Wellman, 2016), duyguları ayırt etme ve duygulara uygun tepkiler verme (Harms, Martin ve Wallace, 2010) gibi alanlarda tipik gelişen (TG) akranlarına göre farklılık gösteren özelliklere sahip olabilmektedirler. Bu durum, OSB olan bireylerde prososyal davranışlar sergilemede de farklılıklar görülebileceği düşüncesini beraberinde getirmiş ve araştırmacıları OSB olan bireylerin prososyal davranışlarını incelemeye yöneltmiştir. Bu nedenle, bahsedilen bu özelliklerde sınırlılıklar yaşayabildikleri bilinen otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocukların prososyal davranışları izleyen başlıkta ele alınmıştır.

Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Prososyal Davranışlar

Alanyazında erken çocukluk döneminde olan OSB tanılı çocukların prososyal davranışlarını inceleyen çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalardan bazılarında OSB olan çocukların TG akranlarından farklı düzeylerde (Coughlan, Woolgar, van Ijzendoorn ve Duschinsky, 2023; Manfredi, Pereira, do Egito, de Mendonca

ve Osorio, 2021; Paulus ve Rosal-Grifoll, 2017; Rum, Zachor ve Dromi, 2021), bazılarında ise TG akranlarıyla benzer düzeylerde (Iizuka ve diğ., 2010; Townsend, Robeson, Vonk ve Rohrbeck, 2021) prososyal davranışlar sergiledikleri bulunmuştur. Dolayısıyla OSB olan çocukların prososyal davranışlarının incelendiği araştırmalar, birbirinden farklılaşan sonuçlar ortaya koymaktadır. OSB olan çocukların prososyal davranışları, çeşitli araştırmalarda TG çocukların yanı sıra diğer yetersizlik gruplarındaki çocuklarla birlikte de incelenmiştir. Örneğin, Coughlan ve diğerleri (2023), OSB olan (yaş ort. = 10.6) ve dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB) olan (yaş ort. = 9.9) çocukların prososyal davranışlarını ebeveynler tarafından doldurulan Güçler ve Güçlükler Anketi (Strengths and Difficulties Questionnaire [SDQ]; Goodman, 2001) aracılığıyla ölçmüşler; OSB olan çocukların prososyal alt alanındaki puanlarının DEHB olan çocuklardan anlamlı düzeyde düşük olduğunu bulmuşlardır. Bir başka araştırmada Manfredi ve diğerleri (2021) yaşları 34 ve 75 ay arasında değişen, sözel olmayan bilişsel yeterlikleri açısından eşleştirilmiş olan OSB ve Down sendromu (DS) tanılı çocukların yardım etme davranışlarını yetişkinin bir eylemi gerçekleştirmekte başarısız olduğu ortamlar oluşturulan dört farklı işlemi (çamaşır asarken düşen mandal, eller doluyken açılmayan dolap, kapağı görünmeyen bir kutuya düşen oyuncak ve üst üste koymaya çalışırken düşen kitap) kullanarak ölçmüşler; OSB olan çocukların DS olanlara göre daha az sıklıkla yardım etme davranışı sergilediklerini bulmuşlardır. Rum ve diğerleri (2021) ise OSB olan ve TG kardeşlerin prososyal davranışlarını ev ortamında birlikte oynarlarken gözlemlemiştir; OSB olan çocukların TG kardeşlerine kıyasla daha az sıklıkla prososyal davranış sergilediklerini ve OSB olan çocukların prososyal davranışlarının TG kardeşlerinin prososyal davranış sergileme düzeyleriyle pozitif yönlü ilişkiye sahip olduğunu bulmuşlardır.

Farklı tanımlara sahip gruplardan ya da TG akranlarından farklılaştıklarını gösteren çalışmaların yanı sıra OSB olan çocukların prososyal davranış sergileme düzeyleri açısından diğer gruplarla benzer özellikler gösterdiğini ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Güçler ve Güçlükler Anketini kullandıkları bir araştırmada Iizuka ve diğerleri (2010) yüksek işlevli OSB olan (yaş ort. = 8.4) çocuklar ile DEHB olan (yaş ort. = 8.9) çocukların prososyal davranışlarının hem anneler hem de öğretmenler tarafından doldurulan formlara göre farklılaşmadığını bulmuşlardır. Bir başka araştırmada Townsend ve diğerleri (2021), yaşları 2.5 ile 15.5 arasında değişen OSB olan ve TG çocukların paylaşma davranışlarını birlikte oynanan bir oyun sonucunda elde edilen ödülün ortamda var olan veya ortamdan ayrılmış olan oyun partneriyle paylaşmasına

ortam sağlayan bir işlemle incelemişler; OSB olan ve TG çocukların benzer düzeylerde paylaşma davranışları sergilediklerini rapor etmişlerdir. OSB olan çocuklarla yürütülen araştırmalardan elde edilen sonuçlardaki farklılıkların, prososyal davranış sergileme düzeylerinin çeşitlenmesine neden olabilecek olan katılımcılara özgü (r. yaş, otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi, bilişsel yeterlikler vb.) ve çevresel özelliklerin (r. ebeveynlik stilleri, eğitsel yaşantılar vb.) ya da verilerin toplanmasında prososyal davranışların değerlendirilmesi amacıyla izlenen yolun (r. kullanılan lme aracı, işlemler vb.) etkisiyle oluşmuş olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, alanyazında prososyal davranışların değerlendirilmesine ilişkin yaklaşımlar izleyen başlıkta ele alınmıştır.

Prososyal Davranışların Değerlendirilmesi

Erken ocukluk dönemindeki katılımcıların dahil olduğu araştırmalarda prososyal davranışlara ilişkin verilerin toplanmasında iki temel yaklaşım öne çıkmaktadır. Bazı araştırmalarda veriler çocukları tanıyan öğretmenler ve/veya ebeveynler tarafından doldurulan lme araçları yoluyla toplanırken (r. Coughlan ve diğ., 2023; Eivers, Brendgen, Vitaro ve Borge, 2012) bazı araştırmalarda ise prososyal davranışların sergilenmesine bağlam oluşturan yapılandırılmış işlemlerden yararlanılmakta, doğrudan gözlemler yoluyla çocuktan veri alınmaktadır (r. Lopez-Perez, Patel ve Zuffiano, 2022; Song, Broekhuizen ve Dubas, 2023). Prososyal davranış sergileme düzeyini belirlemedeki yaklaşım farklılıklarının, araştırmalarda birbirinden farklı sonuçlara ulaşılmasına neden olması muhtemeldir. Örneğin, Wang ve diğerleri (2022), prososyal davranışların zihin kuramı ve empati ile ilişkisini inceledikleri araştırmalarında TG ve OSB olan 6-12 yaş arası çocukların prososyal davranışlarını hem ebeveynler tarafından doldurulan Gler ve Güçlükler Anketi hem de çocukla bire-bir olarak gerçekleştirilen ve çocuğun etiketleri paylaşmasına bağlam oluşturan bir işlem yoluyla ölçmüşlerdir. Araştırmacılar, ebeveynlerin doldurdıkları Gler ve Güçlükler Anketi puanları açısından TG ve OSB olan çocukların prososyal davranışları arasında bir fark olmadığını, işlemle ölçülen prososyal davranış düzeyleri açısından ise gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu bulmuşlardır. Yazarlar bu bulguyu çocukların doğal sosyal ortamlarında ve deneysel koşullara göre oluşturulan ortamlarda farklı davranabilmelerinin mümkün olmasıyla yorumlamışlardır.

Prososyal davranış düzeylerini belirlemede izlenen yolun sonuçlara etki edebilmesi mümkün olduğundan, araştırmalarda çocukların gerçek performanslarına en yakın veriyi sunabilecek yolun izlenmesi önemli görülmekte, doğrudan çocuğun kendisiyle gerçekleştirilecek işlemleri temel alan veri toplama yollarından yararlanılan daha fazla çalışmanın yürütülmesi önerilmektedir (Eisenberg, Zuffianò, ve Spinrad, 2024). Ebeveynlerin çocuklarının doğal ortamlarındaki durumlarına dayanarak çocukları hakkında sundukları bilgiler ile çocukların doğrudan gözlem için önceden hazırlanmış olan, ilk kez girdikleri bir ortamda ilk kez tanıştıkları kişilere yönelik davranışlarının farklılaşması mümkündür. Bu nedenle doğrudan çocukla uygulanacak işlemler yoluyla toplanacak verilerin alınması amacıyla oluşturulan ortamların çocukların gerçek performanslarına en yakın sonuçları ortaya koyabilmesi için günlük rutinlerinde karşılaşabilecekleri ortamlara mümkün olan en yüksek düzeyde benzer olmasına dikkat edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Prososyal davranışların kişilerarası olumlu sosyal ilişkiler kurmadaki önemi, OSB olan çocukların sosyal iletişim becerilerinde yaşadıkları güçlükler ve araştırmaların OSB olan çocukların prososyal davranışları üzerinde farklılaşan bulgular ortaya koyuyor olması, konunun daha fazla incelenmesini ve çocukların prososyal davranışlarının değerlendirildiği ortamların en gerçekçi performansı gözlemleyebilmek için mümkün olduğunca doğal olmasına özen gösterilerek planlanmasını gerekli kılmaktadır. Ancak, prososyal davranışların değerlendirilmesinde izlenen veri toplama yolunun ve verilerin toplandığı bağlamın çocuklar için doğal olmasını sağlamaya yönelik çalışmalar oldukça sınırlıdır ve bu yönde gerçekleştirilmiş çalışmalarda prososyal davranışın sergilenmesi için fırsatlar oluşturmak üzere yapılandırılmış işlemler yerine doğal gözlemlerin tercih edildiği görülmektedir (Aydın, 2021; Tavassoli ve diğ., 2023). Örneğin, Türkiye’de gerçekleştirilen bir çalışmada Aydın (2021), çocukların okul öncesi eğitim kurumunda doğal olarak gerçekleşen rutinler içinde kendiliğinden sergiledikleri prososyal davranışları gözlemleyip kodlamıştır. Bir başka araştırmada ise Tavassoli ve diğerleri (2023) çocukların akranlarına yönelik prososyal davranışlarını serbest oyun sırasında, yetişkinin müdahalede bulunmadığı gözlemler ile değerlendirmişlerdir. Çocukların prososyal davranış sergilemeleri için oluşacak fırsatların sayısının her gözlemlerde farklılık gösterebilme olasılığının, herhangi bir yapılandırma olmaksızın yapılan doğal gözlemlere dayalı veri toplamanın önemli bir sınırlılığı olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda, prososyal davranışların değerlendirilmesinde hem çocukların aşına oldukları etkinlikler içeren bağlamların hem de standart bir ölçüm yolunun sağlandığı işlemlere duyulan gereksinim açıktır.

Problem

Prososyal davranışlar hem erken çocuklukta hem de okul yıllarında pek çok özellikle ilişkilidir. Yaşamın ilk yılları içinde pek çok sosyal yeterlikle birlikte gelişen prososyal davranışlar, çocukların sosyal-duygusal gelişimleri açısından olduğu kadar okuldaki akademik başarıları açısından da önemli yere sahip olduğu ortaya konmuş bir yeterliktir (Armstrong-Carter ve diğ., 2021; Gülseven ve diğ., 2022; Paulus ve Moore, 2012). Çeşitli araştırmalar, prososyal davranışların erken dönemlerde gelişen farklı sosyal ve iletişimsel yeterliklerle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin, Stout ve diğerleri (2021) 8-12 aylar arasındaki niyeti anlama ve ortak dikkatin 18-25 aylar arasındaki prososyal davranış sergileme düzeyleriyle pozitif yönlü ilişkili olduğunu bulmuştur. Bir başka çalışmada Wang ve diğerleri (2022), zihin kuramı ve empati yeterliklerinin prososyal davranış sergileme düzeyiyle ilişkili olduğunu rapor etmiştir. Sosyal ve iletişimsel yeterlikler gibi bireysel özelliklerin yanı sıra prososyal davranış sergileme düzeyleri ile ilişkili olabileceği belirtilen çeşitli çevresel değişkenler de bulunmaktadır. Araştırmalar ebeveynlerin duyguları isimlendirme sıklıkları, prososyal davranış sergileme düzeyleri ve ebeveynlik stilleriyle birlikte ailenin gelir düzeyinin çocukların prososyal davranış sergileme düzeyleriyle ilişkilerini ortaya koymaktadır (Brownell, Svetlova, Anderson, Nichols ve Drummond, 2013; Hu ve Feng, 2022; Stout ve diğ., 2021; Tang ve diğ., 2022). Türkiye’de gerçekleştirilen, prososyal davranışları konu edinen ve son yıllarda yayınlanmış olan bir çalışmada Ata ve Macun (2021) yaşları 4-6 arasında değişen 319 TG çocuğun oynama eğilimi ve prososyal davranış düzeylerini Çocuklar İçin Oynama Eğilimi Ölçeği (Keleş ve Yurt, 2017) ve Çocuk Prososyallik Ölçeği (Bağcı ve Öztürk-Samur, 2016) aracılığıyla incelemişler; TG çocuklarda prososyal davranış düzeyinin cinsiyete, kardeş sayısına ve ebeveynlerin çalışma durumuna göre farklılaşmadığını ancak yaşa ve aile gelir düzeyine göre farklılaştığını bulmuşlardır. Aynı zamanda kültürler arasında gerçekleştirilen bazı çalışmalar da prososyal davranışların kültüre bağlı olarak değişim gösterebileceğini ve farklı kültürlerde yetişen çocukların farklı düzeylerde prososyal davranışlar sergileyebileceklerini ortaya koymaktadır (Corbit, Callaghan ve Svetlova, 2020; Rajhans ve diğ., 2016; Scharpf, Paulus ve Wörle, 2017). Eisenberg ve diğerleri (2015) ise kültürün prososyal davranışlar üzerindeki etkisini temel alarak, farklı kültürlerde gerçekleştirilecek çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir.

OSB olan çocuklar, erken dönemde gelişen ortak dikkat, duyguları anlamlandırma, empati, niyeti anlama, zihin kuramı gibi alanlarda TG akranlarına kıyasla farklı özelliklere sahip olabilmektedirler (Adamson, McArthur, Markov, Dunbar ve Bakeman, 2001; Berger ve Ingersoll, 2014; Coughlan ve diğ., 2023; Harms ve diğ., 2010; Jahromi ve diğ., 2021; Peterson ve diğ., 2016). Bu durum, erken dönemde gelişen bu yeterliklerin prososyal davranışlarla olan ilişkileri nedeniyle bu değişkenlerin OSB olan çocukların prososyal davranışları üzerindeki etkisini düşündürmüş, araştırmacıları bu konuyu incelemeye yöneltmiştir. Bu doğrultuda OSB olan çocuklarla gerçekleştirilen çalışmalar sayıca sınırlı olmakla birlikte birbirinden farklılaşan bulgular ortaya koymaktadır (Paulus ve Rosal-Grifoll, 2017; Rum ve diğ., 2021; Townsend ve diğ., 2021; Wang ve diğ., 2022). Prososyal davranışların kültüre bağlı olarak şekillendiğini gösteren araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda konunun farklı kültürlerde incelenmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde TG çocukların prososyal davranışlarını inceleyen bazı araştırmalar (Ata ve Macun, 2021; Aydın, 2021; Gülseven ve diğ., 2022) gerçekleştirilmişken kültürümüzde OSB olan çocukların prososyal davranışlarının henüz ele alınmadığı görülmektedir.

Uluslararası alanyazında yer alan ve ülkemizde yürütülen araştırmalar bir arada ele alındığında prososyal davranışların farklı gelişimsel özellikler açısından önemli bir yeterlik olmasının yanı sıra hem bireye özgü hem de çevresel pek çok değişkenle ilişkili olduğu görülmektedir. Prososyal davranışların OSB olan çocukların sınırlılık yaşadıkları temel alanlarla olan ilişkileri ve gelişimdeki önemli yeri, varsa sınırlılıkların belirlenmesi ve gerekli desteklerin sunulabilmesi için OSB olan çocuklarda bu davranışların incelenmesi gerekliliğini doğurmaktadır. Uluslararası alanyazında prososyal davranışlarla çeşitli değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmişken henüz OSB olan çocukların bu alandaki özelliklerini açıklayan çok değişkenli modellere rastlanmamaktadır. Bu nedenle, OSB olan çocukların prososyal davranışlara ilişkin özelliklerini daha iyi anlayabilmek ve müdahale edilmesi gereken alanları belirleyebilmek için prososyal davranışları açıklamada kapsamlı bilgiler sağlayabilecek çok değişkenli modellerin oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Aynı zamanda alanyazında prososyal davranışların ebeveyn raporlamalarına ve uzmanların uyguladığı işlemlerden elde edilen gözlemlere dayalı olarak değerlendirilmesinde tutarsızlıklar oluşabildiği görülmektedir (ör. Wang ve diğ., 2022). Davranışları puanlayan gözlemcinin değişmesinin gözlem sonuçlarını etkileyebilmesi, beklendik bir durumdur. Nitekim ülkemizde gerçekleştirilen bir araştırmada da benzer

şekilde ebeveynlerin ve uzmanların aynı çocuğun sosyal iletişim ve etkileşim becerilerine ilişkin değerlendirmeleri arasında tutarsızlıklar oluşabildiği bulunmuştur (Yalçın, Bakkaloğlu, Ökcün Akçamuş, Demir ve Bahap Kudret, 2021). Ebeveynlerin çocukları hakkındaki daha geniş zamana dayalı gözlemleri doğru bilgilerin elde edilmesi için bir avantaj iken uzmanların değerlendirilen alanla ilgili eğitilmiş olmaları ve çok sayıda çocukla deneyim kazanmaları göz önünde bulundurulduğunda bu tutarsızlıkların prososyal davranışların değerlendirilmesinde çocukların ilgili davranışlarının doğrudan gözlenebildiği kişisel paradigmaya (in-person paradigm) dayalı işlemlerden oluşan standart bir değerlendirme prosedürünün gerekliliğine işaret ettiği düşünülmektedir. Eisenberg ve diğerleri de (2024), prososyal davranışların değerlendirilmesinde doğrudan çocukların kendisinden veri alınan çalışmalara duyulan gereksinimin devam ettiğini vurgulamaktadır. Alanyazında prososyal davranışların değerlendirilmesinde kişisel paradigmaya dayalı işlemlerin kullanıldığı çalışmalarda bu işlemlerin birbirinden bağımsız, tekil olarak uygulandığı görülmektedir (ör. Dunfield ve diğ., 2019; Warneken ve Tomasello, 2007). İşlemlerin bu şekilde uygulanmasıyla çocukların alışık olmadıkları kişilerle, etkileşimin doğallığını sağlamaya yönelik düzenlemelerin yapılmadığı bağlamlarda karşılarındaki yetişkinin yaşadığı olumsuz durumlara çözüm oluşturması gerekmektedir. Çocukların aşına olma durumlarının prososyal davranışlarını etkileyebildiği (Allen, Perry ve Kaufman, 2018; Lee ve Setoh, 2023) göz önünde bulundurulduğunda prososyal davranışların sergilenmesinin beklendiği bağlamların çocukların aşına oldukları biçimde tasarlandığı, doğal etkileşim örüntülerini barındıran bağlamlar olmasının gerçekçi verilerin elde edilmesinde önemli katkısının olacağı düşünülmektedir. Eisenberg ve diğerlerinin (2024) işaret ettiği gereksinimin yanı sıra değerlendirme bağlamının yapaylığına ve çocuğa yabancılığına da çözüm oluşturmak amacıyla, bu çalışmanın verilerinin toplanmasında kişisel paradigmaya dayalı işlemlerin doğal etkileşim örüntüleri içeren bir akışta bir araya getirildiği bir protokol kullanılmıştır.

Özetle, prososyal davranışlar çocukların akademik başarıları, sosyal ilişkileri ve yaşam kaliteleri açısından hem anlık hem de boylamsal olarak önemli bir yere sahiptir (Armstrong-Carter ve diğ., 2021; Gülseven ve diğ., 2022; Paulus ve Moore, 2012). Prososyal davranışlar, yaşamın ilk yıllarında hem çevresel hem de bireysel özelliklerin etkileriyle şekillenebilmektedir (Hu ve Feng, 2022; Stout ve diğ., 2021). Sosyal güçlüklerin öne çıktığı bir grup olarak OSB olan çocuklar açısından ele alındığında ise prososyal davranışlar sergilemede yaşanabilen güçlüklerin temelinde yatan nedenlere yönelik araştırmalar sınırlı olmakla birlikte bu araştırmaların ortaya koydukları sonuçlar

çeşitlenmektedir. Araştırmaların sonuçlarını çeşitlendiren etmenlerin araştırmaların katılımcılarının özellikleri ve prososyal davranışın değerlendirilmesinde izlenen veri toplama yolları olduğu düşünülmektedir. Prososyal davranışların kültürler arasında farklılaşabileceğini ortaya koyan çalışmalara (Corbit ve diğ., 2020; Eisenberg ve diğ., 2015) rastlanması, hem ulusal hem de uluslararası alanyazında kişisel paradigmaya dayalı verilerin toplandığı çalışmaların eksikliği (Eisenberg ve diğ., 2024) ve ülkemizde henüz OSB olan çocukların prososyal davranışlarının kişisel paradigmaya dayalı işlemlerle ele alındığı bir çalışma bulunmaması nedeniyle konunun kültürümüzde yetişmiş çocuklarla da incelenmesine gereksinim duyulmaktadır.

Amaç

Bu araştırmanın genel amacı, erken çocukluk dönemindeki OSB olan çocukların prososyal davranışlarının sözel olmayan bilişsel yeterlikleri açısından eş düzeydeki TG akranlarıyla karşılaştırılması ve prososyal davranışların sosyal ipuçlarına göre sergilenme durumlarının yanı sıra bireye özgü olan ve çevresel değişkenlerle ilişkilerinin incelenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıda listelenen araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. TG ve OSB olan çocukların prososyal davranış sergileme düzeyleri gruplar arasında ve gruplar içinde prososyal davranış türleri açısından farklılaşmakta mıdır?
2. TG ve OSB olan çocukların prososyal davranış sergileme düzeyleri, sosyal ipuçlarının varlığında ve yokluğunda nasıldır?
3. TG ve OSB olan çocukların prososyal davranış sergileme düzeyleri sözel olmayan bilişsel yeterlik, pragmatik dil becerileri, zihin kuramı ve OSB olan çocuklar için otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi gibi bireysel özelliklerle ilişkili midir?
4. TG ve OSB olan çocukların prososyal davranış sergileme düzeyleri birincil bakım verenlerin eğitim düzeyi, kardeşe sahip olma durumu, ailenin gelir düzeyi ve okul öncesi eğitime devam etme süresi gibi çevresel özelliklerle ilişkili midir?
5. TG ve OSB olan çocukların prososyal davranışlarının yordayıcıları ve varsa yordayıcı ilişkide dolaylı etkisi olan değişkenler nelerdir?

Önem

Konuyla ilgili araştırmalar prososyal davranışların gelişimsel açıdan önemini ortaya koymaktadır. Araştırmalar aynı zamanda prososyal davranışların kültürden etkilenebildiğini göstermektedir (Callaghan ve Corbit, 2018; Rajhans ve diğ., 2016; Tomasello, 1999), ancak ülkemizde TG çocukların prososyal davranışlarının incelendiğı araştırmalar bulunmaktayken konunun OSB olan çocuklar açısından ele alınmadığı görölmektedir. Bu araştırmanın, Türk kültüründe yetişmiş TG ve OSB tanılı çocuklarda prososyal davranışları karşılaştırmalı olarak inceleyen ilk çalışma olması nedeniyle, konunun farklı bir kültürde de ele alınmasını sağılayacağı düşünölmektedir. Aynı zamanda ülkemizde TG katılımcılarla gerçekleştirilen araştırmalar bulunmaktayken henüz OSB olan çocuklarda prososyal davranışları çeşitli değışkenlerle birlikte inceleyen bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmayla kültürümüzde yetişmiş çocukların prososyal davranışlarının diğerkültürlerde incelenmiş olan değışkenlerle benzer ilişkilere sahip olup olmadığı incelenerek konuyla ilgili bilgi birikimine katkı sağılanması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, OSB olan çocukların güçlük yaşadıkları alanların prososyal davranışlarla ilişkisi, OSB olan çocukların prososyal davranışlarını inceleyen bu araştırmayı bu alanda yaşanabilecek olası sınırlılıkların ve bu sınırlılıkların olası nedenlerinin belirlenmesi açısından önemli hale getirmektedir. Uluslararası alanyazında OSB olan çocukların prososyal davranışlarının incelendiğı araştırmaların birbirinden farklılaşan sonuçlar ortaya koyuyor olması, konunun daha derinlemesine incelenmeye devam edilmesini gerekli kılmaktadır ve özellikle kişisel paradigmaya dayalı, verilerin doğrudan çocukların kendisinden elde edildiğı araştırmaların sayısı OSB olan çocuklarda prososyal davranışlara ilişkin bilimsel bilgi birikimini oluşturmak için hala sınırlıdır (Eisenberg, Zuffianò ve Spinrad, 2024). Bu sınırlılığın giderilebilmesi için doğrudan çocuklarla uygulanan, kişisel paradigmaya dayalı işlemlerin geliştirilmesi en gerçekçi değıerlendirme yaklaşımının belirlenebilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda bu araştırma kapsamında geliştirilen Prososyal Davranış Değıerlendirme Protokolünün (PDP) prososyal davranışların çocuklar için bilindik rutinler oluşturularak doğal etkileşim örüntüleri içinde değıerlendirilmesini sağılaması yönüyle prososyal davranışların değıerlendirilmesi açısından ulusal ve uluslararası alanyazına katkı sağılayacağı düşünölmektedir. Bireye özgü ve çevresel çok sayıda değışkenin prososyal davranışlarla ilişkilerinin inceleniyor olması, bu araştırmayı OSB olan çocukların prososyal davranışlar sergilemede yaşayabildikleri olası güçlüklerin olası nedenlerini

anlamaya hizmet etmesi yönüyle hem ulusal hem de uluslararası alanyazına sağlayacağı katkı doğrultusunda önemli kılmaktadır. Bununla birlikte, prososyal davranışların sosyal becerilerdeki önemli rolü dolayısıyla, bu araştırmada prososyal davranışların bu alanda TG akranlarından farklılaşan özellikler sergileyebilen OSB tanılı çocuklar için de önemle ele alınması gereken bir konu olarak gündeme gelmesini sağlaması ve gelecekte yapılacak araştırmalara ışık tutması hedeflenmektedir. Bu ve daha sonraki araştırmalar yoluyla oluşturulacak bilgi birikiminin OSB olan çocukların bu alanda yaşayabilecekleri güçlükleri ortaya koyarak TG çocuklar için olduğu gibi OSB olan çocuklar için de prososyal davranışların öneminin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı; prososyal davranışlar üzerinde etkisi olan değişkenlerin belirlenmesi yoluyla da eğitim ortamlarındaki uygulamaların bu değişkenlerin etkileri dikkate alınarak şekillendirilmesine hizmet edeceği düşünülmektedir.

Sayıtlılar

Bu araştırmada, araştırma verilerine katkı sunan ebeveynlerin kendilerinden doldurmaları istenen ölçme araçlarında çocukları hakkında doğru bilgiler sundukları varsayılmıştır.

Sınırlılıklar

Bu araştırma, insanla gerçekleştirilen her araştırmada karşılaşılabileceği gibi, araştırmaya katılan çalışma grubu ve bu gruba uygulanan araçlarla sınırlandırılarak yorumlanabilecek sonuçlar ortaya koymuştur. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise davranışların doğrudan gözlenmesine dayalı işlemlerin çocukların evleri ya da devam ettikleri okul öncesi eğitim kurumları gibi alışlagelmiş doğal ortamlar yerine araştırma için tasarlanmış, çocuklar için yeni olan ortamlarda gerçekleştirilmesi nedeniyle çocukların normalde olabileceğinden farklı performanslar sergileme olasılığının bulunmasıdır. Bu sınırlılığı ortadan kaldırmak amacıyla prososyal davranışların değerlendirilmesine yönelik işlemlerin doğal bir akışta, çocukların aşına oldukları etkinliklere dayalı olarak oyunlaştırılmış bir senaryoya bağlı olarak sunulduğu alternatif bir değerlendirme süreci olarak bir protokol geliştirilmiştir. Buna karşın, katılımcı çocuklar işlemlerin uygulandığı ortam ve protokolün uygulanmasında rol alan kişilerle ilk kez karşılaşacaklarından davranışlarının farklılaşması halen muhtemeldir. Bu nedenle

araştırmadan elde edilen bulguların bu sınırlılıklar çerçevesinde yorumlanması gerektiği düşünülmektedir. Ebeveyn eğitim düzeyi ve ailenin ekonomik özellikleri gibi çevresel özellikler ele alınmışken, bu araştırmada ebeveynlik stilleri ölçülmemiştir. Prososyal davranışlara olası etkileri nedeniyle, ebeveynlik stillerinin ele alınmamış olması bu araştırmanın bir diğer sınırlılığıdır. OSB olan çocukların ortak dikkat işlevli iletişim eylemlerine ilişkin bir ölçüm alınmamıştır, ancak ortak dikkatte yaşanabilecek olası sınırlılıkların çocukların yetişkin tarafından sunulan sosyal ipucu olarak koordineli bakışı takip etme düzeylerini etkileyebileceği düşünülmektedir. Son olarak, araştırmanın dahil etme ölçütlerini karşılayan OSB tanılı çocuklara ulaşmakta yaşanan güçlükler, araştırmaya katılan çocuk sayısını da sınırlandırmıştır. Bu doğrultuda, araştırmanın sonuçları katılımcı özellikleri ve sayısı göz önünde bulundurularak yorumlanmalıdır.

Tanımlar

Otizm spektrum bozukluğu: Karakteristik özellik olarak sınırlı ilgi alanı, tekrarlayıcı davranışlar ile dil ve iletişim alanında bozuklukların görüldüğü, gelişimin erken dönemlerinde ortaya çıkan nörogelişimsel bir bozukluktur (American Psychiatric Association, 2013).

Otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi: OSB olan katılımcıların, tanılamada yararlanılan ve bu araştırmada tanının doğrulanması amacıyla kullanılan Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeğinden (Schopler, Reichler, Devellis ve Daly, 1980) aldıkları skora göre OSB'ye özgü belirtilerden etkilenme derecesini ifade etmektedir.

Prososyal davranış: Başkalarına yarar sağlamak amacıyla gönüllü olarak sergilenen davranışlardır (Hay, 1994). Prososyal davranışlar, yaygın olarak yardım etme, paylaşma ve rahatlatma olmak üzere üç kategoride ele alınmaktadır (Dunfield, 2014). *Yardım etme* davranışları diğerlerinin hedefe ulaşmakta başarısız oldukları eylemlerini tamamlamalarını ya da amaçlarına ulaşmalarını sağlamak için, *paylaşma* davranışları kişinin sahip olduğu kaynakların bir kısmını bir diğerinin ihtiyacını/isteğini karşılamak için vermesini, *rahatlatma* davranışları ise diğerlerinin deneyimledikleri duygusal huzursuzluğun giderilmesi için sergilenen teselli edici eylemleri ifade etmektedir (Dunfield, 2014). Dilimizde prososyal davranış teriminin “olumlu sosyal davranış” ve “toplum yanlısı davranış” olarak da kullanımına rastlanırken (ör. Yağmurlu ve diğ., 2005; Yazıcı ve Salikutluk, 2018) bu araştırmada yaygın kullanım göz önünde bulundurularak “prososyal davranış” terimi kullanılmıştır.

Tipik gelişen çocuk: Ebeveynleri tarafından herhangi bir yetersizlik şüphesi belirtilmemiş olan, herhangi bir gelişimsel gecikme yaşamayan ve herhangi bir yetersizlik tanısı bulunmayan çocuklardır.

Zihin kuramı: Diğerlerinin inanç, arzu, niyet ve bilgileri gibi içsel zihinsel durumlarını ve bu durumların dışsal eylem ve etkileşimi motive ettiğini anlama yetkinliğidir (Bowman, Thorpe, Cannon ve Fox, 2017).

BÖLÜM 2

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, bir tarama araştırması olarak planlanıp gerçekleştirilmiştir. Araştırma, değişkenler arası ilişkilerin incelenip gruplara müdahale etmeksizin karşılaştırmaların yapıldığı nedensel karşılaştırma deseni ve değişkenler üzerinde manipülasyon yapılmaksızın bu değişkenler arasındaki iki yönlü ve yordayıcı ilişkilerin incelendiği yordayıcı korelasyonel desende yürütülmüştür. Nedensel karşılaştırma araştırmaları, var olan bir durumun nedenlerinin ve bu nedenlerin oluşmasında etkili olan değişkenlerin incelenmesinin hedeflendiği; birbiriyle karşılaştırılabilecek en az iki grubun yer aldığı araştırmalardır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2020). Oluşmuş bir durumun nedenlerinin belirlenmesinin amaçlanması yönüyle deneysel araştırmalara benzemekteyken nedensel karşılaştırma araştırmalarında deneysel araştırmalardan farklı olarak incelenen duruma herhangi bir müdahalede bulunulmaksızın doğal olarak var olan farklılıkların odaklanılan değişken üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır (Büyüköztürk ve diğ., 2020). Yordayıcı korelasyonel araştırmalar ise insan davranışlarını açıklamak ve bu davranışlar arasındaki ilişkileri ele alarak bu davranışlar üzerinde gerçekleşebilecek olası sonuçlara yönelik tahminde bulunmak için yürütülen araştırmalardır (Fraenkel & Wallen, 2023). Bu araştırmada da TG ve OSB olan çocukların prososyal davranış sergileme düzeyleri arasındaki farklılıkların yanı sıra varsa bu farklılıkların nedeni olabilecek bireye özgü ve çevresel değişkenlerin prososyal davranışlar ile karşılıklı ilişkileri ve bu değişkenlerin prososyal davranışlar üzerindeki yordayıcı rolleri incelenmiştir.

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları, amaçlı örnekleme çeşitlerinden araştırmanın problemiyle ilgili özellikler açısından belirli niteliklere sahip katılımcıların araştırma grubuna dahil edilmesini sağlayan ölçüt örnekleme (Büyüköztürk ve diğ., 2020) yoluyla

belirlenmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların belirlenmesinde; (a) okul öncesi eğitime devam ediyor olma, (b) sözel olmayan bilişsel yeterliklerinin en az yaşıyla uyumlu düzeyde olması, (c) ifade edici dil becerileri açısından bağımsız olarak en az iki sözcük içeren basit cümleler kurarak konuşabiliyor olma ve (d) OSB olan katılımcılar için Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeğine göre kesme puanı olan 29.5'in üzerinde skora sahip olma ölçütleri aranmıştır. Katılımcıların dahil edilmesine yönelik ölçütlerden 48 ayın alt sınır olarak belirlenme nedeni, araştırmada ele alınan prososyal davranış türlerinden en geç gelişen rahatlatma davranışlarının 36-48 ay döneminde açıkça sergilenmeye başlamasıdır (Dunfield ve Kuhlmeier, 2013). Çocukların en az iki sözcükten oluşan basit cümleler kurabiliyor olma ölçütü ise prososyal davranışlar ile ilişkisi incelenecek olan pragmatik dil becerilerinin kullanımıyla (konuşma) sergileniyor olması (Hoff, 2014) nedeniyle konmuştur. Bu doğrultuda, araştırmaya okul öncesi eğitime devam eden, takvim yaşları 48-72 ay arasında olan TG çocuklar ile sözel olmayan bilişsel yeterliklerine ilişkin ölçümler açısından TG çocuklarla eş düzeyde olan ve en az iki sözcük içeren basit cümleler kurabilen OSB tanımlı çocuklar dahil edilmiştir.

Araştırmaya Ankara ilinde bulunan özel özel eğitim merkezleri ve okul öncesi eğitim kurumlarından ulaşılan 51 TG ve 51 OSB olan çocuk katılmıştır. Dahil etme kriterlerinden biri olarak katılımcıların sözel olmayan bilişsel yeterliklerinin değerlendirilmesinde izleyen başlık altında açıklanmış olan Renkli Progresif Matrisler Testi (RPM; Bildiren, 2017; Raven, Raven ve Court, 1998) kullanılmış; testten norm verilerine göre bulunduğu yaş grubunun %25'inin üzerinde (ortalama ve üzerinde) puan alan (Bildiren, 2017) çocuklar araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen TG ve OSB olan çocukların sözel olmayan bilişsel yeterlik düzeyleri bağımsız örneklem t testi ile karşılaştırılmış, sözel olmayan bilişsel yeterlikleri açısından gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmadığı görülmüştür ($\bar{X}_{(TG)} = 17.98$; $\bar{X}_{(OSB)} = 17.25$; $t = .924$; $p = .358$). Diğer bir dahil etme kriteri olarak katılımcıların basit cümle kurma durumları ise ebeveynleri tarafından doldurulmuş olan İletişim Becerileri Kontrol Listesi-2'deki (Bishop, 2003; Namlı ve Şahin, 2022) beyanları ile teyit edilmiştir.

Katılımcılara ulaşmak için Ankara ilinin Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Keçiören, Mamak, Pursaklar ve Yenimahalle ilçelerinde bulunan üç özel anaokulu, bir ilkökula bağlı anasınıfı, on özel özel eğitim merkezi ve yedi özel eğitim anaokulunun idarecileri ile görüşmeler gerçekleştirilip araştırmanın amacı, gereksinim duyulan katılımcı özellikleri ve verilerin toplanması konuları açıklanmıştır. Bir özel anaokulu hariç görüşülen tüm kurumların idarecileri kurumlarında kayıtlı çocuklardan çalışmaya

katılımcı sağlamak için gönüllü olmuşlardır. Ardından idareciler öğrenci listelerini araştırmaya katılmak için gerekli katılımcı özellikleri açısından gözden geçirerek uygun öğrencileri belirlemiştir. Katılımcı sağlamaya gönüllü olan kurumlardan dört özel özel eğitim merkezi ve dört özel eğitim anaokulunda idarecilerin kriterleri karşılayan öğrencilerinin olmadığı beyanı doğrultusunda veri toplamaya ilişkin bir çalışma yürütülememiştir. Dolayısıyla, bu araştırmanın katılımcılarına iki özel anaokulu, bir ilkokula bağlı anasınıfı, üç özel eğitim anaokulu ve altı özel özel eğitim merkezi aracılığıyla ulaşılmıştır. Kurum idarecileri, ilgili öğrencilerin aileleriyle görüşerek araştırmadan bahsetmiş ve sözlü onamlarını almıştır. Kurum idarecilerinin yönlendirmeleri doğrultusunda aileleri araştırmaya katılmaya onay veren toplam 116 çocuğa (54 TG, 62 OSB) ulaşılmış, okul idaresi ve çocukların aileleriyle görüşmeler gerçekleştirilerek veri toplama oturumlarının (bk. Şekil 1) gerçekleşeceği mekan ve zaman planlanmıştır. Tüm ailelerin yazılı onamları alındıktan sonra ilk olarak dahil etme ölçütlerinin elde edildiği araçlar uygulanmış, dahil etme ölçütlerini karşılayan çocuklar belirlendikten sonra diğer verilerin alınması için ikinci oturumlar planlanmıştır. TG çocuklardan ikisinin ailesinin verilerin toplandığı ilk oturumdan sonra araştırmaya katılmaktan vazgeçtiklerini bildirmeleri, bir TG çocuğun ise gelişimsel yetersizlik şüphesinin olduğunun bildirilmesi nedeniyle toplamda üç TG çocukla çalışmalar sonlandırılmıştır. Dahil etme ölçütlerinin değerlendirildiği ilk oturumda katılımı engelleyici güçlükler (ör. yoğun tekrarlayıcı davranışlar, dikkat problemleri, kaçınma davranışları vb.) yaşayan sekiz OSB olan çocuk, OSB tanısının doğrulanmasına ilişkin ölçütü karşılamayan bir çocuk ve sözel olmayan bilişsel yeterlik ölçütünü karşılamayan iki çocuk olmak üzere toplamda 11 OSB olan çocuk katılımcılar arasından çıkarılmıştır. Bu doğrultuda, araştırmaya ebeveynlerinin onamı alınmış ve dahil etme ölçütlerini karşılamış olan toplam 102 çocuk katılmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanmasından önce Ankara Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığından araştırmanın etik açıdan uygun olduğuna dair onay (bk. Ek 1) ve Millî Eğitim Bakanlığından (MEB) verilerin MEB'e bağlı eğitim kurumlarında toplanmasına yönelik izinler alınmıştır (bk. Ek 2).

İzinlerin alınmasının ardından PDP ile Zihin Kuramı Testinin uygulanmasında oluşabilecek aksaklıkların belirlenebilmesi ve varsa gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi

amacıyla araştırmaya dahil edilmesi planlanan yaş grubundan iki TG ve iki OSB olan çocukla pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulamalarda karşılaşılan güçlüklerden hareketle, araştırma verilerinin toplanmasına başlanmadan önce bu güçlüklerin veri toplama sürecine olası olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması için gerekli önlemler alınmıştır. Pilot uygulamalarda formların ebeveynler tarafından doldurulmasında ve araştırmacının ZKT, RPM ve ÇODÖ'yü uygulamasında herhangi bir güçlükle karşılaşılmazken prososyal davranışların değerlendirildiği PDP'nin uygulanmasında iki güçlük yaşanmıştır. İlk olarak, ilk iki pilot uygulamada PDP'de paylaşma davranışlarının gözlemlendiği bir işlem olan “boyama” işleminde çocukların boya kalemlerini paylaşmaya yönelik bir girişimde bulunmadıkları görülmüş; tez izleme komitesi (TİK) üyelerinin önerisiyle bu işlemde başlangıçta dört olarak planlanmış olan boya kalem sayısı altıya çıkarılmıştır. Bununla birlikte “alış-veriş” işleminde çocukların direkt olarak market maketindeki paketlere yöneldikleri gözlenmiş, yine TİK üyelerinin önerileri doğrultusunda işlem çocuk ve araştırmacı markete gittikten sonra ortamda bulunan ikinci yetişkinin erişimi kısıtlayıp “Ne istiyorsunuz?” diye sorarak alışverişe yönlendirdiği biçimde güncellenmiştir. PDP'de gerçekleştirilen bu güncellemelerin ardından iki pilot uygulama oturumu daha gerçekleştirilmiş, düzeltmelere ihtiyaç duyulan güçlüklerin son pilot uygulamalarda ortadan kalktığı görülmüştür. Ardından araştırma verilerinin toplanması aşamasına geçilmiştir.

Araştırma verileri her bir katılımcı çocukla iki farklı günde gerçekleştirilen bireysel oturumlarda toplanmıştır. Verilerin toplandığı oturumlar her bir katılımcıyla yaklaşık 40'ar dakika sürmüştür. Araştırma verilerinin toplandığı oturumlarda katılımcıların davranışlarının sağlıklı biçimde gözlenmesi ve hem verilerin kaydının hem de güvenilirlik için gerçekleştirilmesi gereken kodlamaların yapılabilmesi için oturumların gerçekleştiği ortamlarda hâkim bir noktaya kamera yerleştirilerek kayıt alınmıştır. Verilerin toplandığı oturumlar, ebeveynlerin çocuklarının araştırmaya katılmaları ve oturumlarda video kaydı alınması yönünde onamlarının alınmasının ardından yürütülmüştür. Onam alınmasını takiben demografik bilgi formunun yanı sıra sözel olmayan bilişsel yeterlik, dil gelişimi, zihin kuramı ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyine yönelik ölçme araçlarının doldurulmasını ve prososyal davranışların değerlendirildiği işlemlerin uygulanmasını içeren oturumlar yürütülmüştür. Araştırma verilerinin toplanmasında uygulanan plan, Şekil 1'de sunulmuştur.

Katılım onamı

- Çocukların ebeveynlerinden çocuklarının araştırmaya katılmaları ve oturumlarda yalnızca bu araştırma için kullanılacak olan video kayıtlarının alınması yönünde yazılı onam alınması

1. Oturum

- Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu, Demografik Bilgi Formu ve İBKL-2'nin ebeveyn tarafından doldurulması
- İBKL-2'ye göre basit cümle kurabilen çocuklar için RPM testi kullanılarak sözel olmayan bilişsel yeterliklerin değerlendirilmesi
- OSB olan katılımcılar için gözleme dayalı olarak ÇODÖ'nün doldurulması

2. Oturum

- Zihin Kuramı Testinin uygulanması
- Sosyal Davranış Değerlendirme Protokolünün uygulanması

Şekil 1. Veri Toplama Araç ve İşlemlerinin Oturumlara Dağılımı

Not: ÇODÖ = Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği; İBKL-2 = İletişim Becerileri Kontrol Listesi-2; OSB = Otizm spektrum bozukluğu; RPM = Renkli Progresif Matrisler Testi.

Araştırma verilerinin toplanması sürecinde ilk olarak katılımcıların bulunmasında güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu güçlükler, kurumlarından katılımcı sağlamaya gönüllü olan idarecilerin ve öğretmenlerin aracı olarak diğer kurumlarla bağlantı kurmasıyla çözüme kavuşturulmuştur. Bir diğer güçlük, katılımcıların belirlenmesinde öğretmenlerin ve idarecilerin araştırmanın dahil etme kriterlerinden oldukça farklı özelliklere sahip çocukları yönlendirmeleri olmuştur (ör. tanısı OSB değil zihinsel yetersizlik olan çocukların önerilmesi, herhangi bir tanısı olmasa da çeşitli sebeplerle gelişiminden şüphelenilen çocukların değerlendirilmesi yönünde talepte bulunulması). Bu güçlüklerle karşılaşıldıktan sonra tekrarının önlenmesi için daha sonra ulaşılan öğretmen ve idarecilere “araştırmaya dahil etme ölçütlerinin kesin ve esnetilemez olduğu, bu nedenle bu ölçütlerin dışındaki çocukların önerilmemesi gerektiği” yönünde bilgilendirmeler yapılmıştır. Katılımcılara ulaşıldıktan sonraki süreçte katılımcılarla gerçekleştirilecek oturumlara ilişkin takvimin veri toplanan kurumlara, katılımcılara ve araştırmacıya uygun olarak planlanmasında güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu güçlükler tüm paydaşlar için uygun seçeneklerin belirlenmesiyle kararlaştırılan tarihlerin kaydedildiği, gerçekleşen oturumların ve alınan verilerin işlendiği bir Excel çalışma sayfası ile çözüme kavuşturulmuştur. Veri toplama oturumlarının takibinde kullanılan Excel tablosu, Ek 3'te sunulmuştur. Katılımcıların belirlenmesi süreci ve araştırma verilerinin toplanmasında kullanılan araç ve işlemler, izleyen başlıklarda açıklanmıştır.

Katılımcıların Belirlenmesi

Katılımcıların belirlenmesinde ilk olarak ulaşılan çocukların ebeveynlerinden araştırmaya katılımına ilişkin onamlar bilgilendirilmiş gönüllü onam formu ile alınmış ve araştırmada gereksinim duyulan demografik bilgilerin elde edilmesi amacıyla ebeveynler tarafından demografik bilgi formu doldurulmuştur. Bilgilendirilmiş gönüllü onam formu, araştırmanın amacına ve uygulanacak işlemler ile veri toplama araçlarına ilişkin kısa bilgileri içermektedir. Form, çocuklarının araştırmaya katılımını ve araştırmada kaydedilecek tüm verilerin bilimsel araştırma amacıyla kullanımını gönüllü olarak onayladıklarını beyan etmek üzere ebeveynler tarafından okunup imzalanmıştır (bk. Ek 4). Katılımcıların dahil edilme ölçütleri olarak kronolojik yaş, tanı, sözel olmayan bilişsel yeterlik, OSB tanısının doğrulanması ve bağımsız olarak en az iki sözcükten oluşan basit cümleler kurarak konuşuyor olma durumlarının incelenmesinde kullanılan araçlar olarak Demografik Bilgi Formu RPM, ÇODÖ ve İBKL-2'den aynı zamanda araştırma sorularına ilişkin veriler de elde edildiğinden bu araçlara ilişkin detaylı açıklamalar, izleyen başlıklarda sunulmuştur.

Araştırma Verilerinin Toplanmasında Kullanılan Araç ve İşlemler

Demografik Bilgi Formu

Demografik bilgi formu, katılımcı çocukların doğum tarihi, tanı bilgileri, okula devam etme süresi, ailelerinin gelir düzeyi, kardeşe sahip olma durumu ve kardeş(ler)in yaş/tanı bilgileriyle birlikte birincil bakım verenlerinin eğitim durumlarına ilişkin bilgileri içermektedir. Form, çocuklar hakkında en sağlıklı bilginin elde edilmesi amacıyla birincil bakım verenler tarafından doldurulmuştur (bk. Ek 5).

Sözel Olmayan Bilişsel Yeterliklerin Değerlendirilmesi

Araştırmaya katılan çocukların sözel olmayan bilişsel yeterliklerinin değerlendirilmesi amacıyla 3-9 yaş arası Türk çocuklarla da geçerlik ve güvenirlik çalışması (Bildiren, 2017) yapılmış olan Renkli Progresif Matrisler Testi (RPM; Raven ve diğ., 1998) kullanılmıştır (Türkiye norm verilerinin kullanım izni için bk. Ek 6). Test, her birinde 12 problemin yer aldığı 3 set olmak üzere toplam 36 maddeden oluşmakta;

bilişsel yeterlik düzeyini problem çözme becerisini temel alarak kültür ve dilden bağımsız bir şekilde ölçmeye imkân sunmaktadır. Türk çocuklarla gerçekleştirilen geçerlik ve güvenirlik çalışmasında, testin güvenirliği için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının .80, test-tekrar test güvenirliği değerinin .61, benzer ölçek geçerliği için hesaplanan korelasyon değerlerinin Bender-Gestalt Görsel Motor Algı Testi ile .70, Test of Nonverbal Intelligence-3 (TONI-3) ile .64 düzeyinde olduğu rapor edilmiştir (Bildiren, 2017). Dolayısıyla, bu araştırmada 3-9 yaşlar arasındaki çocukların bilişsel yeterliklerini OSB olan çocukların sınırlılıklar yaşayabildikleri bir gelişim alanı olan dilden bağımsız olarak ölçmeyi sağlaması nedeniyle RPM kullanılmıştır. RPM'deki her madde bir parçası eksik olan bir örüntü görseli içermektedir ve test uygulanan bireyden beklenen davranış, ilgili görselin altında sunulan seçenekler arasından örüntüyü tamamlayacak olan eksik parçayı bulmasıdır. Sunulan problemlere verilen doğru yanıtlar 1 puan ile puanlanmakta ve testten 0-36 arasında puan alınmaktadır. Toplam puanlar, çocuğun kendi yaş grubu için belirlenen normlara göre yorumlanmaktadır (ör. toplam puan kendi yaş grubu için %5'in altındaysa "entelektüel olarak zayıf", %25'in altındaysa "kesinlikle ortalama entelektüel düzeyin altında" %25-75 diliminde ise "entelektüel ortalama", %75 ve üzerindeyse "entelektüel kapasitenin üzerinde", %95 ve üzerindeyse "entelektüel olarak üstün"). RPM'nin uygulandığındaki tek gereklilik, testi alan bireyin kendisine sunulan problemleri çözerken izleyeceği düşünce tarzını ve her problemin tek bir doğru yanıt olduğunu anlamasıdır (Bildiren, Kargın ve Korkmaz, 2017) ve test için uygulayıcı eğitimi gereksinimi bulunmamaktadır. Testi alan bireyin testteki problemleri anlaması için ilk iki soruda çözüme ilişkin açıklamalar yapılmakta, devam eden sorularda yönlendirmede bulunulmaksızın yanıt beklenmektedir.

Bu araştırmada RPM'den elde edilen toplam puanlar, TG ve OSB olan çocuklardan oluşan iki grubun bilişsel yeterlikleri açısından eş düzeyde olma durumlarının belirlenmesinde ve bilişsel yeterliklerle prososyal davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesinde kullanılmıştır. Bu araştırmada ölçekten elde edilen verilerin güvenirliğinin incelenmesi amacıyla ölçeğin iki yarısı arasındaki ilişkilere yönelik Spearman-Brown ve Guttman iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin iki yarısı arasındaki ilişkilerin Spearman-Brown katsayısına göre TG çocuklarda .73, OSB olan çocuklarda .81; Guttman katsayısına göre ise TG çocuklarda .72 OSB olan çocuklarda .79 olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar, bu araştırmada RPM'den elde edilen verilerin iyi düzeyde ($r > .70$) güvenirliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Kaplan ve Saccuzzo, 2017). RPM'nin bu araştırmadaki güvenirliğine ilişkin bulgular, Bildiren (2017)

tarafından gerçekleştirilen çalışmayla uyumlu olarak, aracın iyi düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Pragmatik Dil Becerilerinin Değerlendirilmesi

Araştırmaya katılan çocukların pragmatik dil becerileri, İletişim Becerileri Kontrol Listesi-2 (İBKL-2) ile değerlendirilmiştir (kullanım izni için bk. Ek 7). Aracın orijinal formu İngilizce konuşan çocuklarda pragmatik dil becerilerinin değerlendirilmesi ve pragmatik dil bozukluklarının tanınması amacıyla Children's Communication Checklist-2 (CCC-2) adıyla Bishop (2003) tarafından geliştirilmiş ve Namlı ve Şahin (2022) tarafından Türkçe uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. İBKL-2'nin İngilizce orijinal formunda her biri yedi madde içeren 10 boyut olmak üzere toplamda 70 madde bulunurken Türkçe uyarlama çalışmasında Türkçe dil yapısına uygun olmayan iki maddenin çıkarılması nedeniyle yine 10 boyuta dağılan 68 madde yer almaktadır. Aracın Türkçe uyarlama çalışmasında geçerliğini incelemek için yapılan doğrulayıcı faktör analizi uyum iyiliği indeksi verilerinin kabul edilebilir düzeyler aralığında olduğunu ve alt ölçekler arasında orta ile düşük düzeyde ilişkiler olduğunu; güvenirliğini incelemek için yapılan analizler ise iç tutarlılığını gösteren Cronbach alfa değerinin .94, test-tekrar test güvenirliği katsayısının tüm alt ölçekler açısından .77 ile .94 arasında olduğunu ortaya koymuştur. İBKL-2'de yer alan maddeler ebeveynler, çocuğu en az üç aydır tanıyan bakım verenler ya da eğitimciler tarafından doldurulabilmekte; her maddeden 0 (hiçbir zaman) ile 3 (her zaman) arasında ve ölçekten toplamda 0-204 arasında puan alınabilmektedir. İBKL-2'den alınan toplam puanın yüksek olması, pragmatik dil bozukluğuna işaret etmektedir. Araçtan alınan toplam puan, pragmatik dil becerilerinin yaşla birlikte gelişmesi nedeniyle, yaş arttıkça azalmaktadır (Namlı ve Şahin, 2022).

Bu araştırmada katılımcıların dil becerilerinin değerlendirilmesinde İBKL-2; (a) TG ve OSB olan çocukları dilin pragmatik kullanımı açısından ayırt edebilmede işlevsel olması ve (b) klinik ortamlardaki değerlendirmelerin güçlüklerini tolere edebilecek biçimde ebeveynler, çocuğu en az üç aydır tanıyan bakım verenler ya da eğitimciler tarafından yaklaşık 10-15 dakika içinde kolaylıkla yanıtlanabiliyor olması (Namlı ve Şahin, 2022) nedeniyle tercih edilmiştir. Bu araştırmada İBKL-2'den elde edilen veriler, çocukların araştırmaya dahil etme ölçütü olan en az iki sözcükten oluşan basit cümleler kuruyor olma durumlarının belirlenmesinde ve prososyal davranış düzeyleriyle

pragmatik dil becerileri arasındaki ilişkilerin incelenmesinde kullanılmıştır. Ölçek verilerinin güvenilirliğinin incelenmesi amacıyla bu araştırmada da İBKL-2'den elde edilen veriler için iç tutarlılığını gösteren Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. İç tutarlılık katsayısı TG çocuklar için .93, OSB olan çocuklar için ise .92'dir ve her iki grupta da verilerin güvenilirliği açısından mükemmel iç tutarlılığın sağlandığı görülmektedir (George ve Mallery, 2010).

Zihin Kuramının Değerlendirilmesi

Araştırmaya katılan çocukların zihin kuramı yeterlikleri, Kılıç-Tülü (2019) tarafından yaşları 3 yaştan 5 yaş 11 aya kadar olan çocukların zihin kuramı yeterliklerini değerlendirmek için geliştirilen Zihin Kuramı Testi (ZKT) kullanılarak değerlendirilmiştir (kullanım izni için bk. Ek 8). Ölçeğin geliştirildiği çalışmada geçerliğin incelenmesi için yürütülen temel bileşenler analizi, ölçeğin üç ve dört yaş alt testlerinde faktör yükleri üç yaş için .47-.72 arasında, dört yaş için .55-.74 arasında değişen yüz ifadeleri, durum hikayeleri, bilgi sahipliği, istekler ve inançlar olmak üzere 5 faktörlü bir yapı olduğunu ortaya koymuştur. Beş yaş alt testinde ise yük değerleri .36-.77 arasında değişen yine 5 faktörlü bir yapı varken bu faktörler üç ve dört yaş alt testlerinden farklı olarak yüz ifadeleri, durum hikayeleri, istekler, inançlar ve gizli duygulardır. Ölçek için yürütülen doğrulayıcı faktör analizi, her yaş düzeyi için uyum iyiliği indeksi verilerinin mükemmel düzeyde olduğunu göstermiştir. Ayrıca ölçeğin her yaş düzeyine ilişkin alt alanlarda yüksek düzeyde ayırıcı geçerliğe sahip olduğu, ölçüt geçerliği için hesaplanan zihin kuramının değerlendirilmesinde uygulanan işlemler ile ölçekten alınan puanlar arasındaki ilişkilerin .62 ile .83 arasında olduğu rapor edilmiştir. ZKT'nin güvenilirliğine ilişkin analizlerde ise test-tekrar test güvenilirliği katsayılarının üç yaş grubunda alt alanlar için .64 ile .91 arasında, dört yaş grubunda .72 ile 1.00 arasında, beş yaş grubu için .67 ile 1.00 arasında olduğu; iç tutarlılığı gösteren Cronbach alfa değerlerinin tüm yaşlarda iki alt alanda düşük olmasına karşın diğer alt alanlarda orta ve yüksek düzeyde iç tutarlılık katsayıları olduğu rapor edilmiştir (Kılıç-Tülü, 2019). Uygulayıcı eğitimi alan uzmanlar tarafından kullanılabilen ZKT, üç yaş için toplamda en fazla 45 puan alınabilen 27, dört yaş grubu için toplamda en fazla 44 puan alınabilen 27, beş yaş grubu için ise toplamda en fazla 45 puan alınabilen 26 maddeden oluşmaktadır. ZKT'nin uygulaması, ölçek için geliştirilen bir bilgisayar uygulaması üzerinden görselleştirilmiş senaryoların çocuğa sunumu, senaryoyla ilgili sorunun sorulması ve

çocuğun bu soruya yanıtının kaydedilmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. ZKT’de yaş grubuna yönelik testlerden alınan puanlar, ölçek için belirlenen kesme puanları referans alınarak düşük, orta ve yüksek olmak üzere üç düzeyde sınıflandırılmaktadır (Kılıç-Tülü ve Ergül, 2022).

Bu araştırmada ZKT, 3 yaştan 5 yaş 11 aya kadar olan çocuklarda zihin kuramının değerlendirilmesi amacıyla Türk kültüründe geliştirilmiş geçerli ve güvenilir bir araç olması dolayısıyla tercih edilmiştir. ZKT’den elde edilen veriler, TG ve OSB olan çocuklarda zihin kuramı ve prososyal davranışlar arasındaki ilişkilerin incelenmesinde kullanılmıştır. Ölçek verilerinin güvenilirliğinin incelenmesi amacıyla bu araştırmada da ZKT’den elde edilen veriler için iç tutarlılığını gösteren Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Ölçeğin tümüne yönelik iç tutarlılık katsayıları 48-59 ay arasındaki çocuklarla gerçekleştirilen 4 yaş testi için TG çocuklarda .66 ve OSB olan çocuklarda .76; 60-72 ay arasındaki çocuklarla gerçekleştirilen 5 yaş testi için ise TG çocuklarda .51, OSB olan çocuklarda .85 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar, 4 yaş testi için her iki grupta da kabul edilebilir düzeyde, 5 yaş testi için ise TG çocuklarda düşük ancak OSB olan çocuklarda yüksek düzeyde iç tutarlılığa işaret etmektedir (George ve Mallery, 2010).

Otizm Belirtilerinden Etkilenme Düzeyinin Değerlendirilmesi

OSB tanılı katılımcıların tanılarının doğrulanması ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinin belirlenmesi amacıyla Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği (ÇODÖ) kullanılmıştır (kullanım izni için bk. Ek 9). ÇODÖ, Schopler ve diğerleri (1980) tarafından geliştirilmiştir. Türkçeye ilk çeviri ve geçerlik güvenirlik çalışması Sucuoğlu ve diğerleri (1996) tarafından, daha sonraki yıllarda ve daha geniş bir örneklemle gerçekleştirilen geçerlik güvenirlik çalışması ise İncekaş-Gassaloğlu, Baykara, Avcil ve Demiral (2016) tarafından yürütülmüştür. Ölçeğin geçerlik ve güvenirliğinin incelenmesi için 2016 yılında yürütülen çalışmada ölçeğin otizm belirtilerini değerlendirmede kullanılan bir başka araç olan Otizm Davranış Kontrol Listesi ile .57 düzeyinde benzer ölçek geçerliğine sahip olduğu, iç tutarlılığına ilişkin Cronbach alfa değerinin .95, test-tekrar test güvenirliğinin .98, değerlendiriciler arası uyum değerinin ise .97 olduğu bulunmuştur (İncekaş-Gassaloğlu ve diğ., 2016). İçeriğindeki maddeler ve derecelendirme kuralları açısından bilgilendirilen ve tipik gelişim özelliklerine hâkim uygulayıcılar tarafından doğrudan gözlem yoluyla kullanılabilen ÇODÖ, otizm spektrum bozukluğuna özgü belirtilerin değerlendirilmesine yönelik 15 maddeden oluşmaktadır.

Ölçekteki tüm maddeler 1 ile 4 arasında puanlanmakta, toplam puan 15 ile 60 arasında değişmektedir. Ölçekten 15-29.5 arasında puan alan çocukların otizm belirtileri göstermediği kabul edilirken 30 ile 36.5 arasında puana sahip çocuklar hafif-orta düzeyde OSB olarak, 37 ile 60 arasında puana sahip çocuklar ise ağır düzeyde OSB olarak sınıflandırılmaktadır.

Bu araştırmada otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinin değerlendirilmesinde ÇODÖ'nün tercih edilme nedeni, ölçeğin DSM-5 kriterlerine uygunluğu (Park ve Kim, 2016) ve tanı koymada işlevini devam ettiriyor olmasıdır. ÇODÖ'den elde edilen veriler, OSB olan çocukların tanıların doğrulanmasında ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinin prososyal davranışlarla ilişkisinin incelenmesinde kullanılmıştır. Ölçek verilerinin güvenilirliğinin incelenmesi amacıyla bu araştırmada da ÇODÖ'den elde edilen veriler için iç tutarlılığını gösteren Cronbach alfa katsayısı hesaplanmış, iç tutarlılık değeri .53 olarak bulunmuştur. Bu değer, George ve Mallery (2010) tarafından düşük olarak kabul edilirken Hinton, Brownlow, McMurray ve Cozens (2004) .50 ile .75 arasındaki iç tutarlılık katsayılarının orta düzeyde güvenilirlik olarak yorumlanabileceğini ifade etmektedir. ÇODÖ için elde edilen düşük/orta iç tutarlılık düzeyi araştırmaya katılan OSB olan çocukların sayısı, dahil etme kriterleri ve OSB olan tüm çocukların ÇODÖ kapsamında değerlendirilen tüm alanlarda kendine özgü özelliklere sahip olması nedeniyle ölçümlerin tüm maddelerde çocuklar arasında tutarlılık göstermesinin beklendik bir durum olmaması ile açıklanabilir. Bununla birlikte, bu araştırmada İncekaş-Gassaloğlu ve diğerleri (2016) tarafından ÇODÖ'nün geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen çalışmadan farklı güvenilirlik bulgularına ulaşılmış olmasının çalışmaların yaş aralığı açısından da birbirinden önemli ölçüde farklılaşan katılımcı gruplarıyla gerçekleştirilmiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim İncekaş-Gassaloğlu ve diğerleri (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışma yaşları 4-18 arasında değişen katılımcılarla gerçekleştirilmişken bu çalışmanın katılımcılarının yaşları 4-6 arasındadır.

Prososyal Davranışların Değerlendirilmesi

Alanyazında prososyal davranışların değerlendirilmesinde bireyin kendisinin raporlamasına, ebeveyn/uzman raporlamasına, doğal bağlamlardaki gözlemlere ve davranışların sergilenmesine yönelik işlemlere dayalı olan çeşitli yaklaşımlar söz konusu iken bu araştırma için hedef davranışların sergilenmesine bağlam sağlayan işlemlerin yer

aldığı kişisel paradigmaya (in-person paradigm; Ryan-Enright, O'Connor, Bramham ve Taylor, 2022) dayalı bir değerlendirme aracı olarak Prososyal Davranış Değerlendirme Protokolü (PDP; bk. Ek 10) oluşturulmuştur. İlk olarak, alanyazında prososyal davranışların değerlendirilmesinde sıklıkla yararlanılan örneklerden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle çocukların prososyal davranışlarının değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiş olan, alanyazındaki diğer çalışmalar (Dunfield, Kuhlmeier ve diğ., 2011; Dunfield, Best ve diğ., 2019; Manfredi ve diğ., 2021; Warneken ve Tomasello, 2006) incelenerek sıklıkla kullanılan işlemler belirlenmiştir. İlgili araştırmalardan ulaşılan işlemlerin birbirinden bağımsız işlemler olarak uygulandığı görülmüş; bu durumun değerlendirme ortamının çocukların davranışlarını etkileyebilecek şekilde yapay olmasına yol açtığı düşünülerek değerlendirme ortamının mümkün olduğunca doğal bir ortama dönüşmesi amacıyla *yardım etme*, *paylaşma* ve *rahatlatma* olmak üzere üç farklı kategorideki prososyal davranışların ortaya çıkması için bağlam oluşturmayı sağlayan bir protokolün geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. Her prososyal davranış kategorisinde eşit sayıda işlemin yer alması amacıyla tüm kategoriler için üçer işlem belirlenmiştir. İşlemlerin yapay olmasını önlemek ve doğal etkileşim örüntülerinin içinde gerçekleşmesini sağlamak amacıyla, bir senaryo oluşturulmuştur. Senaryo, işlemlerin çocukların aşına oldukları etkinlikler içinde gerçekleşmesinin yanı sıra işlemler arasındaki geçişlerin işlemlerle ilişkili olmasına öncelik verilerek tasarlanmıştır (ör. Atıştırmalıklar bittikten sonra “Susadım, biraz su içeceğim.” diyerek şişe ile gerçekleşen bir sonraki işleme başlamak). Bu senaryo ile işlemlerin çocukların okul öncesi eğitim kurumlarında aşına oldukları etkinlikler içinde gerçekleşen ve değerlendircinin eylemlerinin bu etkinliklerle ilişkili olarak sergilendiği bir düzen içinde her kategoriden işlemlerin karışık bir sırayla sunulması sağlanmıştır.

PDP'nin geliştirilmesinde alanyazında sıklıkla kullanılan işlemlerin belirlenmesinin yanı sıra bu işlemlerin puanlanmasında uygulanan ilkeler de göz önünde bulundurulmuştur. PDP'de her işlem, yetişkinin ilk 10 saniyede sadece yaşanan duruma/materyale baktığı, sonraki 10 saniyede ise prososyal davranışın sergilenmesini kolaylaştırabilecek bir sosyal ipucu olarak bakışını durum/materyal ile çocuk arasında koordine ettiği iki aşamadan oluşmaktadır. PDP içindeki işlemlerde yetişkinin sosyal ipucu sunmasına gereksinim duymaksızın sergilenen prososyal davranışlar 2, sosyal ipuçları devreye girdiğinde sergilenen prososyal davranışlar 1, davranış sergilenmemesi ya da ilgisiz davranışlarda bulunulması 0 puan ile puanlanmakta ve her kategori için ayrı ayrı toplam puan elde edilmektedir. PDP'de prososyal davranışlar, çocukların

davranışlarının yetişkinin yaşadığı olumsuz duruma doğrudan çözüm getiren bir eylem olması koşuluyla puanlanmıştır. Puanlamayı standart hale getirmek amacıyla, PDP uygulanırken karşılaşılabilecek olası davranış örnekleri, “beklenen” ve “beklenmeyen” davranışlar olarak sınıflandırılarak puanlama anahtarına eklenmiştir. Örneğin, değerlendirici yetişkinin kasesinde hiç atıştırmalık olmadığında çocuğun kendi atıştırmalıklarından vermesi veya “Benimkilerden alabilirsin.” demesi davranışın gerçekleştiği zamana göre 1 veya 2 olarak puanlanırken çocuğun ortamdaki ikinci yetiştikten değerlendirici yetişkinin kasesine atıştırmalık koymasını talep etmesi süreden bağımsız bir şekilde, 0 olarak puanlanmıştır. Bu doğrultuda, PDP’den her bir kategoride 0-6 arasında, toplamda ise 0-18 arasında puan elde edilebilmektedir.

İçeriğinin ve puanlama ilkelerinin belirlenmesinin ardından PDP, kapsam geçerliğinin incelenmesi amacıyla uzman görüşü almak üzere lisansüstü eğitimini özel eğitim alanında tamamlamış 11 uzmanla paylaşılmıştır. Uzmanlardan PDP’de yer alan işlemler ile hazırlık ve puanlama bölümlerini uygunluk açısından *uygun değil (1)*, *düzeltilmeli (2)* ve *uygun (3)* olmak üzere üç düzey üzerinden değerlendirmeleri ve varsa önerilerini paylaşmaları istenmiştir. Kapsam geçerliği için uzmanların değerlendirmeleri üzerinden “(uygun görüşü sunan uzman sayısı / toplam uzman sayısı) - 1” formülü kullanılarak kapsam geçerliği oranı (KGO) ve puanlanan tüm alanların KGO değerlerinin ortalaması alınarak kapsam geçerliği indeksi (KGİ) hesaplanmıştır (Lawshe, 1975). Uzmanların uygunluğuna dair görüş bildirdiği maddelerin KGO değerlerinin maddelerin geçerliğine ilişkin karşılaması gereken değer, Ayre ve Scally (2014) tarafından Lawshe’nin (1975) çalışmasına dayalı olarak hazırlanmış olan kapsam geçerliği ölçütleri temel alınarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda 11 uzmandan alınan görüşler için karşılanması gereken kapsam geçerliği ölçütü .636’dır. Bu protokol için uzmanların puanlamaları doğrultusunda belirlenen KGO değeri tüm maddeler için .82 ile 1.00 arasında olmakla birlikte aracın tümü için hesaplanan kapsam geçerliği indeksi (KGİ) ise .95’tir. Elde edilen KGİ değerinin kapsam geçerliği ölçütünün (.636) üzerinde olması, ölçme aracında yer alan maddelerin kapsam geçerliğinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir (Lawshe, 1975). Kapsam geçerliğinin hesaplanmasının yanı sıra uzmanların uzman görüşü formuna işledikleri yorumları da incelenmiştir. Uzmanlardan “Atıştırmalık” işleminde kullanılan atıştırmalık paketleri için kuruyemiş türevleri gibi daha sağlıklı olan seçeneklerin kullanımı önerisi, puanlama anahtarında yer alan beklenen ve beklenmeyen davranış örnekleri için örnek ekleme önerileri (ör. “Fermuar” işleminde çocuğun yetişkinin parmağına üflemesi) ve işlemler arası geçişlerin

daha doğal hale getirilmesine yönelik öneriler (ör. “Atıştırılmalık” işlemine geçişte araştırmacının “Ben acıktım, ya sen?” demesi) gelmiştir. Uzmanlardan gelen görüş ve öneriler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmış ve protokole son hali verilmiştir. Araştırmada PDP ile elde edilen verilerin güvenilirliğinin incelenmesi amacıyla iç tutarlılığı gösteren Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. İç tutarlılık katsayısı TG çocuklar için .81, OSB olan çocuklar için ise .70’tir ve bu değerler verilerin güvenilirliği için TG çocuklarda iyi, OSB olan çocuklarda kabul edilebilir düzeyde iç tutarlılığın sağlandığına işaret etmektedir (George ve Mallery, 2010).

Verilerin Çözümlemesi

Verilerin çözümlemesinde ilk olarak oturumlar sırasında alınan video kayıtları araştırmacı tarafından izlenerek PDP kodlamaları gerçekleştirilmiş ve elde edilen tüm verilerin yer aldığı veri seti oluşturulmuştur. Ardından, elde edilen verilere ilişkin betimsel istatistikler ile tüm ölçümler açısından gruplar için ayrı ayrı olmak üzere dağılımın normalliği incelenmiştir. Betimsel istatistikler, “Bulgular” bölümünde sunulmuştur. Betimsel istatistikler incelendikten sonra normal dağılıma yönelik açıklamalar sunan çeşitli çalışmalar göz önünde bulundurularak elde edilen tüm verilerin normal dağılım özelliklerini karşıladığı kabul edilmiş, bu doğrultuda tüm istatistiksel analizler parametrik testlerle yürütülmüştür. İstatistiksel analizlerde tüm araştırma soruları için SPSS 26 paket programı kullanılmış, son araştırma sorusu için yol modelinin kurulmasında SPSS’e eklenti olarak çalışan AMOS 26 paket programından yararlanılmıştır.

İlk araştırma sorusu kapsamında TG ve OSB olan çocukların prososyal davranış sergileme düzeyleri açısından gruplar arasındaki karşılaştırmalar, TG ve OSB olan çocukların yardım etme, paylaşma ve rahatlatma davranışlarını sergileme sıklıkları ve bu üç kategoriden elde edilen toplam prososyal davranış sergileme sıklıklarının karşılaştırılması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Grup içi karşılaştırmalar ise TG ve OSB olan çocuklarda ayrı ayrı olmak üzere farklı kategorilerdeki prososyal davranış sergileme sıklıklarının birbiri arasında karşılaştırması yoluyla yürütülmüştür. Gruplar arası karşılaştırmalar için Bağımsız Örneklemeler t Testi, grup içi karşılaştırmalar için ise Tekrarlı Ölçümler ANOVA kullanılmıştır. Gruplar arası ve grup içi karşılaştırmalara ilişkin tüm analizlerde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu belirlenen farklılıkların büyüklüklerinin belirlenmesi için etki büyüklüğü hesaplamaları (Eta-kare)

gerçekleştirilmiştir. Eta-kare (η^2), bir diğer etki büyüklüğü olan d istatistiğinin farklar arasındaki standart sapmaları temel almasından farklı olarak, bir gruba dahil olmanın oluşan farklılığa ilişkin varyansın ne kadarını açıkladığına yönelik bir istatistik olduğundan (Lakens, 2013) bu araştırmada tercih edilmiştir.

İkinci araştırma sorusu kapsamında işlemler sırasında sunulan sosyal ipuçlarının varlığına göre prososyal davranış sergileme düzeylerinin gruplar arasında farklılaşma durumunun incelenmesi için öncelikle her iki grupta da prososyal davranışların sosyal ipucu sunulmadan önce ve sonra sergilenme sıklıkları hesaplanmıştır. Gruplar arasındaki karşılaştırmalar Bağımsız Örneklem t Testi ile, grup içi karşılaştırmalar ise İlişkili Örneklem t Testi ile gerçekleştirilmiştir.

Üçüncü araştırma sorusu kapsamında TG ve OSB olan çocukların prososyal davranış sergileme düzeyleri ile sözel olmayan bilişsel yeterliklerine ilişkin RPM puanı, pragmatik dil becerilerine ilişkin İBKL-2 puanı, zihin kuramı yeterliklerine ilişkin ZKT puanı ve OSB olan çocuklar için otizm belirtilerinden etkilenme düzeyine ilişkin ÇODÖ puanı gibi bireysel özellikleri arasındaki ikili ilişkiler incelenmiştir. İlişkilerin belirlenmesine yönelik analizler, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ile gerçekleştirilmiştir.

Dördüncü araştırma sorusu kapsamında TG ve OSB olan çocukların prososyal davranış sergileme düzeyleri ile okul öncesi eğitime devam etme süresi, birincil bakım verenlerin eğitim düzeyi, kardeşe sahip olma durumu ve ailenin gelir düzeyi gibi çevresel özellikler arasındaki ikili ilişkiler incelenmiştir. İlişkilerin hesaplanmasında ele alınan değişkenler arasında sürekli olmayan değişkenlerin de yer alması nedeniyle varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

Son araştırma sorusu kapsamında prososyal davranışları doğrudan yordayan değişkenlerin ve var ise bu yordayıcı değişkenler arasındaki dolaylı etkilerin belirlenmesi amacıyla öncelikle prososyal davranışlarla anlamlı düzeyde ilişkiye sahip değişkenlerin yanı sıra alanyazında prososyal davranışlar üzerinde etkisi olduğuna ilişkin çalışmalara rastlanan değişkenlerle hiyerarşik regresyon analizi modeli oluşturulmuştur. Hiyerarşik regresyon modelinden elde edilen bilgiler, prososyal davranışların doğrudan ve dolaylı yordayıcılarının incelenmesi için kurulan yol analizi modeline temel oluşturmuştur. Yol analizi regresyon ve korelasyon analizinin birlikte kullanıldığı, değişkenler arasındaki ilişkilerin yönü ve derecesi hesaplanarak kurulan modelin görselleştirildiği bir yöntemdir (Şimşek-Kandemir ve Altaş, 2020) ve nedensel ilişkilerin açıklanması bakımından doğrusal regresyondan daha üstün olduğu belirtilmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve

Büyüköztürk, 2021). Bu araştırmada değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkilerin bir arada incelendiği yol analizi modelinin kurulmasında SPSS 26 paket programına eklenti olarak kullanılabilen AMOS 26 programından yararlanılmıştır.

Güvenirlilik Analizleri

Uygulama Güvenirliği. PDP ile elde edilen verilerin protokolün gerekliliklerinin uygun biçimde yerine getirilmesi yoluyla toplandığından emin olunması için uygulama güvenirliliği hesaplamaları yapılmıştır. Bu amaçla, öncelikle PDP'nin uygulama adımlarını içeren bir uygulama güvenirliliği formu oluşturulmuştur (bk. Ek 11). Ardından veri toplama aşamasında kayda alınmış olan oturumların en az %20'si oranına denk sayıda oturum kaydı (n = 11) hem TG hem de OSB olan çocuklar için ayrı ayrı olmak üzere seçkisiz olarak belirlenmiş ve hazırlanan uygulama güvenirliliği formuyla birlikte bağımsız bir özel eğitim uzmanı ile paylaşılmıştır. İlgili uzmandan kayıtları izleyerek araştırmacının oturumlardaki davranışlarının uygunluğunu uygulama güvenirliliği formu üzerinde kodlaması istenmiştir. Uygulama güvenirliliği, bağımsız gözlemcinin kayıtları üzerinden “Gözlemlenen Uygulamacı Davranışı / Planlanan Uygulamacı Davranışı X 100” formülü (Billingsley, White ve Munson, 1980; akt. Tekin-İftar ve Kırcaali-İftar, 2012) kullanılarak hesaplanmıştır. Bağımsız uzmanın her iki grup için incelediği 11'er video üzerinden yapılan kodlamalara göre uygulama güvenirliliğini gösteren uyum oranı OSB olan çocuklar için %98.18, TG çocuklar için %94.54 olarak hesaplanmıştır. Bu doğrultuda PDP'nin yüksek güvenirlilikle uygulandığı görülmektedir.

Gözlemciler Arası Güvenirlilik. PDP'den elde edilen verilerin doğrulukla kodlandığının belirlenmesi için gözlemciler arası güvenirlilik hesaplamaları gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla, uygulama güvenirliliği hesaplamaları için paylaşılmış olan kayıtlar yine aynı bağımsız özel eğitim uzmanı tarafından izlenmiş ve bağımsız uzmanın araştırmacıyla aynı değerlendirme formunu (bk. Ek 10) kullanarak kodlamaları gerçekleştirmesi istenmiştir. Gözlemciler arası güvenirlilik için bağımsız gözlemcinin kodlamaları ile araştırmacının kodlamaları arasındaki uyum, SPSS paket programı üzerinden Kappa istatistiği (Cohen, 1960) kullanılarak hesaplanmıştır. Kappa istatistikleri TG çocuklarda yardım etme davranışlarının değerlendirildiği “Dolap” işlemi için 1.00, “Kalem” işlemi için .81 ve “Şişe” işlemi için 1.00; paylaşma davranışlarının

değerlendirildiği “Boyama” işlemi için 1.00, “Atıştırma” işlemi için 1.00, “Alışveriş” işlemi için 1.00; rahatlatma davranışlarının değerlendirildiği “Çarpma” işlemi için .79, “Fermuar” işlemi için 1.00, “Oyuncak” işlemi için .71 olduğu görülmüştür. Kappa istatistikleri OSB olan çocuklarda ise yardım etme davranışlarının değerlendirildiği “Dolap” işlemi için .71, “Kalem” işlemi için 1.00 ve “Şişe” işlemi için 1.00; paylaşma davranışlarının değerlendirildiği “Boyama” işlemi için 1.00, “Atıştırma” işlemi için .86, “Alışveriş” işlemi için 1.00; rahatlatma davranışlarının değerlendirildiği “Çarpma” işlemi için 1.00, “Fermuar” işlemi için 1.00, “Oyuncak” işlemi için .76 olduğu görülmüştür. Hem TG hem de OSB olan çocuklarda PDP skorları için hesaplanan gözlemciler arası güvenirlik katsayıları “çok iyi uyum” ve “mükemmel uyum” düzeylerindedir (Landis ve Koch, 1977).

BÖLÜM 3

BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırma sorularına yönelik analizler gerçekleştirilmeden önce verilerin dağılımına ilişkin betimsel istatistikler incelenmiştir. Verilerin dağılımı, bireye özgü ve çevresel değişkenler için ayrı ayrı ele alınmış ve betimsel istatistikleri Tablo 1 ve Tablo 2’de sunulmuştur. George ve Mallery (2010) verilerin normal dağıldığının varsayılabilmesi için ± 2 aralığında çarpıklık ve basıklık değerlerinin kabul edilebilir olduğunu ifade etmişken bazı kaynaklarda bu değerlerin çarpıklık için ± 2 ve basıklık için ± 7 ’ye (Bryne, 2010; Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010) kadar genişletilebildiği görülmektedir. Kline (2011) ise ± 3 ’ün altında çarpıklık ve ± 10 ’un altında basıklık değerlerinin kabul edilebilir olduğunu belirtmiştir. Tablo 1 incelendiğinde bireye özgü özelliklere ilişkin tüm ölçümler için çarpıklık değerlerinin ve ÇODÖ ile RPM hariç tüm ölçümler için basıklık değerlerinin ± 2 aralığında olduğu görülmüştür. ÇODÖ’ye ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri, nispeten sağa çarpık ve diğer ölçümlere kıyasla daha sivri bir dağılıma işaret etmektedir. Diğer bir deyişle OSB olan çocukların otizm belirtilerinden etkilenme düzeyleri katılımcıların büyük çoğunluğunun daha düşük ÇODÖ toplam skorlarında gruplandığı şekilde dağılmaktadır. OSB olan çocuklar için dahil etme ölçütlerinin hem en az basit cümleler düzeyinde ifade edici dil kullanımına sahip olma hem de en az ortalama düzeyde sözel olmayan bilişsel yeterliğin karşılanması olduğu göz önünde bulundurulduğunda otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi açısından birbirine benzer ve hafif etkilenim özellikleri sergilemelerinin daha olası olduğu ve bu dağılımın bu araştırmadaki OSB olan çocuklar için beklendiği ifade edilebilir. Sonuç olarak, bireye özgü tüm değişkenler için dağılımın her iki grupta da normal olduğu varsayılarak (Bryne, 2010; George ve Mallery, 2010; Hair ve diğ., 2010; Kline, 2011) istatistiksel analizler parametrik testler ile gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1

Bireye Özgü Özellikler için Betimsel İstatistikler

Değişken	Grup	n	Min.-Maks.	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık (SH)	Basıklık (SH)
Yaş (ay)	TG	51	48-72	58.98	7.69	.473 (.333)	-1.190 (.656)
	OSB	51	48-80	62.45	7.70	-.056 (.333)	-.801 (.656)
İBKL-2 Toplam	TG	51	4-101	43.55	19.51	.717 (.333)	1.190 (.656)
	OSB	51	22-138	77.63	24.14	.402 (.333)	.615 (.656)
RPM	TG	51	13-29	17.98	3.67	1.212 (.333)	1.536 (.656)
	OSB	51	11-32	17.25	4.23	1.556 (.333)	2.993 (.656)
ZKT Toplam	TG	51	24-41	33.18	4.85	-.367 (.333)	-.952 (.656)
	OSB	51	5-40	19.59	7.50	.506 (.333)	-.053 (.656)
ÇODÖ	OSB	51	30-38	31.25	2.04	2.006 (.333)	3.630 (.656)
PDP Toplam	TG	51	0-18	9.53	4.62	-.425 (.333)	-.591 (.656)
	OSB	51	0-18	7.31	4.17	.202 (.333)	-.485 (.656)
PDP Yardım	TG	51	0-6	4.00	1.82	-.681 (.333)	-.320 (.656)
	OSB	51	0-6	3.02	1.92	-.152 (.333)	-.881 (.656)
PDP Paylaşma	TG	51	0-6	3.31	2.05	-.457 (.333)	-1.054 (.656)
	OSB	51	0-6	2.37	1.928	.298 (.333)	-.970 (.656)
PDP Rahatlatma	TG	51	0-6	2.22	1.579	.708 (.333)	.211 (.656)
	OSB	51	0-6	1.90	1.591	.725 (.333)	.132 (.656)

Not: ÇODÖ = Çocukluk otizmi derecelendirme ölçeği İBKL-2 = İletişim becerileri kontrol listesi-2; OSB = Otizm spektrum bozukluğu; PDP = Prososyal davranış değerlendirme protokolü; RPM = Renkli progresif matrisler testi; TG = Tipik gelişen; ZKT = Zihin kuramı testi.

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan çocukların neredeyse tümünün birincil bakım verenlerinin anneleri olduğu; her iki grupta da birincil bakım verenlerin yarısından fazlasının eğitim düzeylerinin lisans ve lisansüstü olduğu ve çocukların yarısından fazlasının en az bir kardeşe sahip olduğu görülmektedir. Ebeveyn eğitim düzeyi ve çocukların kardeş sayıları sıralama ölçeğinde değişkenler olduğundan bu özellikler açısından gruplar arasındaki farklar Mann-Whitney U testi ile incelenmiştir. Ebeveynlerin eğitim düzeyleri, TG çocuklar lehine istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaşmaktayken ($U = 986.000$; $p = .021$) kardeş sayısı açısından gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($U = 1211.500$; $p = .502$). Grupların okul öncesi eğitim alma süreleri birbirine yakın olmakla birlikte TG çocuklarda yaklaşık 20, OSB olan çocuklarda yaklaşık 19 aydır ve grupların okul öncesi eğitim alma süresi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark yoktur ($t = .571$; $p = .569$). Bununla birlikte TG çocukların ailelerinde ortalama aylık gelir OSB olan çocukların ailelerine göre daha yüksektir ve ailelerinin aylık gelir düzeyleri arasındaki bu fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($t = 2.396$; $p = .018$). Özetle, TG çocukların ebeveynlerinin eğitim düzeyi ve ailelerinin ortalama aylık gelirleri

OSB olan çocuklara kıyasla daha yüksek iken kardeş sayısı ve okul öncesi eğitime devam etme süreleri iki grup arasında farklılaşmamaktadır.

Bireye özgü ve çevresel değişkenlerin betimsel olarak incelenmesinin ardından araştırma sorularına ilişkin analizler gerçekleştirilmiştir. Analizler, dağılımların normal olduğu varsayımı kabul edilerek parametrik testler ile yürütülmüştür. Her bir davranış sorusuna yönelik analizlerin sonuçları izleyen başlıklarda sunulmuştur.

Tablo 2

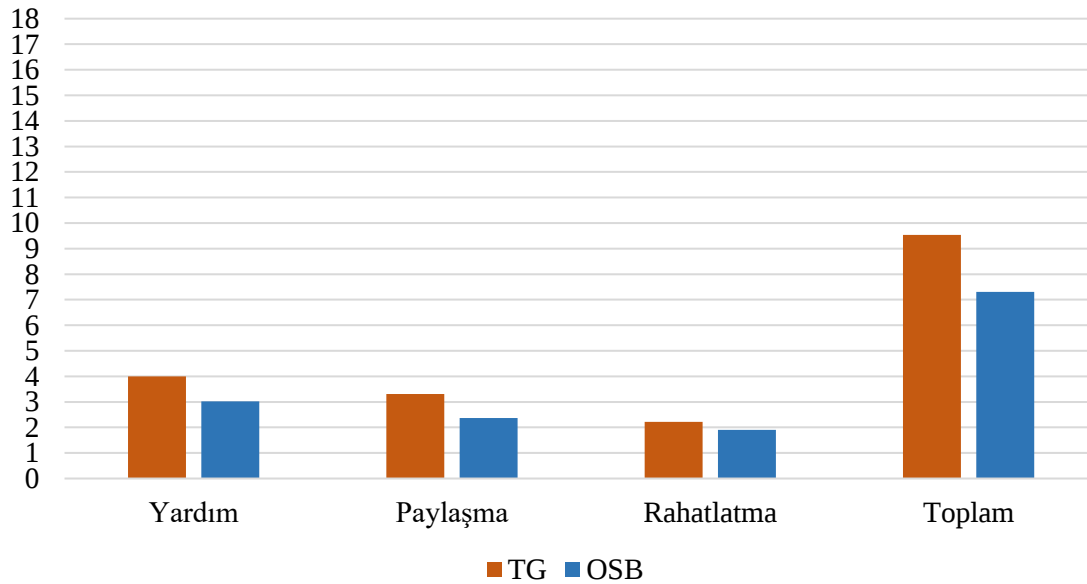
Çevresel Özellikler için Betimsel İstatistikler

Değişken	Grup	Kategori	n	%			
Birincil bakım veren	TG	Anne	49	96.1			
		Baba	1	2			
		Büyükanne	1	2			
	OSB	Anne	49	96.1			
		Baba	1	2			
		Büyükanne	1	2			
Birincil bakım verenin eğitim düzeyi	TG	İlkokul	0	0			
		Ortaokul	1	2			
		Lise	14	27.5			
		Üniversite	26	51			
		Lisansüstü	10	19.6			
	OSB	İlkokul	5	9.8			
		Ortaokul	5	9.8			
		Lise	10	19.6			
		Üniversite	29	56.9			
		Lisansüstü	2	3.9			
Kardeşe sahip olma	TG	Var	37	72.5			
		Yok	14	27.5			
	OSB	Var	31	60.8			
		Yok	20	39.2			
Kardeş sayısı	TG	0	14	27.5			
		1	33	64.7			
		2	3	5.9			
		3	1	2.0			
	OSB	0	20	39.2			
		1	24	47.1			
		2	7	13.7			
		3	0	0			
Değişken	Grup	n	Min.-Maks.	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık (<i>SH</i>)	Basıklık (<i>SH</i>)
Okul öncesi eğitime devam etme süresi	TG	51	0-48	20.18	11.62	.408 (.333)	-.331 (.656)
	OSB	51	0-48	18.90	10.92	.574 (.333)	-.357 (.656)
Ailenin aylık gelir düzeyi	TG	51	17000-85000	43930.56	17479.17	.520 (.333)	-.178 (.656)
	OSB	51	5000-100000	34987.76	20128.96	1.008 (.333)	.853 (.656)

Not: OSB = Otizm spektrum bozukluğu; TG = Tipik gelişen.

Prososyal Davranış Sergileme Düzeylerinin Gruplar Arasında ve Gruplar İçinde Karşılaştırılması

TG ve OSB olan çocukların prososyal davranış sergileme düzeyleri Şekil 2’de sunulmuştur. Grupların prososyal davranış sergileme düzeyleri arasındaki farklar bağımsız örneklemeler t testi ile incelenmiştir. Tablo 3’te yer alan bulgular, prososyal davranış sergileme düzeylerinin gruplar arasında PDP toplam puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığını ve OSB olan çocukların PDP toplam puanlarının TG akranlarından daha düşük olduğunu göstermektedir. Grupların PDP toplam puanları arasındaki farka yönelik eta kare ($\eta^2 = .061$) değerine göre farkın büyüklüğü orta düzeydedir. Prososyal davranış türleri açısından incelendiğinde ise yardım etme ve paylaşma davranışlarının gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı ve OSB olan çocukların bu alanlardaki puanlarının TG akranlarına göre daha düşük olduğu, fakat yine OSB olan çocukların puanları daha düşük olsa da rahatlatma davranışları açısından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark olmadığı bulunmuştur. Grupların yardım etme davranışları arasındaki fark ($\eta^2 = .065$) orta düzeyde iken paylaşma davranışları arasındaki fark ($\eta^2 = .054$) orta düzeye yakın olmakla birlikte küçük, rahatlatma davranışları arasındaki fark ($\eta^2 = .010$) ise istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte küçüktür.

Şekil 2. TG ve OSB Olan Çocukların Prososyal Davranış Sergileme Düzeyleri

Not: OSB = otizm spektrum bozukluğu; TG = tipik gelişen.

Tablo 3

Grupların Prososyal Davranış Sergileme Düzeyleri Arasındaki Farklar

Değişken	Grup	n	$\bar{X}$	SS	t	SD	Güven aralığı (%95)	p	η^2
PDP Toplam	TG	51	9.53	4.62	2.543	100	.487 ; 3.944	.013	.061
	OSB	51	7.31	4.17					
PDP Yardım	TG	51	4.00	1.82	2.643	100	.244 ; 1.716	.010	.065
	OSB	51	3.02	1.923					
PDP Paylaşma	TG	51	3.31	2.054	2.386	100	.158 ; 1.724	.019	.054
	OSB	51	2.37	1.928					
PDP Rahatlatma	TG	51	2.22	1.579	1.000	100	-.309 ; .936	.320	.010
	OSB	51	1.90	1.591					

Not: PDP = Prososyal davranış değerlendirme protokolü.

TG ve OSB olan çocukların prososyal davranışlarının karşılaştırıldığı araştırmalar birbirinden farklılaşan sonuçlar ortaya koymaktadır. Prososyal davranışların bu araştırmada olduğu gibi kişisel paradigma (in-person paradigm) ile ölçüldüğü bir araştırmada Dunfield, Best ve diğerleri (2019) yaş ortalamaları 46 ay olan OSB olan çocukların yaş ortalamaları 35 ay olan TG akranlarına kıyasla daha az paylaşma davranışı sergilediklerini, fakat yardım etme ve rahatlatma davranışları açısından TG akranlarından farklılaşmadıklarını bulmuştur. Wang ve diğerleri (2022), ebeveyn raporlamasına dayalı olarak elde edilen prososyal davranış ölçümlerine göre OSB olan ve TG çocuklar arasında anlamlı bir fark bulunmazken paylaşma davranışlarının değerlendirildiği diktatör oyunu (dictator game) paradigmasına dayalı ölçümlerde OSB olan çocukların oyundaki diğer kişilerle paylaştıkları çıkartma sayılarının TG akranlarına kıyasla anlamlı farkla daha düşük olduğunu rapor etmişlerdir. Yine prososyal davranışların hem ebeveyn raporlamasına hem de çocukla gerçekleştirilen işlemlere dayalı olarak ölçüldüğü bir araştırmada Li, Blijd-Hoogewys, Stockmann, Vergari ve Rieffe (2023) her iki durumda da TG ve OSB olan çocuklar arasında prososyal davranışlar açısından anlamlı farklılıklar olduğunu bulmuşlardır. Bir başka araştırmada Totsika, Hastings, Emerson, Berridge ve Lancaster (2015) OSB olan çocukların ebeveyn raporlamasına dayalı olarak gerçekleştirilen ölçümlere göre prososyal davranış sergileme düzeylerinin hem 3 hem de 5 yaşta TG akranlarından daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ortalama yaşları 64 ay olan OSB olan çocuklarla ortalama yaşları 51 ay olan TG çocukların yardım etme davranışlarını kişisel paradigmaya dayalı ölçümlerden elde edilen verilerle karşılaştırdıkları çalışmalarında Greenslade ve Coggins (2022) gruplar arasında yardım etme davranışları açısından anlamlı bir fark bulunduğunu, OSB olan çocukların TG

çocuklara kıyasla sınırlılıklar yaşadıklarını rapor etmişlerdir. Daha büyük bir yaş grubuyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında Wang ve diğerleri (2022) 6-12 yaşlar arasındaki TG ve OSB olan çocukların prososyal davranışlarını hem ebeveyn raporlamasına hem de diktatör oyunu paradigmasına dayalı ölçümlerle değerlendirmişler, ebeveyn raporlamasına göre gruplar arasında prososyal davranışlar açısından anlamlı bir fark yokken doğrudan çocuklardan alınan ölçümlere göre OSB olan çocukların TG akranlarına göre anlamlı farkla daha az paylaşma davranışı sergilediklerini belirtmişlerdir. OSB olan çocuklarla yürütülen çalışma sayısının sınırlı olması ve ulaşılan araştırmaların bulguları göz önünde bulundurulduğunda bulgular çeşitlense de OSB olan çocukların yardım etme ve paylaşma davranışlarında TG akranlarından farklılaşabildikleri, ancak bu farkın rahatlatma davranışlarında ortaya çıkmadığı ifade edilebilir. Bu araştırmadan elde edilen bulgular da OSB olan çocuklarda yardım etme ve paylaşma davranışlarında güçlükler yaşandığını, ancak paylaşma davranışlarında aynı farklılıklarla karşılaşmadığını ortaya koymuştur.

Hem alanyazın hem de bu araştırma bir arada ele alındığında OSB olan çocukların TG akranlarından farklı prososyal davranış sergileme düzeylerine sahip olabileceği görülürken grupların rahatlatma davranışları açısından benzerliği göze çarpmaktadır. Bu durum, rahatlatma davranışının sergilenmesinde gereksinim duyulan özelliklerin diğer iki prososyal davranış türünden farklı olabileceğini, takvim yaşı ve bilişsel yeterlikleri uyumlu olan TG ve OSB olan okul öncesi dönemdeki çocuklarda bu özelliklerin farklılaşmayabileceğini düşündürmektedir. Daha ileri yaş gruplarıyla gerçekleştirilen bir çalışmada ise Rieffe ve diğerleri (2021) yaklaşık 11 yaşındaki TG ve OSB olan çocukların rahatlatma davranışları kişisel paradigmaya dayalı bir işlemle incelemiş, grupların rahatlatma davranışları sergileme düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmazken yalnızca kız çocuklarının erkek çocuklarından daha fazla rahatlatma davranışı sergilediğini rapor etmişlerdir. Araştırmada aynı zamanda TG çocuklara göre daha fazla sıklıkta olmak üzere OSB olan çocukların rahatlatma davranışlarının duygu odaklı (ör. “İyi misin?”, “Canın acıdı.”) olmaktan daha çok problem odaklı (ör. “Daha dikkatli olmalısın!”, “Sana yara bandı getirebilirim.” demek) olduğu bulunmuştur. Bu durum, ilerleyen yaşlarda da okul öncesi dönemde olduğu gibi TG akranlarına kıyasla sergilenme düzeyi açısından farklılık göstermese de OSB olan çocukların rahatlatma davranışlarının sergilenme biçimine ilişkin farklılıkların oluşabileceğine işaret etmektedir. Bu çalışmada da Rieffe ve diğerlerinin (2021) çalışmasındakine benzer şekilde OSB olan çocukların kişinin olumsuz duygu durumundan daha çok probleme atıfta bulunduğuna işaret eden

davranışlar sergileyebildikleri gözlenmiştir (ör. parmağını fermuara sıkıştıran yetişkine “Hiç dikkat etmiyorsun!” demek).

Alanyazında okul öncesi dönemdeki OSB olan ve TG çocukların prososyal davranışlarının değerlendirilmesinde yaklaşımların çeşitlendiği görülmekle birlikte yaygın kabul gören, diğer yaklaşımlara kıyasla daha baskın kullanılan bir değerlendirme yaklaşımı açıkça öne çıkmamaktadır. Bu durumun araştırmaların ortaya koyduğu sonuçları da çeşitlendirdiği düşünülmektedir. Çocuklar hakkında elde edilen bilgilerin ekolojik geçerliğinin sağlanması için davranışlarının değerlendirilmesinde doğal yaşıntılardan yararlanarak veri toplamanın önerildiği (Bagnato, Goins, Pretti-Frontczak ve Neisworth, 2014) göz önünde bulundurulduğunda kişisel paradigmaya dayalı işlemlerin standardize bir biçimde doğrudan çocuktan veri almayı sağlaması, gerçekçi bilgilerin elde edilmesi açısından önem kazanmaktadır. PDP’nin doğal etkileşim örüntülerini içeren bir senaryo içinde sunulan işlemlerden elde edilen veriler sağlaması nedeniyle bu araştırmanın OSB olan çocukların prososyal davranışlar sergilemede TG akranlarından farklılaşan özellikleri hakkında değerli bilgiler sağladığı ifade edilebilir. Bununla birlikte, OSB olan çocukların prososyal davranışları sergilemede işe koşulan mekanizmalara ilişkin özellikleri, bu özellikler açısından TG akranlarına olan benzerlik ve farklılıklarının derinlemesine incelenmesine duyulan gereksinimin devam ettiği görülmektedir.

OSB olan ve TG çocukların prososyal davranış sergileme düzeylerinin prososyal davranış türleri arasında grup içinde farklılaşma durumu, tekrarlı ölçümler ANOVA aracılığıyla incelenmiş ve sonuçlar Tablo 4’te rapor edilmiştir. Sonuçlar TG çocukların prososyal davranış türlerinin sergilenme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğunu, bu farka ilişkin etki büyüklüğünün büyük ($\eta^2 = .385$) düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. TG çocuklarda farkın yönü incelendiğinde yardım etme davranışı sergileme düzeylerinin paylaşma ve rahatlatma davranışlarına kıyasla daha fazla olduğu, paylaşma davranışlarının ise rahatlatma davranışlarından daha fazla sergilendiği ve tüm bu farkların istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. OSB olan çocuklarda da TG çocuklarda olduğu gibi prososyal davranış türlerinin sergilenme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Oluşan bu farkın etki büyüklüğü ise orta ($\eta^2 = .133$) düzeydedir. OSB olan çocuklarda TG çocuklara benzer şekilde yardım etme davranışları rahatlatma davranışlarından istatistiksel açıdan anlamlı farkla daha fazla sergilenmekteyken hem yardım etme ve paylaşma davranışları arasındaki hem de

paylaşma ve rahatlatma davranışları arasındaki fark ise istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde değildir.

Tablo 4

Prososyal Davranış Türlerinin Sergilenme Düzeyleri Arasındaki Grup İçi Farklar

Ölçümler	Grup	n	$\bar{X}$	SS	Kareler toplamı	SD	Kareler ortalaması	F	η^2	Fark
1. Yardım etme	TG	51	4.00	1.82	82.627	2	41.314	31.289**	.385	1 > 2*
2. Paylaşma		51	3.31	2.05						1 > 3**
3. Rahatlatma		51	2.22	1.58						2 > 3**
1. Yardım etme	OSB	51	3.02	1.92	32.118	2	16.059	7.700**	.133	1 > 3**
2. Paylaşma		51	2.37	1.93						
3. Rahatlatma		51	1.90	1.59						

*p < .05; **p < .01

Not: OSB = Otizm spektrum bozukluğu; TG = Tipik gelişen.

TG çocukların grup içinde prososyal davranış türleri arasındaki farklılıklar, PDP işlemlerinde en çok sergilenen prososyal davranış türünün yardım etme ($\bar{x} = 4.00$), daha sonra paylaşma ($\bar{x} = 3.31$), en az sergilenen prososyal davranış türünün ise rahatlatma ($\bar{x} = 2.22$) olduğunu ve PDP’de bu üç prososyal davranış türü için elde edilen puanların birbirinden istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığını göstermiştir. Bu bulgu alanyazında görülen, prososyal davranışların birbirinden farklı zamanlarda gelişen farklı yapılara sahip olduğuna ve bu davranışların gelişiminde izlenen sıraya yönelik çalışmaları doğrular niteliktedir (Dunfield ve Kuhlmeier, 2013; Dunfield ve diğ., 2011; Hepach ve diğ., 2016). OSB olan çocuklarda da TG akranlarına benzer biçimde en çok sergilenen prososyal davranış türünün yardım etme ($\bar{x} = 3.02$), daha sonra paylaşma ($\bar{x} = 2.37$), en az sergilenen prososyal davranış türünün ise rahatlatma ($\bar{x} = 1.90$) olduğu görülmüştür. Yardım etme davranışları rahatlatma davranışlarından istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde daha fazla sergilenirken yardım etme ve paylaşma davranışları ile paylaşma ve rahatlatma davranışları arasında anlamlı bir farka rastlanmamış olması, araştırmaya katılan OSB olan çocukların prososyal davranış sergilemede sınırlılıklar yaşamaları nedeniyle yardım etme davranışlarından daha sonra gelişen bu iki prososyal davranış türünde benzer özelliklere sahip olduklarını ve daha karmaşık yetkinlikler gerektiren prososyal davranışları sergilemede güçlükler yaşayabileceklerini düşündürmektedir. Bununla birlikte PDP’de yardım etme davranışlarının ölçüldüğü işlemler, çocuğun araştırmacının eylemlerini somut olarak gözlemleyip davranışlarıyla amaçları arasında bir bağlantı kurmayı gerektirirken paylaşma ve rahatlatma işlemlerinde kişinin olası istek

ve duygularına ilişkin çıkarımda bulunmayı gerektirmektedir. Bu yönüyle, ayırt edici bir özellik olarak zihin kuramında yaşanan sınırlılıkların OSB olan çocuklarda bu iki davranış türünün benzer şekilde sergilenmesine neden olabileceği düşünülmektedir.

Prososyal Davranış Sergileme Düzeylerinin Sosyal İpuçlarının Varlığına Göre İncelenmesi

TG ve OSB olan çocukların PDP işlemleri sırasında sosyal ipucu sunulmaksızın (ilk 10 saniye içinde) ve sosyal ipucu sunulduktan sonra (10. ve 20. saniyeler arasında) yetişkine yönelik prososyal davranış sergileme sıklıklarının dağılımı incelendiğinde her iki grupta da hem ipucu sunulmaksızın ($\bar{X}_{(TG)} = 4.27$; $\text{Çarpıklık}_{(TG)} = -.270$; $\text{Basıklık}_{(TG)} = -.670$; $\bar{X}_{(OSB)} = 2.92$; $\text{Çarpıklık}_{(OSB)} = .507$; $\text{Basıklık}_{(OSB)} = .317$) hem de sosyal ipucu olarak koordineli bakış sunulduktan sonra ($\bar{X}_{(TG)} = 1.02$; $\text{Çarpıklık}_{(TG)} = .508$; $\text{Basıklık}_{(TG)} = -.810$; $\bar{X}_{(OSB)} = 1.45$; $\text{Çarpıklık}_{(OSB)} = 1.076$; $\text{Basıklık}_{(OSB)} = .875$) sergilenen prososyal davranışlar için normal olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda grupların prososyal davranışları ipuçlarının varlığında ve yokluğunda sergileme sıklıkları, bağımsız örneklem t testi ile karşılaştırılmıştır. Gruplar içinde prososyal davranışların sosyal ipucundan önce ve sonra sergilenme düzeylerinin karşılaştırılması için ise ilişkili örneklem t testi kullanılmış ve sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5

Grupların Sosyal İpuçlarının Varlığına Göre Prososyal Davranış Sergileme Düzeyleri Arasındaki Farklar

Değişken	Grup	n	$\bar{X}$	SS	t	SD	Güven aralığı (%95)	p	η^2
İÖSPDS	TG	51	4.27	2.237	3.243	100	.525 ; 2.181	.002	.095
	OSB	51	2.92	1.968					
İSSPDS	TG	51	1.02	.969	-1.899	100	-.882 ; .019	.060	.035
	OSB	51	1.45	1.301					

Not: İÖSPDS = İpucundan önce sergilenen prososyal davranış sayısı; İSSPDS = İpucundan sonra sergilenen prososyal davranış sayısı.

Tablo 5'te yer alan bulgular sosyal ipucundan önce sergilenen prososyal davranış sayılarının gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaştığını, TG çocukların sosyal ipucuna gereksinim duymaksızın sergiledikleri prososyal davranış sayısının OSB olan çocuklara kıyasla daha fazla olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sosyal ipucunun sunulmasından sonra sergilenen prososyal davranış sıklıklarının

OSB olan çocuklarda daha yüksek olsa da gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür. Gruplar arasındaki farklılıklar sosyal ipucundan önce sergilenen prososyal davranışlar açısından orta ($\eta^2 = .095$), sosyal ipucundan sonra sergilenen prososyal davranışlar açısından ise istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte küçük ($\eta^2 = .035$) düzeydedir. Bu bulgular, OSB olan çocukların kendilerine ek sosyal ipuçları sunulmaksızın prososyal davranışlar sergilemede TG akranlarına kıyasla güçlükler yaşadıklarına işaret etmektedir.

TG ve OSB olan çocukların sosyal ipucunun sunulmasından önce ve sonra sergiledikleri prososyal davranış sıklıklarının grup içinde karşılaştırıldığı ilişkili örneklem t testi sonuçları, Tablo 6’da sunulmuştur. Analizler sonucunda hem TG hem de OSB olan çocuklarda sosyal ipucunun sunulmasından önce sergilenen prososyal davranış sıklığının sosyal ipucunun sunulmasından sonra sergilenen prososyal davranışla kıyasla istatistiksel olarak anlamlı bir farkla daha yüksek olduğu görülmüştür. Hem TG hem de OSB olan çocukların sosyal ipucundan önce ve sonra sergiledikleri prososyal davranışların sıklıkları arasındaki fark büyüktür ($\eta^2_{(TG)} = .485$; $\eta^2_{(OSB)} = .166$).

Tablo 6

Sosyal İpuçlarının Varlığına Göre Prososyal Davranış Sergileme Düzeyinin Grup İçinde Karşılaştırılması

Değişken çifti	Grup	n	$\bar{X}_{(fark)}$	SS	t	SD	Güven aralığı (%95)	p	η^2
İÖSPDS -	TG	51	3.26	2.382	9.759	50	2.585 ; 3.925	.000	.485
İSSPDS	OSB	51	1.47	2.344	4.481	50	.811 ; 2.130	.000	.166

Not: İÖSPDS = İpucundan önce sergilenen prososyal davranış sayısı; İSSPDS = İpucundan sonra sergilenen prososyal davranış sayısı.

Sosyal ipucundan önce ve sonra sergilenen prososyal davranış sıklıkları arasındaki farklar, gruplar arasında karşılaştırılmış, sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur. Gruplar arasındaki karşılaştırmaya ilişkin t testi sonuçlarına göre TG çocuklarda ipucundan önce ve sonra sergilenen davranışlar arasındaki farkın OSB olan çocuklardaki farka kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ve bu farkın orta düzeyde olduğu bulunmuştur ($\eta^2 = .127$). Bu bulgu büyük oranda sosyal ipucu sunulmadan önce prososyal davranış sergileyen TG çocukların prososyal davranış sergilemek için sosyal ipuçlarına duyduğu ihtiyacın oldukça düşük olduğunu, OSB olan çocukların ise prososyal davranışlar sergilemek için ek sosyal ipuçlarına daha fazla

gereksinim duyduklarını doğrulayarak Tablo 5 ve Tablo 6’da sunulan bulguları desteklemektedir.

Tablo 7

Sosyal İpuçlarının Varlığına Göre Prososyal Davranış Sergileme Düzeyinde Oluşan Grup içi Farkların Gruplar Arasında Karşılaştırılması

Değişken	Grup	n	$\bar{X}$	SS	t	SD	Güven aralığı (%95)	p	η^2
İÖSSPDS farkı	TG	51	3.26	2.382	3.813	100	.856 ; 2.713	.000	.127
	OSB	51	1.47	2.344					

Not: İÖSSPDS = İpucundan önce ve sonra sergilenen prososyal davranış sayısı

Alanyazında prososyal davranışların bu araştırmada olduğu gibi anlık olarak ortaya çıkan sosyal ipuçlarına göre farklılaşma durumunu inceleyen iki araştırmaya rastlanmıştır (Dunfield, Best ve diğ., 2019; Greenslade ve Coggins, 2022). Dunfield, Best ve diğerleri (2019) tarafından yürütülen bir araştırmada TG ve OSB olan çocukların prososyal davranışları, kişinin olumsuz duygusunu sözel olarak belirttiği ve tepkisiz kalıp hiçbir sosyal ipucu sunmadığı iki koşuldan oluşan işlemler aracılığıyla değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonuçları, TG çocukların kişinin olumsuz duygusunu sözel olarak etiketlediği (ör. “Ah, bacağımı vurdum!”) koşulda daha fazla yardım etme ve paylaşma davranışı sergilediğini, ancak rahatlatma davranışlarının diğer işlemlerle aynı bekleme süresi içinde değerlendirildiğinde koşullar arasında farklılaşmadığını; OSB olan çocukların ise üç prososyal davranış türünün tümünde her iki koşulda da benzer düzeyde prososyal davranış sergilediğini göstermiştir. Bu araştırmada Dunfield, Best ve diğerlerinin (2019) çalışmasındaki gibi kişinin yaşadığı olumsuz duygu durumuna karşı tamamen tepkisiz kaldığı bir koşul yaratılmamış, ancak karşılaşılan durumun yarattığı olumsuz duyguya veya ihtiyaca ilişkin davranışların (ör. kırılan oyuncığa bakmak, kaleme uzanmaya çalışmak, çarptığı dizine bakmak) belirginliği ikinci 10 saniyede sosyal bir ipucu olarak bakışın koordinasyonun da eklenmesiyle artırılmıştır. Dunfield, Best ve diğerlerinin (2019) elde ettikleri bulgular bu araştırmadan elde edilen bulgularla birlikte yorumlandığında OSB olan çocukların prososyal davranışlar sergilemeleri için yalnızca kişiyi duygusal açıdan olumsuz olarak etkileyen ya da bir gereksinime iten durumlara ilişkin farkındalığın oluşmasına yardımcı olacak sosyal ipuçlarının da sunulmasıyla kişinin yardım, paylaşma ya da rahatlatılma ihtiyacının daha belirgin hale getirilmesine gereksinim duyabildikleri ortaya çıkmaktadır. Benzer bir bulguyla Greenslade ve Coggins (2022) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada da rastlanmaktadır. İlgili

araştırmada okul öncesi dönemdeki TG ve OSB olan çocukların yardım etme davranışlarının değerlendirildiği kişisel paradigmaya dayalı işlemler kullanılmış, hedeflenen prososyal davranış sergilenmediğinde ise çocuklara direkt yardım etmesinin istendiği (ör. “Yardım eder misin?”, “Bana boyayı verir misin?”) ipuçları sunulmuştur. Araştırmanın sonuçları, OSB olan çocukların ipucu sunulmadan önce prososyal davranış sergilemede TG akranlarına göre sınırlılıklar yaşadıklarını göstermiştir. Bu araştırma, Dunfield, Best ve diğerleri (2019) ve Greenslade ve Coggins (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmalara paralel bulgular ortaya koyarak alanyazında OSB olan çocukların prososyal davranışlar sergilemede daha açık ipuçlarına gereksinim duyduğuna ilişkin sonuçlara katkı sağlamaktadır.

Prososyal Davranış Sergileme Düzeyleri ile Bireye Özgü Özellikleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

TG ve OSB olan çocukların prososyal davranış sergileme düzeyleri ve bireye özgü özellikleri arasındaki ilişkiler, Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. Sonuçlar, TG ve OSB olan çocuklar için ayrı ayrı olmak üzere Tablo 8 ve Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 8

TG Çocuklarda Prososyal Davranışlar ve Bireye Özgü Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Ölçüm	1	2	3	4	5	6	7	8
1	-							
GA								
2	.588**	-						
GA	.373 ; .743							
3	.674**	.595**	-					
GA	.489 ; .801	.382 ; .748						
4	.863**	.864**	.852**	-				
GA	.771 ; .920	.772 ; .920	.753 ; .913					
5	.037	.050	-.108	.003	-			
GA	-.241 ; .309	-.229 ; .321	-.173 ; .373	-.273 ; .278				
6	.088	-.031	.078	.055	-.328*	-		
GA	-.192 ; .355	-.304 ; .247	-.202 ; .346	-.224 ; .326	-.554 ; -.058			
7	.179	-.028	-.061	.030	.456**	-.197	-	
GA	-.102 ; .433	-.301 ; .250	-.331 ; .218	-.248 ; .303	.206 ; .650	-.448 ; .083		
8	-.097	-.136	-.279*	-.203	.265	-.368**	.271	-
GA	-.183 ; .363	-.397 ; .145	-.515 ; -.004	-.453 ; .077	-.011 ; .504	-.584 ; -.103	-.005 ; .509	

*p < .05; **p < .01

Not: 1 = Prososyal davranış değerlendirme protokolü yardım toplam puanı; 2 = Prososyal davranış değerlendirme protokolü paylaşma toplam puanı; 3 = Prososyal davranış değerlendirme protokolü rahatlatma toplam puanı; 4 = Prososyal davranış değerlendirme protokolü toplam puanı; 5 = Kronolojik yaş; 6 = İletişim becerileri kontrol listesi-2; 7 = Renkli progresif matrisler testi; 8 = Zihin kuramı testi; GA = %95 güven aralığı.

Tablo 8 incelendiğinde TG çocukların PDP toplam puanı ile RPM, İBKL-2 toplam puanı, ZKT toplam puanı ve kronolojik yaşları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmektedir. Prososyal davranış türleri açısından ele alındığında ise yalnızca rahatlatma davranışları ile ZKT toplam puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve düşük düzeyde ($r = -.279$) bir ilişkiye rastlanmıştır. Bu bulgular TG çocuklarda PDP ile elde edilen toplam prososyal davranış düzeylerinin sözel olmayan bilişsel yeterlik, zihin kuramı, pragmatik dil becerileri ve kronolojik yaşla birlikte değişim göstermediğini; prososyal davranış türlerinden yalnızca rahatlatma davranışlarının zihin kuramı ile düşük düzeyde olmakla birlikte birbirine ters yönde hareket ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte TG çocuklarda İBKL-2 toplam puanları ile kronolojik yaşın ($r = -.328$; $p < .05$) ve zihin kuramının ($r = -.368$; $p < .01$) negatif yönlü, orta düzeyde ilişkilere sahip olduğu bulunmuştur. Bu bulgu, TG çocuklarda pragmatik dil becerilerindeki bozulmaların kronolojik yaş ve zihin kuramıyla istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde ters yönlü hareket ettiğini göstermektedir.

Tablo 9

OSB Olan Çocuklarda Prososyal Davranışlar ve Bireye Özgü Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Ölçüm	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1									
GA	-								
2	.343*								
GA	.074 ; .565	-							
3	.504**	.286*							
GA	.265 ; .685	.011 ; .521	-						
4	.814**	.731**	.746*						
GA	.694 ; .890	.570 ; .838	.592 ; .847	-					
5	.001	.119	-.008	.053					
GA	-.275 ; .277	-.162 ; .382	-.283 ; .268	.298 ; .703	-				
6	-.126	-.018	-.013	-.071	-.232				
GA	-.388 ; .155	-.292 ; .259	-.288 ; .264	-.340 ; .209	-.477 ; .047	-			
7	.243	.118	.123	.212	.440**	-.255			
GA	-.035 ; .486	-.163 ; .381	-.158 ; .386	-.068 ; .461	.187 ; .638	-.496 ; .022	-		
8	.290*	.348*	.216	.379**	.025	-.389**	.160		
GA	.016 ; .524	.080 ; .569	-.063 ; .464	.115 ; .593	-.252 ; .299	-.600 ; -.127	-.121 ; .417	-	
9	-.305*	-.260	-.335*	-.387**	.059	.114	-.025	-.366**	-
GA	-.536 ; -.032	-.500 ; .017	-.559 ; -.065	-.599 ; -.125	-.220 ; .329	-.167 ; .378	-.299 ; .252	-.583 ; -.101	-

* $p < .05$; ** $p < .01$

Not: 1 = Prososyal davranış değerlendirme protokolü yardım toplam puanı; 2 = Prososyal davranış değerlendirme protokolü paylaşma toplam puanı; 3 = Prososyal davranış değerlendirme protokolü rahatlatma toplam puanı; 4 = Prososyal davranış değerlendirme protokolü toplam puanı; 5 = Kronolojik yaş; 6 = İletişim becerileri kontrol listesi-2; 7 = Renkli progresif matrisler testi; 8 = Zihin kuramı testi; 9 = Çocukluk otizmi derecelendirme ölçeği; GA = %95 güven aralığı.

OSB olan çocuklarda prososyal davranışlar ve bireye özgü değişkenler arasındaki ilişkilerin sunulduğu Tablo 9 incelendiğinde PDP toplam puanı ile ZKT toplam puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeyde ($r = .379$; $p < .01$); ÇODÖ skoruyla ise istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve orta düzeyde ($r = -.387$; $p < .01$) ilişkiler olduğu görülmektedir. Öte yandan RPM, İBKL-2 toplam puanı ve kronolojik yaş ile PDP toplam puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Prososyal davranış türleri açısından ele alındığında yardım etme ve paylaşma davranışlarının ZKT toplam puanıyla istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ilişkilere sahip olduğu; bu ilişkilerin yardım etme için düşük ($r = .290$; $p < .05$), paylaşma için orta ($r = .348$; $p < .05$) düzeyde olduğu görülmektedir. Rahatlatma davranışları ile ZKT toplam puanları arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Prososyal davranış türleri ile ÇODÖ skoru arasındaki ilişkiler incelendiğinde yardım etme ($r = -.305$; $p < .05$) ve rahatlatma ($r = -.335$; $p < .05$) düzeylerinin ÇODÖ skoruyla istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve orta düzeyde ilişkilere sahip olduğu görülmektedir. Paylaşma davranışlarıyla ÇODÖ skoru arasındaki negatif yönlü ilişki ise istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu bulgular OSB olan çocuklarda prososyal davranış sergileme düzeylerinin zihin kuramıyla aynı yönde, otizm belirtilerinden etkilenme düzeyiyle ise ters yönlü olarak belirli bir düzeyde birlikte değişim gösterebildiğine işaret etmektedir. Son olarak, OSB olan çocuklarda ZKT ile İBKL-2 ($r = -.389$; $p < .01$) ve ÇODÖ ($r = -.366$; $p < .01$) skorları arasında negatif yönlü, istatistiksel açıdan anlamlı, orta düzeyde ilişkiler olduğu görülmektedir. Bu bulgu, OSB olan çocuklarda zihin kuramı ile otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi ve pragmatik dil becerilerindeki bozulmaların istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde birbirine ters yönde hareket ettiğini göstermektedir.

TG ve OSB olan çocuklarda tüm prososyal davranış türlerinin toplamından elde edilen PDP toplam puanı ve bağımsız olarak her bir prososyal davranış türü ile sözel olmayan bilişsel yeterlik arasındaki ilişkilere dair sonuçların bu değişkenlere ilişkin ölçümlerin niteliğiyle bağlantılı olarak ele alınabileceği düşünülmektedir. Sözel olmayan bilişsel yeterliğin ölçüldüğü RPM, çeşitli renkli örüntülerin devam ettirilmesini veya tamamlanmasını gerektiren görevlerden oluşmaktadır. Bu yönüyle RPM ile yapılan ölçümler görsel-uzamsal akıl yürütme sürecindeki yetkinliğe ilişkin veriler sunarken çocukların sosyal anlayışlarını etkileyebilen dikkat ve bellek gibi süreçleri kapsamamaktadır (Bennett-Murphy, Laurie-Rose, Brinkman ve McNamara, 2007; Cowell, Calma-Birling ve Decety, 2018). Sözel olmayan bilişsel yeterliğin bu araştırmada olduğu gibi RPM ile ölçüldüğü bir araştırmada Chiodi ve diğerleri (2024) de bu

araştırmanın bulgularına benzer şekilde prososyal davranışlar ve sözel olmayan bilişsel yeterlik arasında anlamlı bir ilişki olmadığını rapor etmişlerdir. Bununla birlikte bu araştırmadaki bulgunun aksine çeşitli çalışmalarda bilişsel yeterlik ve prososyal davranış sergileme düzeyleri arasında pozitif yönlü ilişkiler olduğu da belirtilmektedir. Örneğin Chernyak ve diğerleri (2018) sözel olmayan bilişsel yeterliği dikkat ve belleğe ilişkin görevleri de içeren bir ölçme aracıyla değerlendirmişler ve prososyal davranışlarla sözel olmayan bilişsel yeterlik arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu bulmuşlardır. Bir başka araştırmada ise Han, Shi, Yong ve Wang (2012) sözel olmayan bilişsel yeterliğin basit oyunlar içinde sergilenmesi beklenen prososyal davranışlarla ilişkili olmadığını, fakat çocukların prososyal davranışlar sergilemeleri beklenen oyunlardaki kuralların karmaşıklığı arttıkça sözel olmayan bilişsel yeterliğin prososyal davranışlarla ilişkili hale geldiğini ortaya koymuştur. Han ve diğerlerinin (2012) çalışması, karşılaşılan yaşantıların daha karmaşık hale gelmesiyle birlikte prososyal davranışlar sergilemek için işletilmesi gereken karar alma ve bu kararları uygulama sürecinde ihtiyaç duyulabilecek bilişsel kapasitenin daha önemli hale geldiğini göstermektedir. Bu araştırmada yardım etme ve rahatlatma davranışlarının ölçüldüğü işlemlerde araştırmacı ve çocuk arasındaki etkileşime dışarıdan bir etki söz konusu değilken paylaşma işlemlerinde bağlam üzerindeki tek etki ikinci bir yetişkinin çocuk tarafından araştırmacıyla paylaşılması beklenen unsurların tümünü çocuğa vermesi, dolayısıyla bu kaynağın kime verileceğini seçmesidir. Bu etkinin ilgili bağlamlara çocukların davranışlarını çok aşamalı bir süreçle yeniden gözden geçirmelerine neden olabilecek yeni bir kural (ör. paylaşılan unsurun alıcı tarafından kabul edilip edilmeyeceğine karar vermek, paylaşımı bir bedelle eşleştirmek vb.) getirmemesi nedeniyle paylaşma davranışlarının değerlendirildiği işlemlerin de yardım etme ve rahatlatma davranışlarının değerlendirildiği işlemlerde olduğu gibi çocukların davranışlarını etkileyebilecek kurallardan bağımsız, bilişsel yükün nispeten basit düzeyde kaldığı işlemler olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda sözel olmayan bilişsel yeterlik ve prososyal davranışlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmaması, beklendi bir bulgudur.

Korelasyon analizi sonuçları, pragmatik dil becerileri ve prososyal davranışlar arasındaki ilişkilerin her iki grupta da istatistiksel açıdan anlamlı olmadığını göstermiştir. Pragmatik dil becerileri, dilin ediniminden önceki dönemde sergilenen sosyal gülümseme, başkasının dikkatini çekmek için sesler çıkarma gibi davranışların ortaya çıkmasıyla birlikte gelişmeye başlayıp okul öncesi dönemde bilgi edinmek için sorular sorma ve sohbet konusunu değiştirme gibi davranışlara kadar karmaşılaşmaktadır

(Lanza ve Flahive, 2008). Dolayısıyla bebeklikten okul öncesi döneme kadar önemli gelişimler görülmekte, pek çok pragmatik beceri kazanılmaktadır. Örneğin, bebeklikte sergilenen bakım veren ile bebek arasındaki karşılıklı sıra almaya dayalı ses oyunları, ortak dikkat ve ortak amaçlılık dilin ediniminden önceki dönemlerde pragmatik becerilerin temelleri ve öncülleri olarak kabul edilmektedir (Airenti, 2017; Tomasello, 2008). Pragmatik dilin gelişiminde erken dönemde rol oynayan bu söz öncesi iletişim becerileri, aynı zamanda prososyal davranışlarla da ilişkilidir (Stout ve diğ., 2021). Dolayısıyla bu araştırmada 4-6 yaş arasındaki TG ve OSB olan çocuklarda pragmatik dil becerileri ve prososyal davranışlar arasında bir ilişkiye rastlanmamış olması, pragmatik becerilerin prososyal davranışların gelişiminde sahip olduğu rolün daha erken dönemlerde daha belirgin olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte alanyazında prososyal davranışlar ve pragmatik dil becerileri arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar, birbirinden farklılaşan sonuçlar ortaya koymaktadır. Prososyal davranışların ebeveyn raporlamasına, pragmatik dil becerilerinin ise bu araştırmada kullanılan İBKL-2'nin orijinal formuna dayalı olarak ölçüldüğü bir çalışmada Ketelaars, Cuperus, Jansonius ve Verhoeven (2010) 4 yaşındaki çocuklarda pragmatik dildeki bozulmalar arttıkça prososyal davranışlarda görülen sınırlılıkların da arttığını bulmuşlardır. Benzer bir sonuç ile Helland ve Helland (2017) tarafından aynı ölçme araçlarıyla OSB olan ve gelişimsel dil bozukluğuna sahip 6-15 yaşlar arasındaki çocuklarla gerçekleştirilmiş olan, pragmatik dil becerileriyle prososyal davranışlar arasında anlamlı ilişkiler olduğunu rapor eden bir diğer çalışmada da karşılaşılmaktadır. Yine aynı ölçme araçlarının kullanıldığı bir başka araştırmada Miranda, Berenguer, Baixauli ve Roselló (2023) OSB olan çocuklarla benzer bir sonuca ulaşmış, pragmatik dil becerilerinin prososyal davranışlar üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Buna karşın Ketelaars ve diğerleri (2020), Helland ve Helland (2017) ve Miranda ve diğerlerinin (2023) araştırmalarıyla aynı ölçme araçların kullanıldığı, Helland, Lundervold, Heimann ve Posserud (2014) tarafından TG ancak davranış problemleri olan bir grupta gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise 7-9 yaşlar arasındaki prososyal davranışlar ile 12-15 yaşlar arasındaki pragmatik dil becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı rapor edilmiştir. Benzer şekilde pragmatik dil becerilerinin aynı araçla, prososyal davranışların ise öğretmen raporlamasına dayalı olarak ölçüldüğü, 7-10 yaşlar arasındaki çocuklarla gerçekleştirilen bir başka araştırmada Christensen (2007) TG çocuklarda pragmatik dil becerileri ve prososyal davranışlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmadığını bulmuştur. Bir diğer çalışmada Bouchard, Sylvestre ve Forget-Dubois (2020) okul öncesi dönemdeki 4-5 yaş

arası TG çocuklarda pragmatik dilin prososyal davranışlar üzerinde anlamlı bir yordayıcı etkisi yokken anasınıfına devam eden 5-6 yaş arası TG çocuklarda pragmatik dil becerilerinin prososyal davranışlar üzerinde yordayıcı etkisi olduğunu, bununla birlikte pragmatik dil becerilerinin cinsiyetin prososyal davranışlar üzerindeki etkisine aracılık ettiğini belirtmişlerdir. İlgili araştırmaların tamamında prososyal davranışların ebeveyn/öğretmen raporlamasına dayalı ölçeklerle değerlendirildiği, hiçbirinde kişisel paradigmaya dayalı işlemlerin kullanılmadığı göze çarpmaktadır. Çalışmalar birbirinden farklılaşan bulgular sunduğundan pragmatik dil becerilerinin prososyal davranışlarla olan ilişkisini incelemeye yönelik daha fazla araştırmaya gereksinimin devam ettiği görülmektedir. Bu araştırmanın ise alanyazına bu iki özellik arasındaki ilişkilerin incelenmesi açısından, prososyal davranışların kişisel paradigmaya dayalı ölçülmesiyle ortaya koyduğu sonuçlarla katkı sağladığı düşünülmektedir.

Kronolojik yaş ve prososyal davranışlar arasındaki ilişkilere yönelik bulgular, her iki grupta da prososyal davranışların kronolojik yaşla istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığını göstermiştir. Bu çalışmada kabul edilen sınıflamaya göre en erken gelişen prososyal davranış türü olan yardım etme davranışları yaklaşık 14-15 ayda, hemen ardından gelişen paylaşma davranışları 18-24 aylar arasında, rahatlatma davranışları ise 3 yaş dönemiyle birlikte sergilenmeye başlamaktadır (Dunfield ve diğ., 2011; Stout ve diğ., 2021). Bununla birlikte, 2-4 yaşlar arasındaki TG çocuklarla prososyal davranış türlerini inceledikleri çalışmalarında Dunfield ve diğerleri (2011) yardım etme ve paylaşma davranışlarının sergilenme sıklığı yaşla birlikte artış eğilimi gösterse de bu davranışlar açısından yaş grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığını, ancak rahatlatma davranışlarında 2 ve 3 yaş grubu arasında anlamlı bir farklılık olduğunu bulmuşlardır. Bir başka çalışmada Sticker, Christner, Gniewosz, Pletti ve Paulus (2023) 64, 82 ve 85 aylarda boylamsal olarak üç ölçüm aldıkları TG çocuklarda yardım etme, paylaşma ve rahatlatma davranışları sergileme düzeylerinin benzer kaldığını ve zamanla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir değişim göstermediğini bulmuşlardır. İlgili araştırmaların da ortaya koyduğu sonuçlara paralel olarak bu araştırmaya dahil edilen grubun 4-6 yaşlar arasında olduğu ve çalışmada ele alınan en geç gelişen prososyal davranış türü olan rahatlatma davranışlarının 3 yaş döneminde sergilenmeye başladığı düşünüldüğünde kronolojik yaşı bu yaş grubu için prososyal davranışlarla ilişkili bir değişken olmaması beklendik bir bulgudur.

Prososyal davranışlarla zihin kuramı arasındaki ilişkilere yönelik bulgular, PDP toplam puanıyla ZKT toplam puanı arasında TG çocuklarda anlamlı bir ilişki

bulunmazken OSB olan çocuklarda istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Alanyazında prososyal davranışlar ve zihin kuramı arasındaki ilişkilerin incelendiği pek çok çalışma bulunmakla birlikte çalışmalarda zihin kuramının ve prososyal davranışların ölçüldüğü araçlar çeşitlenmekte, bununla birlikte bulgular da çeşitlilik göstermektedir. Yaşları 2-12 arasında değişen çocukların katıldığı toplam 76 araştırmayı dahil ettikleri bir meta-analiz çalışmasında Imuta, Henry, Slaughter, Selcuk ve Ruffman (2016) zihin kuramı ve prososyal davranışlar arasında düşük düzeyde, pozitif yönlü ilişkiler olduğu sonucuna varmışlardır. Benzer bir meta-analiz çalışmasında Qiu, Gao, Zhu, Li ve Jiang (2024) 2-19 yaşlar arasındaki çocuklarda ebeveynlerden alınan bilgilere göre ölçüldüğünde prososyal davranışlar ve zihin kuramı arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını belirtmiştir. Aydın ve Karakelle (2016), yardım etme davranışlarının bu araştırmadakine benzer biçimde kişisel paradigmaya dayalı olarak değerlendirildiği bir araştırmada 3-5 yaş arası çocukların yardım etme davranışlarıyla zihin kuramı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu rapor etmiştir. Bu araştırmaya göre daha küçük bir yaş grubuyla prososyal davranışlar ve zihin kuramı arasındaki ilişkileri prososyal davranışları yine kişisel paradigmaya dayalı olarak ölçerek inceledikleri çalışmalarında Brazzelli, Pepe ve Grazzani (2022) 24-36 aylar arasındaki çocuklarda zihin kuramı ve prososyal davranışlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu araştırmaya kıyasla daha büyük bir yaş grubu olarak ilköğretime devam eden çocuklarla gerçekleştirdikleri bir çalışmada Longobardi, Spataro ve Renna (2014) öğretmen raporlamasına dayalı olarak ölçülen prososyal davranışların zihin kuramıyla istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığını belirtmişlerdir. Eggum ve diğerleri (2011) ise TG çocuklarla gerçekleştirdikleri çalışmada 42, 54 ve 72 aylarda alınan ölçümlerde prososyal davranışlar ile zihin kuramı arasındaki ilişkinin zamanla birlikte değişebildiğini göstermişlerdir. İlgili araştırmada 54 aydaki ölçümlerde prososyal davranışlarla zihin kuramı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmışken 72 aydaki ölçümlerde anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur. Bu durum, bu alanlarda tipik özellikler sergilenmesinin beklendiği TG çocuklarda erken dönemde zihin kuramı ve prososyal davranışlar arasındaki ilişkinin zamanla karmaşıklaşan sosyal biliş düzeyiyle değişim gösterebileceğini düşündürmektedir.

Bu araştırmaya katılan TG çocukların zihin kuramı yeterliklerinin ilk üç yaşta gelişen prososyal davranışları sergilemek için ihtiyaç duyulandan daha karmaşık olması olasıdır. Bununla birlikte zihin kuramı diğerlerinin duyguları, niyetleri ve istekleri gibi zihinsel durumlarını anlamayı sağlarken kişinin bu anlayışa dayanarak başkasının iyiliği

için harekete geçmesini gerekli kılmamaktadır. Dolayısıyla, başkalarının faydasına yönelik prososyal davranışlar sergilemek üzere harekete geçmek için diğerlerinin yardıma, teselliye ya da paylaşımaya duydukları ihtiyacı anlamamanın yanı sıra eyleme geçmek için bir motivasyona sahip olmak gerekebilmektedir. Bu durumun, çocukların karşılaştıkları durumları yorumlayıp prososyal davranış için eyleme geçerken yalnızca olumsuz durumu yaşayan kişinin (ör. oyun ortağı) amacı, isteği veya duygusu ve olumsuz duruma konu olan nesneye (ör. kırılan oyuncak) odaklanarak karar vermekten daha fazlasını yapmalarına; ilgili durumu deneyimleyen yetişkinin bu durumu çözmek için gerekli bilgi ve davranış dağarcığına sahip olup olmadığını ve ilgili durumdan doğan duyguları yönetebilme yeterliğini hesaba katarak eyleme geçmeye karar vermelerine yol açabileceği düşünülmektedir. Nitekim bu araştırmada da prososyal davranışlara ilişkin verilerin toplanmasında TG grubunda yer alan bazı çocukların araştırmacının yardıma, kaynakların paylaşımına ve duygusal olarak rahatlatılmaya ihtiyaç duyduğu durumlara o anda ortaya çıkan duygu durumunun yetişkin bir birey için gerçekçi olmadığını düşündüklerine işaret eden tepkiler (ör. yetişkin kalemi düşürdüğünde, şişeyi açamadığında veya masaya çarptığında gülmek) vermeleri veya araştırmacının yaşadığı duruma karşı tamamen tepkisiz kalmaları (ör. araştırmacı bakışın koordinasyonu için göz teması kurmaya çalıştığında ısrarlı olarak başka bir noktaya bakmak) bu savı desteklemektedir.

Bu araştırmada ZKT ile ölçülen duygu tanıma, belirli durumlarda kişilerin duygularına ve inançlarına yönelik çıkarımlarda bulunabilme gibi yetkinlikleri içeren birinci düzey zihin kuramının Türkçe konuşan çocuklarda daha erken kazanıldığı ifade edilmektedir (Keçeli-Kaysılı ve Acarlar, 2011). Bu durumun, zihin kuramının yaşla birlikte daha karmaşık yetkinlikleri içerir hale gelmesiyle birlikte bir yaş gibi oldukça erken bir dönemde gelişmeye başlayan prososyal davranışlarla zihin kuramı arasındaki ilişkilerin ilerleyen yaşlarda değişmesine neden olabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla, TG çocuklarda prososyal davranışlarla zihin kuramı arasındaki ilişkilerin okul öncesi dönemde kişilerin zihinsel durumlarını anlamaya ilişkin yetkinliğin daha karmaşık hale gelmesiyle birlikte daha küçük yaşlardaki duruma göre değişime uğrayabildiği ve bu değişimin bu araştırmadan elde edilen sonuçların bir nedeni olabileceği ifade edilebilir. Bununla birlikte, araştırmada PDP'nin uygulandığı ortamda araştırmacı ve çocukla birlikte bir yetişkin daha bulunmuştur. Prososyal davranışların kişilere duyulan yakınlıktan ve aşinalıktan etkilendiği (Allen ve diğ., 2018; Lee ve Setoh, 2023) düşünüldüğünde TG çocukların hem yeni tanıştıkları iki yetişkinin olduğu bir

ortamda prososyal davranış sergilemeye ilişkin motivasyonlarının hem de ortamda araştırmacıyla daha önceden tanışık oldukları bilinen ikinci bir yetişkin varken araştırmacının istek, ihtiyaç ya da duygusal huzursuzluğunu gidermek için inisiyatif almaya ilişkin isteklerinin etkilenmesi olasıdır.

OSB olan çocuklarda zihin kuramı ve prososyal davranışlar arasındaki ilişkilerin incelendiği sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Wang ve diğerleri (2022) 6-12 yaşlar arasındaki OSB olan çocuklarda zihin kuramı ve ebeveyn raporlamasına dayalı olarak ölçülen prososyal davranış düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olmadığını, ancak diktatör oyunu paradigmasına dayalı ölçümlerde çocuklar tarafından paylaşılan kaynakların sayısının zihin kuramı ile anlamlı bir ilişkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Huang, Wu ve Liu (2024) tarafından yürütülen, çalışma grubunu 10-18 yaşlar arasındaki zihin yetersizliği olan ve OSB olan çocukların oluşturduğu bir diğer çalışmada prososyal davranışlar Wang ve diğerlerinin (2022) çalışmasında olduğu gibi doğrudan katılımcıdan veri almayı sağlayan, diktatör oyununa benzer işlemlerle değerlendirilmiş ve prososyal davranış sergileme düzeyleriyle zihin kuramı arasında pozitif yönlü ilişkiler olduğu rapor edilmiştir. Peterson ve Wellman (2022) da okul çağı çocuklarla yürüttükleri çalışmada katılımcıların kendileriyle gerçekleştirilen işlemler yoluyla ölçülen prososyal davranışlar ve zihin kuramı arasında pozitif yönlü ilişkiler olduğunu belirtmişlerdir. Alanyazında OSB olan çocuklarda doğrudan bireyin kendisiyle gerçekleştirilen işlemlerden elde edilen bilgilere dayalı olarak değerlendirildiğinde prososyal davranışların zihin kuramıyla ilişkili olduğu, bu çalışmada ulaşılan bulgunun da bu yönüyle alanyazınla tutarlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmaya katılan OSB olan çocuklarda TG çocuklardan farklı olarak zihin kuramı ve prososyal davranışlar arasındaki istatistiksel açıdan anlamlı olan pozitif yönlü ilişkilerin OSB olan çocukların zihin kuramında tanıya özgü sınırlılıklara sahip olabilmeleriyle (Baron-Cohen, Leslie ve Frith, 1985) açıklanabileceği düşünülmektedir. Bu araştırmanın amaçları arasında yer almamakla birlikte bu çalışmaya katılan OSB olan çocuklar da alanyazınla örtüşür şekilde TG akranlarına kıyasla zihin kuramında büyük farkla sınırlılıklar yaşamaktadır ($\bar{x}_{(TG)} = 33.18$; $\bar{x}_{(OSB)} = 19.59$; $t = 10.863$; $p = .000$; $\eta^2 = .541$). Bu doğrultuda, başkalarının zihinsel durumlarına ilişkin anlayışın daha sınırlı olabildiği OSB olan çocukların araştırmacının yardımı, kaynakların paylaşımına ya da olumsuz duygu durumunun tesellisine ihtiyaç duyduğu durumlarda prososyal davranış sergilemeye ilişkin karar alma süreçlerini TG çocuklar kadar karmaşıklaşmış biçimde yürütmemiş olmaları olasıdır. Diğer bir deyişle OSB olan çocukların, zihin kuramı düzeyleriyle bağlantılı olarak,

araştırmacının PDP işlemlerinde karşılaştığı durumlara kendi başına çözüm üretebilmesine olanak sağlayabilecek bilgi ve davranış dağarcığına ve bu durumlarda duygularını yönetebilme yetkinliğine sahip olup olmadığını TG akranları kadar karmaşık biçimde değerlendirememiş olabilecekleri, bu nedenle ilgili durumlarla araştırmacının istek, ihtiyaç veya duygu durumu arasında daha doğrudan bir yolla bağlantı kurdukları düşünülmektedir.

Zihin kuramı ve prososyal davranışlar arasındaki ilişkiler açısından olduğu gibi OSB olan çocuklarda otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi ve prososyal davranışlar arasındaki ilişkilerin incelendiği sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Paulus ve Rosal-Grifoll (2017) 3-6 yaşlar arasındaki OSB olan ve TG çocukların paylaşma davranışlarının incelendiği bir araştırmada TG çocukların kaynakları eşit paylaştığını, buna karşın otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi arttıkça ve bilişsel yeterlik düzeyleri düştükçe OSB olan çocukların alıcılardan fakir olanlara kıyasla zengin olanlarla daha fazla kaynak paylaştıklarını bulmuştur. İlgili araştırmanın bu bulgusu, otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi arttıkça prososyal davranışların tipik davranış örüntülerinin dışında sergilenebileceğine işaret etmektedir. Yaş ortalamaları 4 yaş 6 ay olan bir çalışma grubuyla yürüttükleri çalışmalarında Manfredi ve diğerleri (2021), OSB olan çocukların otizm belirtilerinden etkilenme düzeyleri ile kişisel paradigmaya dayalı işlemler yoluyla ölçülen yardım etme davranışlarının negatif yönlü ilişkiye sahip olduğunu rapor etmiştir. Bir başka araştırmada McDonald ve Messinger (2012), OSB olan çocuklardan 24 ve 30 aylarda alınan ölçümlerde OSB olan çocukların ebeveynlerinin yaşadığı duygusal huzursuzluk durumlarına karşılık sergiledikleri empatik tepkilerinin (ör. çocuğun da endişesini veya üzüntüsünü belli eden bir yüz ifadesi sergilemesi) hem 24 hem de 30 ayda otizm belirtilerinden etkilenme düzeyiyle negatif yönlü ilişkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. İlgili araştırmada çocukların sergiledikleri rahatlatma davranışları da puanlanmış, rahatlatma davranışlarıyla otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi arasındaki ilişki incelenmemiş ancak rahatlatma davranışlarının hem 24 hem de 30 aydaki empati düzeyleriyle pozitif yönlü ve yüksek düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. McDonald ve Messinger (2012) tarafından yürütülen çalışmanın bu iki bulgusu bir arada ele alındığında otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinin prososyal davranış sergilemede etkili bir özellik olabileceğine işaret etmektedir. Katılımcılarını DEHB olan çocukların oluşturduğu bir çalışmada ise Green, Sciberras, Anderson, Efron ve Rinehart (2016) otizm belirtilerinin şiddetiyle ebeveyn ve öğretmen raporlamasına dayalı prososyal davranış düzeyleri arasında negatif yönlü ilişkiler olduğunu rapor etmiştir. Bu

araştırmada ulaşılmış olan bir bulgu olarak otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi ve prososyal davranışlar arasındaki negatif yönlü ilişkiler, konuyla ilgili araştırmalarla uyumlu biçimde, otizm belirtileri ve prososyal davranışların birbirine zıt yönde hareket eden özellikler olduğunu göstermektedir. OSB olan çocuklarda otizm belirtilerinden etkilenme düzeyiyle sosyal işlevsellik arasındaki negatif yönlü ilişkiler (Malhi ve Singhi, 2015) göz önünde bulundurulduğunda otizm belirtilerinden etkilenme düzeyiyle prososyal davranışlar arasındaki negatif yönlü ilişkilerin beklendik bir bulgu olduğunu ifade etmek mümkündür.

Prososyal Davranış Sergileme Düzeyleri ile çevresel  zellikler Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

TG ve OSB olan  ocukların PDP toplam puanları ile çevresel özellikler arasındaki ilişkiler, varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiş, sonuçlar Tablo 10’da sunulmuştur. Analiz sonuçları hem TG hem de OSB olan  ocuklarda PDP toplam puanının bakım verenin eğitim düzeyine, kardeşe sahip olma durumuna, ailenin ortalama gelirine ve okul öncesi eğitime devam etme süresine göre değişim göstermediğini ortaya koymuştur. Diğer bir deyişle, her iki grupta da bu araştırmada ele alınan çevresel değişkenler ve prososyal davranış sergileme düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamakta, prososyal davranışlar bu özelliklerle bağlantılı olarak değişiklik göstermemektedir.

Tablo 10

Prososyal Davranışlar ve Çevresel Değişkenler Arasındaki İlişkilere Yönelik Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Grup		Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
BVE	TG	Gruplar arası	41.553	3	13.851	.636	.595
		Grup içi	1023.153	47	21.769		
		Toplam	1064.706	50			
	OSB	Gruplar arası	68.453	4	17.113	.981	.427
		Grup içi	802.528	46	17.446		
		Toplam	870.980	50			
Kardeşe sahip olma	TG	Gruplar arası	6.967	1	6.967	.323	.573
		Grup içi	1057.739	49	21.587		
		Toplam	1064.706	50			
	OSB	Gruplar arası	4.909	1	4.909	.278	.601
		Grup içi	866.071	49	17.675		
		Toplam	870.980	50			
Ortalama gelir	TG	Gruplar arası	449.939	15	29.996	1.708	.095
		Grup içi	614.767	35	17.565		
		Toplam	1067.706	50			
	OSB	Gruplar arası	361.780	24	15.074	.770	.739
		Grup içi	509.200	26	19.585		
		Toplam	870.980	50			
OÖE süresi	TG	Gruplar arası	207.499	15	13.833	.565	.882
		Grup içi	857.207	35	24.492		
		Toplam	1064.706	50			
	OSB	Gruplar arası	251.935	12	20.995	1.289	.265
		Grup içi	619.045	38	16.291		
		Toplam	870.980	50			

Not: BVE = Birincil bakım verenin eğitim düzeyi; OÖE = Okul öncesi eğitim.

Alanyazında prososyal davranışların bu araştırmada ele alınan çevresel değişkenlerle ilişkilerinin incelendiği araştırmalara rastlanmaktadır. Yaşları 3-6 arasında olan TG çocuklarla gerçekleştirilen bir araştırmada Isoitu-Sjöblom (2022), prososyal davranışları ebeveyn ve öğretmen raporlamasına dayalı olarak ölçmüş, prososyal davranışların babaların eğitim düzeyine göre farklılaştığını, ancak annelerin eğitim düzeylerine göre farklılaşmadığını bulmuştur. Dunn, Deater-Deckard, Pickering ve O'Connor (1998) ise ebeveyn eğitim düzeyinin dört yaşındaki TG çocukların prososyal davranışlarıyla anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığını, fakat bu çocukların ortalama yedi yaşındaki büyük kardeşlerinin prososyal davranışlarıyla ebeveyn eğitim düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu rapor etmişlerdir. Bu bulgu, prososyal davranışlarla ebeveyn eğitim düzeyi arasındaki ilişkilerin çocukların doğum sıralarına göre değişim

gösterebileceğine işaret etmektedir. Bir başka araştırmada Tavassoli, Recchia ve Ross (2019) ilk çocuk olan 4 yaşındaki TG çocukların ikinci çocuk olan yaşıtlarına göre daha fazla yardım etme ve rahatlatma davranışı sergilediğini, dolayısıyla büyük kardeşlerin küçük kardeşlere kıyasla daha fazla prososyal davranış sergilediğini bulmuştur. Bu durum, kendinden küçük bir kardeşe sahip olmanın prososyal davranış sergileme düzeyleriyle ilişkili olabileceğine işaret etmektedir. Türkiye’de gerçekleştirilen bir çalışmada Türkmen (2018), yaşları 48-60 aylar arasındaki TG çocukların prososyal davranışlarını ebeveyn raporlamasına göre ölçmüş, çocukların prososyal davranış düzeylerinin anne ve babaların eğitim düzeylerine ve kardeş sayısına göre farklılaşmadığını rapor etmiştir. Türkiye’de gerçekleştirilen, prososyal davranışların öğretmen raporlamasına dayalı olarak ölçüldüğü bir diğer araştırmada Çubukcu (2019), 48-72 aylar arasındaki TG çocukların prososyal davranış sergileme düzeylerinin okul öncesi eğitim alma süresi, annelerinin eğitim düzeyi, kardeş sayısı ve ailenin gelir düzeyine göre farklılaşmadığını, ancak babalarının eğitim düzeyine göre farklılaştığını ortaya koymuştur. Bu araştırmaya katılan çocukların tamamına yakınının birincil bakım verenlerinin anneler olması göz önünde bulundurulduğunda her iki grupta da prososyal davranış sergileme düzeylerinin birincil bakım verenin eğitim düzeyine göre farklılaşmadığını gösteren bulgu, alanyazında annelerin eğitim düzeyiyle çocuklarının prososyal davranışları arasında ilişki bulunmadığına yönelik bulguları destekler niteliktedir. Yine prososyal davranışların kardeşe sahip olma durumu, ortalama gelir düzeyi ve okul öncesi eğitim alma süresine göre farklılaşmadığını gösteren bulgu, Türkiye’de ve uluslararası alanyazında karşılaşılan çalışmalarla tutarlıdır.

Prososyal Davranışların Yordayıcılarının ve Yordayıcı İlişkide Dolaylı Etkisi Olan Değişkenlerin İncelenmesi

Beşinci ve son araştırma sorusu kapsamında, bu araştırmada TG çocuklarda toplam prososyal davranış düzeyleriyle istatistiksel olarak anlamlı ilişkiye sahip bir değişken bulunmadığından prososyal davranışların yordayıcılarının incelenmesine yönelik analizler yürütülememiştir. Bu nedenle, yalnızca OSB olan çocuklarda prososyal davranışların yordayıcılarının belirlenmesi amacıyla hiyerarşik regresyon analizi ve bunu takiben yol analizi gerçekleştirilmiştir. Hiyerarşik regresyon analizine prososyal davranışlarla ilişkili olan zihin kuramı (ZKT toplam puanı) ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinin (ÇODÖ skoru) yanı sıra bu çalışmada prososyal davranışlarla

istatistiksel olarak anlamlı ilişkisi olmayan ancak alanyazında prososyal davranışlarla ilişkili bir değişken olarak ele alındığı görülen pragmatik dil becerileri (İBKL-2 toplam puanı), olası bir dolaylı etkinin test edilmesi amacıyla dahil edilmiştir. İlk modelde yalnızca zihin kuramının, ikinci modelde zihin kuramı ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinin, üçüncü modelde ise zihin kuramı, otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi ve pragmatik dil becerilerinin prososyal davranışlar üzerindeki yordayıcı rolü test edilmiştir. ANOVA sonuçları, kurulan üç modelin de istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymuştur ($F_{Model1} = 8.233$; $p = .006$; $F_{Model2} = 6.562$; $p = .003$; $F_{Model3} = 4.425$; $p = .008$). Hiyerarşik regresyon analizi sonuçları, Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11

OSB Olan Çocuklarda Prososyal Davranışların Yordayıcılarına Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SH B	β	t	p^a	R^2	ΔR^2	p^b
Model 1								
Sabit	3.179	1.541	-	2.063	.016	.144	.144	.006
ZKT Toplam	.211	.074	.379	2.869	.003			
Model 2								
Sabit	22.625	9.469	-	2.391	.015	.215	.071	.043
ZKT Toplam	.153	.076	.275	1.997	.016			
ÇODÖ	-.586	.281	-.286	-2.081	.019			
Model 3								
Sabit	21.020	9.926	-	2.118	.019	.220	.006	.567
ZKT Toplam	.171	.083	-.283	-2.055	.013			
ÇODÖ	-.580	.284	-.283	-2.046	.023			
İBKL-2 Toplam	.014	.024	.081	.577	.685			

^a1000 bootstrap örneklemeyle gerçekleştirilmiştir.; ^bbir önceki modele göre değişimin istatistiksel anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Not: ÇODÖ = Çocukluk otizmi derecelendirme ölçeği; İBKL-2 = İletişim becerileri kontrol listesi-2; ZKT = Zihin kuramı testi.

Tablo 11’de yer alan sonuçlar, ilk modelde zihin kuramının prososyal davranışlara ilişkin varyansın %14.4’ünü tek başına istatistiksel olarak anlamlı olarak açıkladığını göstermektedir. İkinci modelde otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi de bağımsız değişken olarak dahil olduğunda .071 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir artışla prososyal davranışlara ilişkin açıklanan varyansın %21.5’e çıktığı, kurulan modelde her iki değişkenin de prososyal davranışlar üzerindeki yordayıcı gücünün istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Üçüncü ve son modelde pragmatik dil becerilerinin dahil edilmesiyle prososyal davranışlara ilişkin açıklanan varyansta .006 düzeyinde ancak

istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir artış gerçekleşmiş, yine bu modelde pragmatik dil becerilerinin yordayıcı gücünün istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı görülmüştür.

Alanyazında OSB olan çocuklarda prososyal davranışlarla zihin kuramı ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi arasındaki ilişkileri inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Huang ve diğ.; 2024; Peterson ve Wellman, 2022; Wang ve diğ., 2022). Bu araştırmanın OSB olan çocuklarda zihin kuramının ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinin prososyal davranışlar üzerindeki yordayıcı rolünü ortaya koyarak bu değişkenler arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılması yönünde alanyazına katkı sağladığı düşünülmektedir. Pragmatik dil becerilerinin OSB olan çocuklarda prososyal davranışlar üzerindeki yordayıcı rolünü inceleyen tek çalışmada Miranda ve diğerleri (2023), pragmatik dil becerilerinin ebeveyn raporlamasına dayalı olarak ölçülen prososyal davranışları yordadığını bulmuşlardır. Bu araştırma ise Miranda ve diğerlerinin (2023) çalışmasından farklı olarak kişisel paradigmaya dayalı işlemlerden elde edilen verilere göre OSB olan çocukların pragmatik dil becerilerinin prososyal davranışları üzerinde anlamlı bir yordayıcılığının olmadığını göstermiştir.

Hiyerarşik regresyon analizi bulguları, prososyal davranışlara ilişkin varyansı açıklamada zihin kuramı ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinin hem bağımsız hem de birlikte istatistiksel olarak anlamlı bir rolü olduğunu, pragmatik dil becerilerinin ise bu değişkenlerle birlikte ele alındığında prososyal davranışlara ilişkin varyansı açıklamada istatistiksel açıdan anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir. Bununla birlikte, daha önce gerçekleştirilen korelasyon analizinde pragmatik dil becerilerinin zihin kuramı ile istatistiksel olarak anlamlı ve orta düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda zihin kuramı ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinin prososyal davranışlar üzerindeki yordayıcı rolünü ve zihin kuramıyla arasındaki ilişkilerden hareketle pragmatik dil becerilerinin prososyal davranışlar üzerindeki dolaylı etkisini (diğer bir deyişle pragmatik dilin prososyal davranışlara zihin kuramı üzerindeki etkisiyle sağladığı direkt olmayan etkiyi) test etmek amacıyla gözlenen değişkenlerden oluşan bir yol analizi modeli kurulmuş, kurulan modele ilişkin uyum indeksleri Tablo 12’de sunulmuştur. Kurulan yol analizine ilişkin model uyum indeksleri incelendiğinde modelin tüm uyum indekslerinde mükemmel uyum ölçütlerini karşıladığı görülmektedir (Kline, 2023).

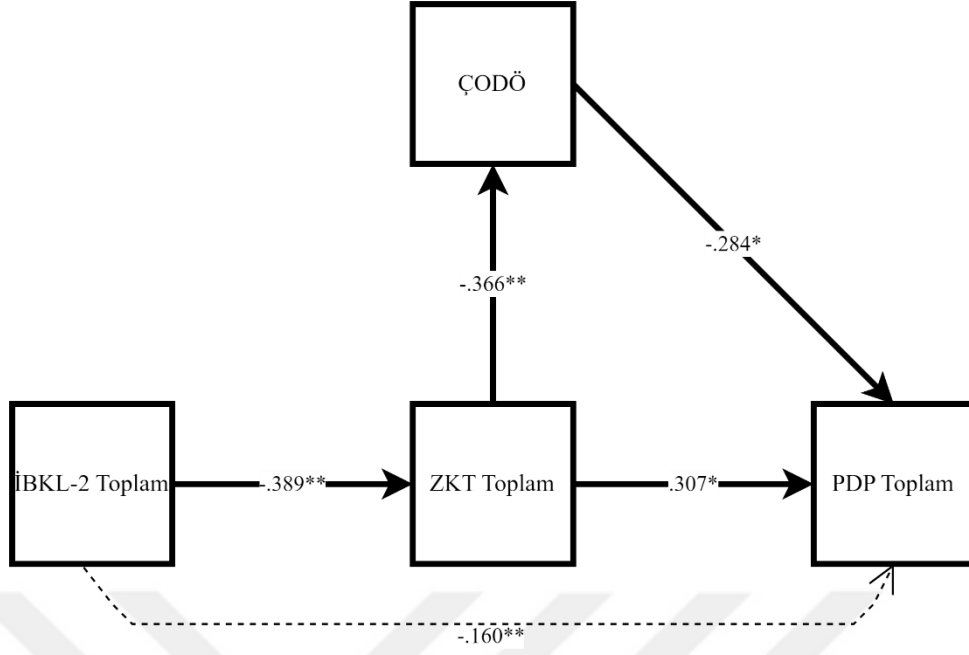
Tablo 12

Yol Analizi Modeli Uyum İndeksleri

Uyum indeksleri	İyi (Mükemmel) uyum aralığı	Kabul edilebilir uyum aralığı	Model uyum indeksleri
χ^2			.055
p			.814
sd			1
χ^2 / sd	$0 \leq \chi^2 / sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2 / sd \leq 3$	.055
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$	.000
SRMR	$0 \leq SRMR \leq .05$	$.05 \leq SRMR \leq .08$	.009
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$	1.000

Not: Uyum aralıkları için bkz. Kline (2023).

OSB olan çocuklarda prososyal davranışların yordayıcılarına yönelik yol modeli Şekil 3'te görselleştirilmiştir. Model, OSB olan çocuklarda prososyal davranışları yordayan değişkenlere ilişkin istatistiksel açıdan anlamlı olan yolları ve bu yollara ilişkin standart yol katsayılarını içermektedir. Modelde yer alan doğrudan yollar düz, dolaylı yollar ise kesikli çizgilerle sunulmuştur. Şekil 3 incelendiğinde zihin kuramı (ZKT toplam) ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinden (ÇODÖ) ve prososyal davranış sergileme düzeyine (PDP toplam) giden doğrudan yolların, otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinden prososyal davranış sergileme düzeyine giden doğrudan yolun ve pragmatik dil becerilerinden (İBKL-2 toplam) zihin kuramına giden doğrudan yolun istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Pragmatik dil becerilerinden prososyal davranış sergileme düzeyine giden doğrudan yol ise istatistiksel açıdan anlamlı olmadığından modelde yer almamaktadır. Pragmatik dil becerilerinden prososyal davranış sergileme düzeyine zihin kuramı üzerinden giden dolaylı yol istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Şekil 3. OSB Olan Çocuklarda Prososyal Davranışların Yordayıcılarına İlişkin Yol Analizi Modeli

*p < .05; **p < .01

Not: ÇODÖ = Çocukluk otizm derecelendirme ölçeği; İBKL-2 = İletişim becerileri kontrol listesi-2; PDP = Prososyal davranış değerlendirme protokolü; ZKT = Zihin kuramı testi.

Kurulan yol modelindeki değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı etkiler, Tablo 13'te sunulmuştur. Doğrudan etkiler açısından incelendiğinde ÇODÖ skorundaki bir standart sapmalık bir değişimin PDP toplam puanında aksi yönde 0.284 standart sapma kadar değişime neden olduğu görülmektedir. ZKT toplam puanındaki bir standart sapmalık değişim ise PDP toplam puanında aynı yönde 0.307 standart sapma kadar değişime neden olmaktadır. İBKL-2 toplam puanının prososyal davranışlara doğrudan etkisi ise istatistiksel olarak anlamlı değildir. ZKT toplam puanının ÇODÖ skoruna olan negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı doğrudan etkisi, ZKT toplam puanındaki bir standart sapmalık değişimin ÇODÖ skorunda aksi yönde 0.366 standart sapma kadar değişime neden olduğunu göstermektedir. İBKL-2 toplam puanının ZKT toplam puanına olan istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü etkisi ise İBKL-2 toplam puanında gerçekleşecek bir standart sapmalık bir değişimin ZKT toplam puanında aksi yönde 0.389 standart sapma kadar değişime neden olduğunu göstermektedir. Doğrudan etkiler bir arada yorumlandığında; (1) zihin kuramındaki artışların otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinde azalmaya ve prososyal davranış sergileme düzeylerinde artışa neden olduğu, (2) pragmatik dil becerilerindeki bozulmaların azalmasıyla zihin kuramında artışlar

olduğu ve (3) pragmatik dil becerilerindeki değişimin prososyal davranış sergileme düzeylerinde doğrudan bir değişime neden olmadığı görülmektedir.

Tablo 13

OSB Olan Çocuklarda Prososyal Davranışların Yordayıcılarına İlişkin Doğrudan, Dolaylı ve Toplam Etkiler

Etkinin yönü	Etkinin türü	β (SH)	Güven aralığı* (%95)	p
İBKL-2 >> ZKT	Doğrudan	-.389 (.118)	-.571 ; -.107	.006
	Dolaylı	-	-	-
	Toplam	-.389 (.118)	-.571 ; -.107	.006
İBKL-2 >> PDP	Doğrudan	.081 (.184)	-.289 ; .421	.703
İBKL-2 >> ZKT >> PDP	Dolaylı	-.160 (.077)	-.351 ; -.040	.003
İBKL-2 >> PDP	Toplam	-.079 (.182)	-.432 ; .273	.687
İBKL-2 >> ZKT >> ÇODÖ	Doğrudan	-	-	-
	Dolaylı	.142 (.058)	.049 ; .281	.004
	Toplam	.142 (.058)	.049 ; .281	.004
ÇODÖ >> PDP	Doğrudan	-.284 (.129)	-.521 ; -.025	.029
	Dolaylı	-	-	-
	Toplam	-.284 (.129)	-.521 ; -.025	.029
ZKT >> ÇODÖ	Doğrudan	-.366 (.093)	-.537 ; -.175	.005
	Dolaylı	-	-	-
	Toplam	-.366 (.093)	-.537 ; -.175	.005
ZKT >> PDP	Doğrudan	.307 (.132)	.054 ; .558	.016
ZKT >> ÇODÖ > PDP	Dolaylı	.104 (.054)	.021 ; .253	.014
ZKT >> PDP	Toplam	.411 (.118)	.192 ; .654	.001

*1000 bootstrap örnekleme yapılmıştır.

Yol modeli dolaylı etkiler açısından incelendiğinde İBKL-2 toplam puanının ÇODÖ skoruna ZKT üzerinden dolaylı bir etkiye sahip olduğunu ve bu etkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Buna göre pragmatik dil becerilerindeki bozulmada oluşacak bir standart sapmalık değişim, pragmatik dilin zihin kuramına olan etkisi aracılığıyla, otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi üzerinde aynı yönde 0.142 standart sapma kadar bir değişime neden olmaktadır. İBKL-2 toplam puanının PDP toplam puanı üzerindeki doğrudan etkisi ile doğrudan ve dolaylı etkilerin toplamından kaynaklanan toplam etkisi istatistiksel açıdan anlamlı değilken ZKT üzerinden PDP toplam puanı üzerindeki dolaylı etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır. İBKL-2 toplam puanının PDP toplam puanına olan doğrudan etkisinin anlamlı olmaması ve bu iki değişken arasındaki ilişkinin yalnızca ZKT aracılığıyla dolaylı olarak açıklanıyor olması, ZKT'nin İBKL-2 ve PDP toplam puanları arasındaki ilişkiye tam

aracılıkla (Hayes, 2022) katkı sağladığını göstermektedir. Diğer bir deyişle, pragmatik dil becerilerindeki bozulmanın bir standart sapma artmasıyla, zihin kuramı ve pragmatik dil becerileri arasındaki ilişkinin aracılığıyla, prososyal davranış sergileme düzeylerinde 0.160 standart sapma kadar azalma gerçekleşmektedir. ZKT toplam puanının PDP toplam puanı üzerindeki doğrudan etkisi, dolaylı etkisi ve bu iki etkinin toplamından kaynaklanan toplam etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre zihin kuramı, doğrudan etkisinin yanı sıra, prososyal davranışlar üzerinde otizm belirtilerinden etkilenme düzeyine olan etkisi aracılığıyla dolaylı bir etkiye de sahiptir ve ZKT toplam puanında gerçekleşecek bir standart sapmalık bir değişim ÇODÖ skoruna olan etkisi aracılığıyla PDP toplam puanında 0.104 standart sapma kadar değişime yol açmaktadır. ZKT toplam puanının PDP toplam puanına hem Şekil 3 hem de Tablo 13'te görülen doğrudan etkisi de eklendiğinde, toplamda bir standart sapmalık bir değişimle prososyal davranış düzeyleri üzerinde 0.411 standart sapma kadar değişime neden olduğu görülmektedir.

Bu araştırmanın zihin kuramı ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinin prososyal davranışlar üzerindeki doğrudan etkilerini ortaya koyan yol analizi bulguları, alanyazında OSB olan çocuklarda prososyal davranışlarla zihin kuramı ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi arasındaki ilişkileri rapor eden çalışmalarla tutarlıdır (Hoogenhout ve Malcolm-Smith, 2017; Huang ve diğ., 2024; Jones ve diğ., 2018; Manfredi ve diğ., 2021; Paulus ve Rosal-Grifoll, 2017; Wang ve diğ., 2022). Dolayısıyla ilgili araştırmalar ve bu araştırmadan elde edilen sonuçlar zihin kuramının OSB olan çocuklarda çok yönlü etkiye sahip bir özellik olduğuna işaret etmekte; hem otizm belirtilerinin şiddeti hem de sosyal işlevsellik düzeyi açısından önemli rolünü öne çıkarmaktadır. Öte yandan, sınırlı sayıda olmakla birlikte, bazı çalışmalar OSB olan çocuklarda pragmatik dil becerileri ve prososyal davranışlar arasında anlamlı ilişkiler olduğunu gösterirken (Helland ve Helland, 2017; Miranda ve diğ., 2023) bu araştırmada pragmatik dil becerileri ve prososyal davranışlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmadığı gibi pragmatik dilin prososyal davranışlara doğrudan bir etkisinin de olmadığı bulunmuştur. Bulgularda oluşan bu farklılığın bu araştırmada prososyal davranışlar kişisel paradigmaya dayalı olarak ölçülmüşken hem Helland ve Helland (2017) hem de Miranda ve diğerleri (2023) tarafından yürütülen çalışmalarda prososyal davranışlara ilişkin verilerin ebeveyn raporlamasına dayalı olarak elde edilmesinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, Helland ve Helland'ın (2017) çalışmasına 6-15, Miranda ve diğerlerinin (2023) çalışmasına ise 7-11 yaşlar

arasındaki OSB olan çocuklar katılmıştır. Dolayısıyla ilgili çalışmaların katılımcı özellikleri de bu araştırmadaki çalışma grubundan önemli ölçüde farklılaşmakta, bulgular arasındaki farklılıkların bu kapsamda ele alınması gerektiği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma okul öncesi dönemdeki OSB olan çocukların prososyal davranışlarda TG akranlarına kıyasla güçlükler yaşayabildiklerini ve OSB olan çocuklarda otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi ve zihin kuramının prososyal davranışları doğrudan etkilediğini göstermiştir. Araştırmadan elde edilen tüm bulgular bir arada ele alındığında OSB’de sosyal bilişsel alanda görülen farklılıkların alanyazında (Pino ve diğ., 2020; Senju, 2013) olduğu gibi bu araştırmada da öne çıktığını ifade etmek mümkündür. Özellikle zihin kuramının prososyal davranışlara etkisi göz önünde bulundurulduğunda uygulamacıların OSB olan ya da OSB riski olan çocuklara sunulan müdahaleleri planlarken zihin kuramını desteklemeye yönelik etkili uygulamalara (bkz. Beegeer ve diğ., 2015; Kat, 2024; Prelock, Knox, Sepede ve Morris-Baldrige, 2024; Steinbrenner ve diğ., 2020) yer vermelerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmaya katılan OSB olan çocukların sözel olmayan bilişsel yeterliklerinin kronolojik yaşıyla uyumlu ya da üzerinde olduğu ve gruplar arasında sözel olmayan bilişsel yeterlik açısından farklılık olmadığı göz önünde bulundurulduğunda OSB olan çocukların TG akranlarına kıyasla deneyimledikleri bu güçlüklerin bilişsel yeterlik düzeyinden bağımsız olarak, OSB’ye özgü özelliklerle birlikte ortaya çıktığı düşünülmektedir. Nitekim, otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinin prososyal davranışlar üzerindeki doğrudan etkisi de bu savı desteklemektedir. Bebekler ilk bir yaştaki hızlı gelişim sürecinde çevredeki diğer insanların amaçlı eylemler sergilediklerini, kişilerin eylemlerindeki niyetlerini, duruma göre farklılaşan duygu ve isteklerini anlamaya başlamakta; etkileşime girdikleri kişilerin değişen duygu durumlarına empatiyle karşılık vermektedir (Carpenter, Nagell ve Tomasello, 1998; Roth-Hanania ve diğ., 2011; Tomasello ve Carpenter, 2005). Ancak, OSB olan çocuklarda bu gelişim sürecindeki farklılıklar, henüz tanının konmadığı bir yaş döneminden itibaren ortaya çıkabilmektedir (Maestro ve diğ., 2005). Erken çocukluk dönemindeki TG ve OSB olan çocuklarla gerçekleştirilen çalışmalar, yaşamın ilk yılında gelişen ve OSB olan çocukların sınırlılıklar yaşadıkları bu erken dönem sosyal bilişsel özelliklerin gelecekteki dil becerileri, sosyal beceri düzeyi ve zihin kuramıyla olduğu gibi prososyal davranışlarla da ilişkili olduğunu göstermektedir (Roth-Hanania ve diğ., 2011; Stout ve diğ., 2021). Nitekim, bireyin bir başkasının faydasına eylemlerde bulunma motivasyonu olduğu ifade edilen ortak ve kolektif amaçlılığın temelini evrimsel süreçte insanın diğer primatlardan farklı olarak geliştirdiği, ancak OSB olan çocukların güçlükler

yaşadıkları bu amaçlı iletişim davranışları oluşturmaktadır (Tomasello, 2014, 2016). Amaçlı iletişimde kilit role sahip bir özellik olarak ortak dikkat, bu araştırmada prososyal davranışlar üzerindeki etkisi belirlenmiş önemli bir sosyal bilişsel yeterlik olan zihin kuramı ile de ilişkilidir ve OSB olan çocuklar ortak dikkatte tanıya özgü güçlükler yaşamaktadır (Kristen, Sodian, Thoermer ve Perst, 2011; Mundy, 2018; Mundy ve Newell, 2007; Tomasello, 1999). Bu doğrultuda bu araştırmada OSB olan çocukların deneyimledikleri sosyal güçlüklerden biri olarak ortaya konmuş olan prososyal davranışlardaki sınırlılıklarının yaşamın ilk yılında görülen erken sosyal bilişsel özelliklerdeki farklılıklara bağlı olarak ortaya çıkabileceğini ifade etmek mümkündür.

Elde edilen sonuçlar, araştırmanın sınırlılıkları ve güçlü yönleri kapsamında ele alınarak değerlendirilmelidir. Bu araştırmada prososyal davranışların değerlendirildiği PDP, çocukların daha önceden tanışık olmadığı bir yetişkin tarafından uygulanmıştır. Her ne kadar PDP çocuklarla gerçekleştirilen ikinci oturumda uygulanmış olsa da çocukların ikinci kez gördükleri bir yetişkine duyacakları yakınlığın günün büyük bölümünde bir arada oldukları öğretmenleri ve ebeveynlerine duydukları yakınlıkla kıyaslanamayacağı düşünülmektedir. Çocukların prososyal davranışlar sergileme düzeylerinin tanıdığı ve tanımadığı kişilere göre farklılaşabildiği (Allen ve diğ., 2018) göz önünde bulundurulduğunda, bu durum araştırmanın bir sınırlılığı olarak ele alınabilir. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı, OSB olan katılımcıların dahil etme kriterleri nedeniyle birbirine benzer özelliklere sahip çocuklardan oluşması ve bunun araştırmada ulaşılan sonuçların OSB olan çocuklara genellenmesini güçleştirmesidir. OSB olan çocukların tanı kriterleri de dahil olmak üzere pek çok alanda geniş bir spektruma yayılan özelliklere sahip olabilecekleri (Hobson ve Petty, 2021; Mottron ve Bzdok, 2020) göz önünde bulundurulduğunda bu araştırmada ulaşılan sonuçların yalnızca sözel olmayan bilişsel yeterlikleri açısından normal ve normal üstü kapasiteye sahip ve sözel dili iletişim aracı olarak kullanabilen çocuklar için geçerli olduğunu ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte, PDP’de sosyal ipucu olarak bakışın koordine edilmesi kullanılmışken araştırmaya katılan OSB olan çocukların ortak dikkat işlevli iletişim eylemlerine ilişkin özellikleri değerlendirilmemiştir. Ortak dikkatin OSB’de öne çıkan güçlüklerden biri olması (Mundy, 2018) nedeniyle bu sınırlılığın OSB olan çocukların PDP’de sosyal ipucu sunulduğunda araştırmacının bakışını takip etmekte ve prososyal davranış sergilemelerini kolaylaştıracak ipuçlarını görmekte güçlük yaşamalarına neden olabileceği düşünülmektedir. Son olarak, bu araştırmada prososyal davranışlarla birlikte ele alınan bireye özgü değişkenler sözel olmayan bilişsel yeterlik, pragmatik dil, zihin kuramı ve

otizm belirtilerinden etkilenme düzeyiyle sınırlıdır. Araştırma bulguları OSB olan çocuklarda prososyal davranışların zihin kuramı ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinin etkisiyle değişim gösterdiğini ortaya koymuştur, ancak tanıya özgü veya OSB için risk faktörü olarak ele alınabilen başka özellikler (ör. sözel olmayan iletişim becerileri, sınırlı ilgiler ve tekrarlayıcı davranışlar, öz düzenleme becerileri vb.) çalışma kapsamına alınmamıştır. Bu değişkenlerin prososyal davranışlarla ilişkilerinin incelenmemesi nedeniyle bu çalışma, prososyal davranışları etkileyen özelliklere yalnız bu araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerle sınırlanmış bir bakış açısı sağlayabilmektedir. Birincil bakım verenin eğitim düzeyi, ailenin gelir düzeyi ve kardeş sayısı gibi çevresel değişkenlerle prososyal davranışlar arasındaki ilişkiler incelenmiş olsa da bu araştırmanın bir diğer sınırlılığı, prososyal davranışları etkileyebilecek önemli bir değişken olarak ebeveyn davranışlarının değişken olarak dahil edilmemiş olmasıdır. Bazı çalışmalar prososyal davranışlarla ebeveynlere ilişkin özelliklerin (ör. stres düzeyi, olumlu etkileşim, ebeveynlik stilleri vb.) çocukların prososyal davranışlarını etkileyebileceğini göstermektedir (Blandon ve Scrimgeour, 2015; Hu ve Feng, 2022; Tang ve diğ., 2022). Tüm bu sınırlılıkları karşılamak üzere, OSB olan çocuklarda prososyal davranışların derinlemesine anlaşılabilmesi için daha geniş kapsamlı bir bakış açısıyla çok daha fazla bireye özgü ve çevresel değişkenin dahil edildiği çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Alanyazında prososyal davranışların incelendiği çalışmaların veri elde etme yolu olarak ebeveyn/öğretmen raporlamasına dayalı ölçme araçlarının ve doğrudan katılımcılarla gerçekleştirilen işlemlerin kullanıldığı araştırmalar olmak üzere ikiye ayrıldığını ifade etmek mümkündür. Ebeveynlerden/öğretmenlerden alınan veriler uzun süreli gözlemlere dayalı olması yönüyle güçlü iken yanlılık ve değerlendirilen özelliklerin tam olarak anlaşılabilmesine bağlı olarak verilebilecek gerçekçi olmayan yanıtlarla karşılaşma riskine de açıktır. Doğrudan katılımcıyla uygulanan işlemler ise bu işlemleri geliştirip uygulayanların konuya hâkim uzmanlar olması sayesinde ebeveyn/öğretmen raporlamasına dayalı ölçümlerdeki riskleri ortadan kaldırıp katılımcının hedef alandaki özelliklerinin tarafsız ve bilinçli olarak gözlenmesini sağlamaktadır. Bu çalışmada prososyal davranışların değerlendirildiği PDP'nin doğrudan katılımcıdan veri almayı sağlaması yönüyle yanlılık riskinden uzak, gerçekçi veriler elde edilmesini sağladığı düşünülmektedir. Öte yandan, doğrudan katılımcıdan veri almaya yönelik işlemler yalnızca ilgili işlemlerin uygulandığı andaki özellikleri ortaya koyması nedeniyle genel davranış örüntülerine ilişkin sınırlı bilgi sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, katılımcının

işlemlerin uygulandığı andaki motivasyonu ve iyi oluş hali gibi unsurların o anki davranışlarını, dolayısıyla elde edilen veriyi etkileyebileceği söylenebilir. PDP'nin doğal etkileşim örüntüleri oluşturarak ve seçim fırsatları sunarak çocukların yüksek motivasyona sahip oldukları bağlamlarda mümkün olan en doğal davranışlarını sergilemelerini sağlamaya yönelik yapısının ise bu sınırlılıkları önlemede önemli katkıya sahip olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda, hem doğrudan çocuğun kendi davranışlarının gözlenmesi hem de bu davranışların doğal etkileşim örüntüleri içinde ortaya çıkmasını sağlaması yönüyle PDP'nin kullanımı bu araştırmanın güçlü yanlarından biridir. Alanyazında prososyal davranışların incelenmesinde diğerine baskın olarak kullanılan bir veri toplama yolunun henüz öne çıkmadığı ve her iki veri toplama yolunun da kendine özgü sınırlılıklarının ve güçlü yanlarının olduğu düşünüldüğünde verilerin hem ebeveyn/öğretmen raporlamasıyla hem de doğrudan katılımcıyla uygulanan işlemlerle elde edilerek karşılaştırıldığı çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. Bu yönde yapılmış bazı çalışmalar bulunsada bu araştırmalar sayıca oldukça sınırlıdır (Li ve diğ., 2023; Wang ve diğ., 2022). Dolayısıyla prososyal davranışların en uygun veri toplama yoluyla değerlendirilmesiyle bu alanda OSB olan çocukların yaşayabilecekleri güçlüklerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacak daha fazla araştırmaya duyulan gereksinim sürmektedir.

Bu araştırmada zihin kuramının değerlendirilmesi için kullanılan ZKT, alanyazında sıkça karşılaşılan yanlış inanç ve görünüm-gerçeklik görevleri gibi tekil işlemlere göre zihin kuramını tanımlayan tüm alt alanları içermesi yönüyle daha kapsamlı veri sağlayan, kültürel açıdan uygun bir ölçme aracıdır (Kılıç-Tülü, 2019). TG ve OSB olan çocuklarda zihin kuramı yapısının kapsamlı bir şekilde ele alınmasını sağlaması yönüyle, zihin kuramının değerlendirilmesinde ZKT'nin kullanımı bu araştırmanın güçlü yanlarından biridir. Araştırmaya katılan çocukların bilişsel yeterlikleri, dile dayalı olmayan bir ölçme aracı olarak RPM ile değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılan OSB olan çocukların TG akranlarıyla dil becerileri açısından eşlenmemiş olması nedeniyle, bilişsel yeterliklerin dile dayalı olmayan bir araçla değerlendirilmiş olması grupların bilişsel yeterlikleri açısından eş olma durumunun OSB olan çocukların güçlük yaşayabildikleri bir alan olan dilden bağımsız olarak belirlenmesini sağlamıştır. Bu yönüyle, sözel olmayan bilişsel yeterliklerin RPM ile değerlendirilmiş olması araştırmanın bir diğer güçlü yanıdır. Bununla birlikte, çalışmada grupların sözel olmayan bilişsel yeterlikleri açısından eş olması ile prososyal davranışlarda görülen farklılıkların zekadan bağımsız olarak ortaya çıktığı ortaya konmuştur.

Özetle, bu araştırma okul öncesi dönemdeki OSB olan çocukların eş düzeyde bilişsel yeterliğe sahip oldukları TG akranlarına kıyasla prososyal davranışlar sergilemede sınırlılıklar yaşadıklarını, prososyal davranışlar sergileme düzeylerinin ise otizm belirtilerinden etkilenme derecesi ve zihin kuramının doğrudan etkilerine bağlı olarak değiştiğini göstermiştir. Prososyal davranışların sosyal ve akademik açıdan önemi göz önünde bulundurulduğunda prososyal davranışlarda yaşanan sınırlılıkların OSB olan çocuklar için önemli bir risk faktörü olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla, bu araştırma OSB olan çocukların prososyal davranış sergilemede yaşadıkları güçlüklerle ve bu güçlüklerin nedeni olabilecek değişkenlere ilişkin bilgiler sağlaması yönüyle alanyazına katkıda bulunmaktadır.

BÖLÜM 4

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Araştırma sorularına ilişkin bulgulardan ortaya çıkan sonuçlar ve bu sonuçlara dayalı olarak uygulamacılara ve konuyla ilgili yapılacak ileri araştırmalara yönelik öneriler izleyen başlıklarda yer almaktadır.

Sonuçlar

Araştırmaya Katılan TG ve OSB Olan Çocukların Prososyal Davranış Sergileme Düzeylerinin Karşılaştırılmasına İlişkin Sonuçlar

1. TG ve OSB olan çocukların yardım etme ve paylaşma davranışları açısından farklılaştıkları, OSB olan çocukların bu davranışlarında sözel olmayan bilişsel yeterlikleri açısından eş düzeydeki TG akranlarına göre sınırlılıklar yaşadıkları bulunmuştur.
2. TG ve OSB olan çocukların prososyal davranışlardan rahatlatma davranışları açısından farklılaşmadıkları, her iki grubunda benzer düzeyde rahatlatma davranışları sergiledikleri bulunmuştur.
3. Üç tür prososyal davranışın toplamından elde edilen toplam prososyal davranış sergileme düzeylerinin TG ve OSB olan çocuklar arasında farklılaştığı, OSB olan çocukların sözel olmayan bilişsel yeterlikleri açısından eş düzeydeki TG akranlarına göre bu alanda sınırlılıklar yaşadıkları bulunmuştur.
4. Hem TG hem de OSB olan çocuklarda en yüksek düzeyde sergilenen prososyal davranışın yardım etme davranışı olduğu görülmüştür. TG çocuklarda yardım etme davranışını, sergilenme düzeyi açısından aralarında anlamlı farklar olmak üzere paylaşma ve rahatlatma davranışları izlerken OSB olan çocuklarda yardım etme ve paylaşma davranışlarının benzer düzeylerde sergilendiği, yalnızca yardım etme ve rahatlatma davranışlarının farklı düzeylerde sergilendiği bulunmuştur.

Araştırmaya Katılan TG ve OSB Olan Çocukların Sosyal İpuçlarının Varlığına Göre Prososyal Davranış Sergileme Düzeylerine İlişkin Sonuçlar

1. Hem TG hem de OSB olan çocukların sosyal ipucu olarak koordineli bakışın sunumundan önce sergiledikleri toplam prososyal davranış sayısının sosyal ipucu sunulduktan sonra sergilenen toplam prososyal davranış sayısından daha yüksek olduğu bulunmuştur.
2. TG çocukların sosyal ipucundan önce sergiledikleri toplam prososyal davranış sayısının OSB olan çocukların sosyal ipucundan önce sergiledikleri toplam prososyal davranış sayısından daha yüksek olduğu, sosyal ipuçlarından sonra sergilenen prososyal davranış sayısı açısından grupların farklılaşmadığı bulunmuştur.

Araştırmaya Katılan TG ve OSB Olan Çocukların Prososyal Davranış Sergileme Düzeyleriyle Bireye Özgü ve Çevresel Özellikleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Sonuçlar

1. TG çocuklarda toplam prososyal davranış sergileme düzeyleriyle kronolojik yaş, pragmatik dil becerileri, sözel olmayan bilişsel yeterlik düzeyleri ve zihin kuramı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.
2. OSB olan çocukların toplam prososyal davranış sergileme düzeylerinin kronolojik yaş, pragmatik dil becerileri ve sözel olmayan bilişsel yeterlik düzeyiyle anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığı; ancak zihin kuramı ile pozitif yönlü ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyiyle negatif yönlü orta düzeyde ilişkilere sahip olduğu bulunmuştur.
3. TG ve OSB olan çocukların prososyal davranış sergileme düzeylerinin birincil bakım verenin eğitim düzeyi, kardeşe sahip olma durumu, ailenin aylık geliri ve çocuğun okul öncesi eğitime devam etme süresine göre farklılaşmadığı; bu özelliklerle prososyal davranış sergileme düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur.

Araştırmaya Katılan OSB Olan Çocukların Prososyal Davranış Sergileme Düzeylerinin Yordayıcılarına Yönelik Sonuçlar

1. OSB olan çocuklarda hem otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinin hem de zihin kuramının prososyal davranış sergileme düzeyi için tek başına anlamlı birer yordayıcı oldukları; pragmatik dil becerilerinin ise prososyal davranışları yordamadığı bulunmuştur.
2. OSB olan çocuklarda prososyal davranış sergileme düzeylerini açıklamak için kurulan model otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi ve zihin kuramının prososyal davranışlar üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde doğrudan etkilere sahip olduğunu, pragmatik dil becerilerinin ise zihin kuramı üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde doğrudan etkiye, zihin kuramının aracılığıyla da prososyal davranışlar üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde dolaylı etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Öneriler

Uygulamacılara Yönelik Öneriler

1. Hem otizm belirtilerinden etkilenme düzeyi hem de prososyal davranışlar açısından önemli role sahip olması nedeniyle OSB olan çocuklarda zihin kuramının desteklenmesine gereksinim duyulmaktadır. Uygulamacıların OSB olan çocuklarda zihin kuramını desteklemede kanıt temelli uygulamalardan yararlanmaları önerilmektedir.
2. Sosyal bilişsel işlevsellik açısından önemli bir yetkinlik olan, OSB olan çocukların gelişimin erken dönemlerinden itibaren sınırlılıklar yaşadıkları ortak dikkatin desteklenmesine gereksinim duyulmaktadır. Bu desteklerin OSB olan çocukların günlük yaşadıkları temel alanları hedefleyip ortak dikkat işlevli iletişimin desteklenmesine yönelik amaçları da içeren kapsamlı müdahale programları ve kanıt temelli odaklanmış uygulamalar ile sağlanması önerilmektedir.
3. Ebeveyn-çocuk etkileşiminin biçimi, ebeveynlik stilleri ve ebeveyn davranışları çocukların davranışları şekillendirebilen etkenlerdir. Aynı zamanda ebeveynler çocuklarla en fazla zaman geçiren kişiler olarak çocukların gelişim ve

öğrenmelerinin desteklenmesinde önemli ortaklardır. Bu doğrultuda, prososyal davranışları desteklemeye yönelik müdahalelerin çocuklara yönelik amaçlar kadar ebeveyne (veya birincil bakım verene) yönelik amaçları da içermesi gerekmektedir. Ebeveynlerin çocukla olumlu etkileşim örüntüleri kurma, çocuğun karşılıklı etkileşimlere yönelik motivasyonunu ve katılımını artırma, uygun davranışlara model olma ve öğretim sunmak için ipuçlarıyla doğal sonuçları uygun biçimde kullanma gibi yetkinliklerini geliştirmeye yönelik çalışmaların koçluk sunularak yürütülmesi önerilmektedir.

İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Alanyazında veri toplamada izlenen yaklaşımın çocukların prososyal davranış sergileme düzeylerine ilişkin farklı sonuçlara ulaşmaya neden olabileceği; prososyal davranışların hem ebeveyn/öğretmen raporlamasına hem de doğrudan katılımcıyla uygulanan işlemlere dayalı olarak değerlendirildiği çalışmaların ise sayıca oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Çocukların davranışlarının en uygun ve gerçekçi verilerle değerlendirildiği yaklaşımın belirlenebilmesi için daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, prososyal davranışların incelenmesinde her iki yaklaşıma dayalı verileri elde edip bu veriler arasında karşılaştırmalar yapmayı sağlayacak araştırmaların yürütülmesi önerilmektedir.
2. Çocukların tanıdığı ve tanımadığı kişilere yönelik prososyal davranışlarının değişebildiğini gösteren çalışmalara rastlanması nedeniyle, ileri araştırmalarda OSB olan çocukların prososyal davranışlarının da bu davranışların faydalanıcısı konumundaki kişiyi tanıma durumlarına göre değişim gösterip göstermediğinin incelenmesi önerilmektedir.
3. Alanyazında prososyal davranışlar üzerinde etkili olabilecek bireye özgü ya da çevresel pek çok değişkenden söz edilmektedir. Bu doğrultuda ileri araştırmalarda OSB olan çocukların prososyal davranış özelliklerinin anlaşılmasında zihin kuramı ve otizm belirtilerinden etkilenme düzeyinin yanı sıra duygusal ve davranışsal öz düzenleme, sınırlı ilgi ve tekrarlayıcı davranış özellikleri, erken dönem söz öncesi iletişim becerileri ve sözel dilin karmaşıklığı gibi başka özelliklerin de incelenmesi önerilmektedir.
4. TG çocuklarda ebeveyn davranışları ve ebeveynlik stilleri ile prososyal davranışlar arasındaki ilişkilerin incelendiği çeşitli çalışmalar bulunurken OSB

olan çocuklarla yürütölmüş çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte kültürel özellikler ve çocuğun yetersizlikten etkilenme düzeyi gibi unsurlar ebeveynin çocuğa yönelik davranışlarını şekillendirebilmektedir. Bu doğrultuda ebeveynlerin davranışlarının ve ebeveynlik stillerinin OSB olan çocukların prososyal davranışları üzerindeki etkilerini inceleyen ulusal ve kültürlerarası çalışmalar yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Adamson, L. B., McArthur, D., Markov, Y., Dunbar, B., & Bakeman, R. (2001). Autism and joint attention: Young children's responses to maternal bids. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 22(4), 439-453. doi: 10.1016/S0193-3973(01)00089-2
- Airenti, G. (2017). Pragmatic development. In L. Cummings (Ed.), *Research in clinical pragmatics* (pp. 3-28): Switzerland: Springer.
- Allen, M., Perry, C., & Kaufman, J. (2018). Toddlers prefer to help familiar people. *Journal of Experimental Child Psychology*, 174, 90-102. doi: 10.1016/j.jecp.2018.05.009
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- Arango-Tobón, O. E., Guevara Solórzano, A., Orejarena Serrano, S. J., & Olivera-La Rosa, A. (2023). Social cognition and prosocial behavior in children with attention deficit hyperactivity disorder: A systematic review. *Healthcare*, 11(10), 1366. doi: 10.3390/healthcare11101366
- Armstrong-Carter, E., Miller, J. G., Hill, L. J. B., & Domingue, B. W. (2021). Young children's prosocial behavior protects against academic risk in neighborhoods with low socioeconomic status. *Child Development*, 92(4), 1509-1522. doi: 10.1111/cdev.13549
- Aşkın, M. (1986). Sosyal öğrenme kuramı açısından olumlu ve olumsuz sosyal davranışlar. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 147-153.
- Ata, S., ve Macun, B. (2021). Play tendency and prosociality in early childhood. *Early Child Development and Care*, 192(13), 2087-2098. doi: 10.1080/03004430.2021.1988943
- Aydın, M. S. (2021). Prosocial behaviors in 13 to 70 months old children: A naturalistic observation study. *Studies in Psychology*, 41(2), 673-709. doi: 10.26650/Sp2019-0096
- Aydın, M. Ş., ve Karakelle, S. (2016). 3-4 yaş çocuklarında zihin kuramı ve kendini düzenleme becerisinin yardım davranışları üzerindeki etkisi. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 4(8), 205-226. doi: 10.7816/nesne-04-08-03
- Ayre, C., & Scally, A. J. (2014). Critical values for lawshe's content validity ratio. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 47(1), 79-86. doi: 10.1177/0748175613513808

- Bagnato, S. J., Goins, D. D., Pretti-Frontczak, K., & Neisworth, J. T. (2014). Authentic assessment as "best practice" for early childhood intervention: National consumer social validity research. *Topics in Early Childhood Special Education*, 34(2), 116-127. doi: 10.1177/0271121414523652
- Bağcı, B., ve Öztürk-Samur, A. (2016). Çocuk ve yetişkin prososyallik ölçeklerinin geçerlik güvenirlik çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 59-79.
- Baron-Cohen, S., Leslie, A. M., & Frith, U. (1985). Does the autistic child have a "theory of mind"? *Cognition*, 21(1), 37-46. doi: 10.1016/0010-0277(85)90022-8
- Baumeister, R. F. (2012). Need-to-belong theory. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* (pp. 121-140). London, UK: SAGE Publications. doi: 10.4135/9781446249222
- Beeger, S., Howlin, P., Hoddenbach, E., Clauser, C., Lindauer, R., Clifford, P. ... Koot, H. M. (2015). Effects and moderators of a short theory of mind intervention for children with autism spectrum disorder: A randomized controlled trial. *Autism Research*, 8(6), 738-748. doi: 10.1002/aur.1489
- Bennett-Murphy, L. M., Laurie-Rose, C., Brinkman, T. M., & McNamara, K. A. (2007). Sustained attention and social competence in typically developing preschool-aged children. *Early Child Development and Care*, 177(2), 133-149. doi: 10.1080/03004430500349559
- Berger, N. I., & Ingersoll, B. (2014). A further investigation of goal-directed intention understanding in young children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 44(12), 3204-3214. doi: 10.1007/s10803-014-2181-z
- Bildiren, A. (2017). Reliability and validity study for the Coloured Progressive Matrices Test between the ages of 3-9 for determining gifted children in the pre-school period. *Journal of Education and Training Studies*, 5(11), 13-20. doi: 10.11114/jets.v5i11.2599
- Bildiren, A., Kargın, T., ve Korkmaz, M. (2017). Renkli Progresif Matrisleri Testi'nin 4-6 yaş aralığında güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 7(1), 19-38.
- Bishop, D. V. M. (2003). *The Children's Communication Checklist- Second Edition CCC-2 Manual*. London, UK: Harcourt Assessment.
- Blandon, A. Y., & Scrimgeour, M. B. (2015). Child, parenting, and situational characteristics associated with toddlers' prosocial behaviour. *Infant and Child Development*, 24(6), 643-660. doi: 10.1002/icd.1910
- Bouchard, C., Sylvestre, A., & Forget-Dubois, N. (2020). Why are boys perceived as less prosocial than girls by their early childhood educators? The role of pragmatic skills in preschool and kindergarten children. *Educational Psychology*, 40(10), 1190-1210. doi: 10.1080/01443410.2020.1742875

- Bowles, S. (2006). Group competition, reproductive leveling, and the evolution of human altruism. *Science*, 314(5805), 1569-1572. doi: 10.1126/science.1134829
- Bowman, L. C., Thorpe, S. G., Cannon, E. N., & Fox, N. A. (2017). Action mechanisms for social cognition: behavioral and neural correlates of developing Theory of Mind. *Developmental Science*, 20(5). doi: 10.1111/desc.12447
- Brazzelli, E., Pepe, A., & Grazzani, I. (2022). Prosocial behavior in toddlerhood: The contribution of emotion knowledge, theory of mind, and language ability. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 897812. doi: 10.3389/fpsyg.2022.897812
- Brownell, C. A., Svetlova, M., Anderson, R., Nichols, S. R., & Drummond, J. (2013). Socialization of early prosocial behavior: Parents' talk about emotions is associated with sharing and helping in toddlers. *Infancy*, 18(1), 91-119. doi: 10.1111/j.1532-7078.2012.00125.x
- Bryne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming*. New York, NY: Taylor & Francis.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (29. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Callaghan, T., & Corbit, J. (2018). Early prosocial development across cultures. *Current Opinion in Psychology*, 20, 102-106. doi: 10.1016/j.copsyc.2017.07.039
- Carpenter, M., Nagell, K., & Tomasello, M. (1998). Social cognition, joint attention, and communicative competence from 9 to 15 months of age. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 63(4), V-143.
- Chernyak, N., Harvey, T., Tarullo, A. R., Rockers, P. C., & Blake, P. R. (2018). Varieties of young children's prosocial behavior in Zambia: The role of cognitive ability, wealth, and inequality beliefs. *Frontiers in Psychology*, 9, Article 2209. doi: 10.3389/fpsyg.2018.02209
- Chi, Z., Malmberg, L.-E., & Flouri, E. (2024). Sibling effects on problem and prosocial behavior in childhood: Patterns of intrafamilial "contagion" by birth order. *Child Development*, 95, 766-779. doi: 10.1111/cdev.14030
- Chiodi, S. L., Lúcio, P. S., Ilari, B., Germano, N. D. G., Cogo-Moreira, H., & Bortz, G. (2024). Relationship between direct aggression and prosocial behavior: The role of attention and intelligence among children at risk for behavioral problems. *Child Psychiatry & Human Development, Advance Online Publication*. doi: 10.1007/s10578-024-01738-7
- Christensen, L. J. (2007). *The relationship between pragmatic language and behavior subtypes in typically developing children* (Unpublished master's thesis). Brigham Young University, Utah, United States of America.

- Coelho, L., Torres, N., Fernandes, C., & Santos, A. J. (2017). Quality of play, social acceptance and reciprocal friendship in preschool children. *European Early Childhood Education Research Journal*, 25(6), 812-823. doi: 10.1080/1350293X.2017.1380879
- Cohen, J. (1960). A Coefficient of agreement for nominal scales. *Educational and Psychological Measurement*, 20(1), 37-46. doi: 10.1177/001316446002000104
- Cohen, R. (1972). Altruism: Human, cultural, or what? *Journal of Social Issues*, 28(3), 39-57. doi: 10.1111/j.1540-4560.1972.tb00031.x
- Corbit, J., Callaghan, T., & Svetlova, M. (2020). Toddlers' costly helping in three societies. *Journal of Experimental Child Psychology*, 195, Article 104841. doi: 10.1016/j.jecp.2020.104841
- Coughlan, B., Woolgar, M., van Ijzendoorn, M. H., & Duschinsky, R. (2023). Socioemotional profiles of autism spectrum disorders, attention deficit hyperactivity disorder, and disinhibited and reactive attachment disorders: a symptom comparison and network approach. *Development and Psychopathology*, 35(3), 1026-1035. doi: 10.1017/S0954579421000882
- Cowell, J. M., Calma-Birling, D., & Decety, J. (2018). Domain-general neural computations underlying prosociality during infancy and early childhood. *Current Opinion in Psychology*, 20, 66-71. doi: 10.1016/j.copsyc.2017.08.016
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2021). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* (6. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çubukcu, A. (2019). *48 – 72 aylık çocukların prososyal davranışları ile annelerinin prososyal davranışları ve ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye.
- Dahl, A. (2015). The developing social context of infant helping in two U.S. Samples. *Child Development*, 86(4), 1080-1093. doi: 10.1111/cdev.12361
- de Waal, F. (2013). *The bonobo and the atheist: In search of humanism among the primates*. New York, NY: Norton.
- Drummond, J., Paul, E. F., Waugh, W. E., Hammond, S. I., & Brownell, C. A. (2014). Here, there and everywhere: Emotion and mental state talk in different social contexts predicts empathic helping in toddlers. *Frontiers in Psychology*, 5, Article 361. doi: 10.3389/fpsyg.2014.00361
- Dunfield, K. A. (2014). A construct divided: Prosocial behavior as helping, sharing, and comforting subtypes. *Frontiers in Psychology*, 5, Article 958. doi: 10.3389/fpsyg.2014.00958

- Dunfield, K. A., Best, L. J., Kelley, E. A., & Kuhlmeier, V. A. (2019). Motivating moral behavior: Helping, sharing, and comforting in young children with autism spectrum disorder. *Frontiers in Psychology*, 10, Article 25. doi: 10.3389/fpsyg.2019.00025
- Dunfield, K. A., & Kuhlmeier, V. A. (2013). Classifying prosocial behavior: Children's responses to instrumental need, emotional distress, and material desire. *Child Development*, 84(5), 1766-1776. doi: 10.1111/cdev.12075
- Dunfield, K. A., Kuhlmeier, V. A., O'Connell, L., & Kelley, E. (2011). Examining the diversity of prosocial behavior: Helping, sharing, and comforting in infancy. *Infancy*, 16(3), 227-247. doi: 10.1111/j.1532-7078.2010.00041.x
- Dunn, J., Deater-Deckard, K., Pickering, K., & O'Connor, T. G. (1998). Children's adjustment and prosocial behaviour in step-, single-parent, and non-stepfamily settings: Findings from a community study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 39(8), 1083-1095. doi: 10.1111/1469-7610.00413
- Eggum, N. D., Eisenberg, N., Kao, K., Spinrad, T. L., Bolnick, R., Hofer, C., ... Fabricius, W. V. (2011). Emotion understanding, theory of mind, and prosocial orientation: Relations over time in early childhood. *The Journal of Positive Psychology*, 6(1), 4-16. doi: 10.1080/17439760.2010.536776
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., Karbon, M., Murphy, B. C., Wosinski, M., Polazzi, L., Carlo, G., & Juhnke, C. (1996). The relations of children's dispositional prosocial behavior to emotionality, regulation, and social functioning. *Child Development*, 67(3), 974-992.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., & Spinrad, T. L. (2006). Prosocial development. In N. Eisenberg, W. Damon, & R. M. Lerner (Eds.) *Handbook of child psychology Vol. 3: Social, emotional, and personality development* (pp. 646-718). Hoboken, NJ: Wiley.
- Eisenberg, N., & Mussen, P. H. (1989). *The roots of prosocial behavior in children*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Eisenberg, N., Spinrad, T. L., & Knafo-Noam, A. (2015). Prosocial development. In L. M. Lerner (Ed.), *Handbook of child psychology and developmental science* (pp. 610-656): Wiley.
- Eisenberg, N., Zuffianò, A., & Spinrad, T. L. (2024). Are prosocial tendencies relevant for developmental psychopathology? The relations of prosocial behavior and empathy-related responding to externalizing problems, internalizing problems, and autism spectrum disorder. *Development and Psychopathology*, 36(5), 2207-2217. doi: 10.1017/S0954579424000063
- Eivers, A. R., Brendgen, M., Vitaro, F., & Borge, A. I. H. (2012). Concurrent and longitudinal links between children's and their friends' antisocial and prosocial behavior in preschool. *Early Childhood Research Quarterly*, 27(1), 137-146. doi: 10.1016/j.ecresq.2011.05.001

- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2023). *How to design and evaluate research in education* (11th ed.). New York: McGraw Hill.
- Freud, S. (1949). *Group psychology and the analysis of the ego* (J. Strachey, Trans.). London, UK: The Hogart Press.
- George, D., & Mallery, P. (2010). *IBM SPSS statistics 25 step by step* (15th ed.). New York, NY: Taylor & Francis.
- Goodman, R. (2001). Psychometric properties of the Strengths and Difficulties Questionnaire. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40(11), 1337-1345. doi: 10.1097/00004583-200111000-00015
- Green, J. L., Sciberras, E., Anderson, V., Efron, D., & Rinehart, N. (2016). Association between autism symptoms and functioning in children with ADHD. *Archives of Disease in Childhood*, 101(10), 922-928. doi: 10.1136/archdischild-2015-310257
- Greenslade, K. J., & Coggins, T. E. (2022). Preliminary evidence supporting the clinical utility of an Analog Task of Prosocial Helping. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 57, 782-795. doi: 10.1111/1460-6984.12718
- Grusec, J. E., & Redler, E. (1980). Attribution, reinforcement, and altruism: A developmental analysis. *Developmental Psychology*, 16(5), 525-534. doi: 10.1037/0012-1649.16.5.525
- Gülay, H. (2011). Assessment of the prosocial behaviors of young children with regard to social development, social skills, parental acceptance-rejection and peer relationships. *Journal of Instructional Psychology*, 38(3/4), 164-172.
- Gülseven, Z., Carlo, G., Kumru, A., Sayıl, M., & Selçuk, B. (2022). The protective role of early prosocial behaviours against young turkish children's later internalizing and externalizing problems. *European Journal of Developmental Psychology*, 19(3), 400-418. doi: 10.1080/17405629.2021.1920917
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective*. New Jersey: Pearson.
- Han, R., Shi, J., Yong, W., & Wang, W. (2012). Intelligence and prosocial behavior: Do smart children really act nice? *Current Psychology*, 31(1), 88-101. doi: 10.1007/s12144-012-9133-6
- Harms, M. B., Martin, A., & Wallace, G. L. (2010). Facial emotion recognition in autism spectrum disorders: A review of behavioral and neuroimaging studies. *Neuropsychology Review*, 20(3), 290-322. doi: 10.1007/s11065-010-9138-6
- Hay, D. F. (1979). Cooperative interactions and sharing between very young children and their parents. *Developmental Psychology*, 15(6), 647-653. doi: 10.1037/0012-1649.15.6.647

- Hay, D. F. (1994). Prosocial development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35(1), 29-71. doi: 10.1111/j.1469-7610.1994.tb01132.x
- Hayes, A. (2022). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. New York: Guilford Press.
- Helland, W. A., & Helland, T. (2017). Emotional and behavioural needs in children with specific language impairment and in children with autism spectrum disorder: The importance of pragmatic language impairment. *Research in Developmental Disabilities*, 70, 33-39. doi: 10.1016/j.ridd.2017.08.009
- Helland, W. A., Lundervold, A. J., Heimann, M., & Posserud, M.-B. (2014). Stable associations between behavioral problems and language impairments across childhood – The importance of pragmatic language problems. *Research in Developmental Disabilities*, 35(5), 943-951. doi: 10.1016/j.ridd.2014.02.016
- Hepach, R., Vaish, A., & Tomasello, M. (2013). Young children sympathize less in response to unjustified emotional distress. *Developmental Psychology*, 49(6), 1132-1138. doi: 10.1037/a0029501
- Hinton, P., Brownlow, C., McMurray, I., & Cozens, B. (2004). *SPSS explained*. London, UK: Routledge.
- Hobson, H., & Petty, S. (2021). Moving forwards not backwards: Heterogeneity in autism spectrum disorders. *Molecular Psychiatry*, 26, 7100-7101. doi: 10.1038/s41380-021-01226-7
- Hoff, E. (2014). *Language development* (5th ed.). Belmont, USA: Wadsworth.
- Hoogenhout, M., & Malcolm-Smith, S. (2017). Theory of mind predicts severity level in autism. *Autism*, 21(2), 242-252. doi: 10.1177/1362361316636758
- Hu, Q., & Feng, Q. (2022). Parenting style and prosocial behaviour among Chinese preschool children: A moderation model. *Early Child Development and Care*, 192(9), 1444-1461. doi: 10.1080/03004430.2021.1888942
- Huang, H., Wu, S., & Liu, S. (2024). The association between peer relationships and prosocial behavior in adolescents with intellectual disabilities and autism: a mediating model. *International Journal of Developmental Disabilities, Advance Online Publication*. doi: 10.1080/20473869.2024.2430720
- Iizuka, C., Yamashita, Y., Nagamitsu, S., Yamashita, T., Araki, Y., Ohya, T., ... Matsuishi, T. (2010). Comparison of the strengths and difficulties questionnaire (SDQ) scores between children with high-functioning autism spectrum disorder (HFASD) and attention-deficit/hyperactivity disorder (AD/HD). *Brain and Development*, 32(8), 609-612. doi: 10.1016/j.braindev.2009.09.009
- Imuta, K., Henry, J. D., Slaughter, V., Selcuk, B., & Ruffman, T. (2016). Theory of mind and prosocial behavior in childhood: A meta-analytic review. *Developmental Psychology*, 52(8), 1192-1205. doi: 10.1037/dev0000140

- İncekaş-Gassaloğlu, S., Baykara, B., Avcil, S., ve Demiral, Y. (2016). Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 27(4), 266-274.
- Isoitu-Sjöblom, S. (2022). The connection of parental education with child's prosocial behavior (Unpublished master's thesis). University of Turku, Turku, Finland.
- Jahromi, L. B., Kirkman, K. S., Friedman, M. A., & Nunnally, A. D. (2021). Associations between emotional competence and prosocial behaviors with peers among children with autism spectrum disorder. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 126(2), 79-96. doi: 10.1352/1944-7558-126.2.79
- Jensen, K. (2016). Prosociality. *Current Biology*, 26(16), R748-R752. doi: 10.1016/j.cub.2016.07.025
- Jones, C. R. G., Simonoff, E., Baird, G., Pickles, A., Marsden, A. J. S., Tregay, J., ... Charman, T. (2018). The association between theory of mind, executive function, and the symptoms of autism spectrum disorder. *Autism Research*, 11(1), 95-109. doi: 10.1002/aur.1873
- Jones, D. E., Greenberg, M., & Crowley, M. (2015). Early social-emotional functioning and public health: The relationship between kindergarten social competence and future wellness. *American Journal of Public Health*, 105(11), 2283-2290. doi: 10.2105/aiph.2015.302630
- Kaplan, R. M., & Saccuzzo, D. P. (2017). *Psychological testing: Principles, applications, & issues* (9th ed.). Belmont, CA: Cengage Learning.
- Kartner, J., Schuhmacher, N., & Collard, J. (2014). Socio-cognitive influences on the domain-specificity of prosocial behavior in the second year. *Infant Behavior & Development*, 37(4), 665-675. doi: 10.1016/j.infbeh.2014.08.004
- Kat, B. (2024). *Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Bireylere Zihin Kuramı Becerilerinin Öğretimi: Bir Meta-Analiz ve Sistematik Derleme Çalışması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
- Keçeli-Kaysılı, B., & Acarlar, F. (2011). The development of theory of mind according to false belief performance of children ages 3 to 5. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(4), 1821-1826.
- Keleş, S., & Yurt, Ö. (2017). An investigation of playfulness of pre-school children in Turkey. *Early Child Development and Care*, 187(8), 1372-1387. doi: 10.1080/03004430.2016.1169531
- Ketelaars, M. P., Cuperus, J., Jansonius, K., & Verhoeven, L. (2010). Pragmatic language impairment and associated behavioural problems. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 45(2), 204-214. doi: 10.3109/13682820902863090
- Kılıç-Tülü, B. (2019). *3-5 yaş grubu çocuklara yönelik Zihin Kuramı Ölçeğinin geliştirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

- Kılıç-Tülü, B., ve Ergül, C. (2022). 3-5 yaş grubu çocuklara yönelik zihin kuramı testi: Geçerlik güvenirlik çalışması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 55, 31-61. doi: 10.15285/maruaebd.966350
- Kline, R. B. (2011). *Methodology in the social sciences: Principles and practice of structural equation modeling*. New York, NY: Guilford Press.
- Kline, R. B. (2023). *Principles and practice of structural equation modeling* (5th ed.). New York, NY: Guilford Press.
- Knafo, A., Steinberg, T., & Goldner, I. (2011). Children's low affective perspective-taking ability is associated with low self-initiated pro-sociality. *Emotion*, 11(1), 194-198. doi: 10.1037/a0021240
- Kohlberg, L. (1969). Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization. In D. A. Goslin (Ed.), *Handbook of socialization theory and research* (pp. 347-480). Chicago, USA: Rand McNally College Publishing.
- Kohlberg, L., & Candee, D. (1984). The relationship of moral judgement to moral action. In W. M. Kurtines & J. L. Gewirtz (Eds.), *Morality, moral behavior, and moral development* (pp. 52-73). New York, NY: Wiley.
- Kristen, S., Sodian, B., Thoermer, C., & Perst, H. (2011). Infants' joint attention skills predict toddlers' emerging mental state language. *Developmental Psychology*, 47(5), 1207-1219. doi: 10.1037/a0024808
- Lakens, D. (2013). Calculating and reporting effect sizes to facilitate cumulative science: a practical primer for t-tests and ANOVAs. *Frontiers in Psychology*, 4, Article 863. doi: 10.3389/fpsyg.2013.00863
- Landis, J. R., & Koch, G. G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. *Biometrics*, 33(1), 159-174.
- Lanza, J. R., & Flahive, L. K. (2008). *Guide to communication milestones*. East Moline, IL: LinguiSystems Inc.
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28(4), 563-575. doi: 10.1111/j.1744-6570.1975.tb01393.x
- Lee, K. J. J., & Setoh, P. (2023). Early prosociality is conditional on opportunity cost and familiarity with the target. *Evolution and Human Behavior*, 44(1), 39-49. doi: 10.1016/j.evolhumbehav.2022.10.003
- Li, B., Blijd-Hoogewys, E., Stockmann, L., Vergari, I., & Rieffe, C. (2023). Toward feeling, understanding, and caring: The development of empathy in young autistic children. *Autism*, 27(5), 1204-1218. doi: 10.1177/13623613221117955
- Liszkowski, U., Carpenter, M., Striano, T., & Tomasello, M. (2006). 12- and 18-month-olds point to provide information for others. *Journal of Cognition and Development*, 7(2), 173-187. doi: 10.1207/s15327647jcd0702_2

- Liszkowski, U., Carpenter, M., & Tomasello, M. (2008). Twelve-month-olds communicate helpfully and appropriately for knowledgeable and ignorant partners. *Cognition*, 108, 732-739. doi: 10.1016/j.cognition.2008.06.013
- Longobardi, E., Spataro, P., & Renna, M. (2014). Relationship between false belief, mental state language, metalinguistic awareness and social abilities in school-age children. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 114, 365-371. doi: 10.1016/j.sbspro.2013.12.713
- Lopez-Perez, B., Patel, H., & Zuffiano, A. (2022). Theory of mind and children's comforting behaviour. *Journal for the Study of Education and Development*, 45(1), 116-139. doi: 10.1080/02103702.2021.1952774
- Maestro, S., Muratori, F., Cesari, A., Cavallaro, M. C., Paziente, A., Pecini, C., ... Sommaro, C. (2005). Course of autism signs in the first year of life. *Psychopathology*, 38(1), 26-31. doi: 10.1159/000083967
- Malhi, P., & Singhi, P. (2015). Adaptive behavior functioning in children with autism. *The Indian Journal of Pediatrics*, 82(8), 677-681. doi: 10.1007/s12098-015-1692-8
- Manfredi, M., Pereira, E. F. R., do Egito, J. H. T., de Mendonca, J. S., & Osorio, A. A. C. (2021). Altruistic helping in young children with ASD: A preliminary study. *Research in Developmental Disabilities*, 118, Article 104067. doi: 10.1016/j.ridd.2021.104067
- McDonald, N. M., & Messinger, D. S. (2012). Empathic responding in toddlers at risk for an autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 42(8), 1566-1573. doi: 10.1007/s10803-011-1390-y
- Michael, J., Green, A., Sipoşova, B., Jensen, K., & Kita, S. (2022). Finish what you started: 2-year-olds motivated by a preference for completing others' unfinished actions in instrumental helping contexts. *Cognitive Science*, 46(6), 1-15. doi: 10.1111/cogs.13160
- Miranda, A., Berenguer, C., Baixauli, I., & Roselló, B. (2023). Childhood language skills as predictors of social, adaptive and behavior outcomes of adolescents with autism spectrum disorder. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 103, 102143. doi: 10.1016/j.rasd.2023.102143
- Moll, H., & Meltzoff, A. N. (2011). Joint attention as the fundamental basis of understanding perspectives. In A. Seeman (Ed.), *Joint attention: New developments in psychology, philosophy of mind, and social neuroscience* (pp. 393-413). Cambridge, MA: The MIT Press.
- Mottron, L., & Bzdok, D. (2020). Autism spectrum heterogeneity: Fact or artifact? *Molecular Psychiatry*, 25, 3178-3185. doi: 10.1038/s41380-020-0748-y
- Mundy, P. (2018). A review of joint attention and social-cognitive brain systems in typical development and autism spectrum disorder. *European Journal of Neuroscience*, 47(6), 497-514. doi: 10.1111/ejn.13720

- Mundy, P., & Newell, L. (2007). Attention, joint attention, and social cognition. *Current Directions in Psychological Science*, 16(5), 269-274. doi: 10.1111/j.1467-8721.2007.00518.x
- Namlı, Ş., ve Şahin, S. (2022). İletişim bozukluklarının klinik olarak değerlendirilmesi: “İletişim Becerileri Kontrol Listesi-2 (İBKL-2)”nin Türkçe versiyonunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 9(2), 469-496. doi: 10.21020/husbfd.1021222
- Numan, M. (2015). Neurobiology of social behavior: Toward an understanding of the prosocial and antisocial brain. London, UK: Elsevier.
- Park, E. Y., & Kim, J. (2016). Factor structure of the childhood autism rating scale as per DSM-5. *Pediatrics International*, 58(2), 139-145. doi: 10.1111/ped.12770
- Paulus, M., & Moore, C. (2012). Producing and understanding prosocial actions in early childhood. *Advances in Child Development and Behavior*, 42, 271-305.
- Paulus, M., & Rosal-Grifoll, B. (2017). Helping and sharing in preschool children with autism. *Experimental Brain Research*, 235(7), 2081-2088. doi: 10.1007/s00221-017-4947-y
- Peters-Scheffer, N., Didden, R., Korzilius, H., & Verhoeven, L. (2018). Understanding of intentions in children with autism spectrum disorder and intellectual disability. *Advances in Neurodevelopmental Disorders*, 2(1), 3-15.
- Peterson, C., Slaughter, V., Moore, C., & Wellman, H. M. (2016). Peer social skills and theory of mind in children with autism, deafness, or typical development. *Developmental Psychology*, 52, 46-57. doi: 10.1037/a0039833
- Peterson, C. C., & Wellman, H. M. (2022). Altruism, hypocrisy and theory of mind in autistic and nonautistic children. *Developmental Psychology*, 58(7), 1331-1344. doi: 10.1037/dev0000942
- Pino, M. C., Vagnetti, R., Masedu, F., Attanasio, M., Tiberti, S., Valenti, M., & Mazza, M. (2020). Mapping the network of social cognition domains in children with autism spectrum disorder through graph analysis. *Frontiers in Psychiatry*, 11, Article 579339. doi: 10.3389/fpsy.2020.579339
- Prelock, P. A., Knox, S., Sepede, E., & Morris-Baldrige, H. (2024). Reading between the lines: Facilitating theory of mind in children with autism through book reading. *Topics in Language Disorders*, 44(4), 304-320. doi: 10.1097/TLD.0000000000000352
- Qiu, X., Gao, M., Zhu, H., Li, W., & Jiang, R. (2024). Theory of mind, empathy, and prosocial behavior in children and adolescent: a meta-analysis. *Current Psychology*, 43(22), 19690-19707. doi: 10.1007/s12144-024-05762-7

- Rajhans, P., Altvater-Mackensen, N., Vaish, A., & Grossmann, T. (2016). Children's altruistic behavior in context: The role of emotional responsiveness and culture. *Scientific Reports*, 6(1), Article 24089. doi: 10.1038/srep24089
- Raven, J., Raven, J. C., & Court, H. (1998). *Coloured Progressive Matrices*. London, UK: Harcourt Assessment.
- Reyes, N. M., Factor, R., & Scarpa, A. (2020). Emotion regulation, emotionality, and expression of emotions: A link between social skills, behavior, and emotion problems in children with ASD and their peers. *Research in Developmental Disabilities*, 106, Article 103770. doi: 10.1016/j.ridd.2020.103770
- Rieffe, C., O'Connor, R., Bulow, A., Willems, D., Hull, L., Sedgewick, F., ... Blijd-Hoogewys, E. (2021). Quantity and quality of empathic responding by autistic and non-autistic adolescent girls and boys. *Autism*, 25(1), 199-209. doi: 10.1177/1362361320956422
- Roth-Hanania, R., Davidov, M., & Zahn-Waxler, C. (2011). Empathy development from 8 to 16 months: Early signs of concern for others. *Infant Behavior and Development*, 34(3), 447-458. doi: 10.1016/j.infbeh.2011.04.007
- Rum, Y., Zachor, D. A., & Dromi, E. (2021). Prosocial behaviors of children with autism spectrum disorder (ASD) during interactions with their typically developing siblings. *International Journal of Behavioral Development*, 45(4), 293-298, Article 0165025420971042. doi: 10.1177/0165025420971042
- Rushton, J. P. (1976). Socialization and the altruistic behavior of children. *Psychological Bulletin*, 83(5), 898-913. doi: 10.1037/0033-2909.83.5.898
- Ryan-Enright, T., O'Connor, R., Bramham, J., & Taylor, L. K. (2022). A systematic review of autistic children's prosocial behaviour. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 98, 102023. doi: 10.1016/j.rasd.2022.102023
- Scharpf, F., Paulus, M., & Wörle, M. (2017). The impact of social relationships on Ugandan children's sharing decisions. *European Journal of Developmental Psychology*, 14(4), 436-448. doi: 10.1080/17405629.2016.1231062
- Schopler, E., Reichler, R. J., Devellis, R. F., & Daly, K. (1980). Toward objective classification of childhood autism - Childhood Autism Rating-Scale (CARS). *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 10(1), 91-103. doi: 10.1007/Bf02408436
- Seban, A. M. (2003). The friendship features of preschool children: Links with prosocial behavior and aggression. *Social Development*, 12(2), 249-268. doi: 10.1111/1467-9507.00232
- Senju, A. (2013). Atypical development of spontaneous social cognition in autism spectrum disorders. *Brain and Development*, 35(2), 96-101. doi: 10.1016/j.braindev.2012.08.002

- Sodian, B., & Kristen-Antonow, S. (2015). Declarative joint attention as a foundation of theory of mind. *Developmental Psychology*, 51(9), 1190-1200. doi: 10.1037/dev0000039
- Sommerville, J. A., Schmidt, M. F. H., Yun, J., & Burns, M. (2013). The development of fairness expectations and prosocial behavior in the second year of life. *Infancy*, 18(1), 40-66. doi: 10.1111/j.1532-7078.2012.00129.x
- Song, Y., Broekhuizen, M., & Dubas, J. S. (2023). Prosocial development throughout the toddlerhood: A person-centred approach. *Infant and Child Development*, 32(6), e2457. doi: 10.1002/icd.2457
- Spinrad, T. L., & Gal, D. E. (2018). Fostering prosocial behavior and empathy in young children. *Current Opinion in Psychology*, 20, 40-44. doi: 10.1016/j.copsyc.2017.08.004
- Spinrad, T. L., & Stifter, C. A. (2006). Toddlers' empathy-related responding to distress: Predictions from negative emotionality and maternal behavior in infancy. *Infancy*, 10(2), 97-121. doi: 10.1207/s15327078in1002_1
- Steinbrenner, J. R., Hume, K., Odom, S. L., Morin, K. L., Nowell, S. W., Tomaszewski, B., ... Savage, M. N. (2020). Evidence-based practices for children, youth, and young adults with autism. Retrieved from <https://ncaep.fpg.unc.edu/sites/ncaep.fpg.unc.edu/files/imce/documents/EBP%20Report%202020.pdf>
- Sticker, R. M., Christner, N., Gniewosz, G., Pletti, C., & Paulus, M. (2023). Longitudinal stability and cross-relations of prosocial behavior and the moral self-concept in early childhood. *Cognitive Development*, 66, 101341. doi: 10.1016/j.cogdev.2023.101341
- Stout, W., Karahuta, E., Laible, D., & Brandone, A. C. (2021). A longitudinal study of the differential social-cognitive foundations of early prosocial behaviors. *Infancy*, 26(2), 271-290. doi: 10.1111/infa.12381
- Sucuoğlu, B., Öktem, F., Akkök, F., ve Gökler, B. (1996). Otistik çocukların değerlendirilmesinde kullanılan ölçeklere ilişkin bir çalışma. *3P Dergisi*, 4(2), 116-121.
- Sunar, D., & Fidancı, P. E. (2016). Early development of different forms of altruism: Sharing, helping and donating. *Türk Psikoloji Dergisi*, 31(78), 26-44.
- Swit, C., & McMaugh, A. (2012). Relational aggression and prosocial behaviours in Australian preschool children. *Australasian Journal of Early Childhood*, 37(3), 30-34. doi: 10.1177/183693911203700305
- Szarek, K. M., & Tanas, L. (2022). I scratched your back; should you not scratch mine? The expectation of reciprocity in 4-to 6-year-old children following a prosocial investment. *European Journal of Developmental Psychology*, 19(3), 383-399. doi: 10.1080/17405629.2021.1918095

- Şimşek-Kandemir, A., ve Altaş, D. (2020). Yapısal eşitlik modelleri ve çalışan memnuniyeti üzerine bir uygulama. D. Altaş ve İ. E. Yıldırım (Editörler), *Uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikler: Kavram, teori, uygulama* (ss. 255-278). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tan, E. D., Mikami, A. Y., & Hamlin, J. K. (2018). Do infant sociomoral evaluation and action studies predict preschool social and behavioral adjustment? *Journal of Experimental Child Psychology*, 176, 39-54. doi: 10.1016/j.jecp.2018.07.003
- Tang, Y., Yang, Y., Chen, L. L., Liu, X., Deng, S. N., Dai, Y., ... & Cui, L. J. (2022). Association of prosocial behavior between mothers and their child with autism spectrum disorder: The mediating role of maternal parenting. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 53, 2283-2296. doi: 10.1007/s10803-022-05487-1
- Tavassoli, N., Dunfield, K., Kleis, A., Recchia, H., & Conto, L. P. (2023). Preschoolers' responses to prosocial opportunities during naturalistic interactions with peers: A cross-cultural comparison. *Social Development*, 32(1), 204-222. doi: 10.1111/sode.12620
- Tavassoli, N., Recchia, H., & Ross, H. (2019). Preschool children's prosocial responsiveness to their siblings' needs in naturalistic interactions: A longitudinal study. *Early Education and Development*, 30(6), 724-742. doi: 10.1080/10409289.2019.1599095
- Tekin-İftar, E., & Kırcaali-İftar, G. (2012). *Yanlıışsız öğretim yöntemleri*. Ankara: Vize.
- Tomasello, M. (1999). *The cultural origins of human cognition*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Tomasello, M. (2008). *Origins of human communication*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Tomasello, M. (2014). *A natural history of human thinking*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Tomasello, M. (2016). *A natural history of human morality*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Tomasello, M., & Carpenter, M. (2005). Intention reading and imitative learning. In S. Hurley & N. Chater (Eds.), *Perspectives on imitation: From neuroscience to social science* (Vol. 2, pp. 133-148). London: MIT Press.
- Tomasello, M., & Vaish, A. (2013). Origins of human cooperation and morality. *Annual Review of Psychology*, 64, 231-255. doi: 10.1146/annurev-psych-113011-143812
- Totsika, V., Hastings, R. P., Emerson, E., Berridge, D. M., & Lancaster, G. A. (2015). Prosocial skills in young children with autism, and their mothers' psychological well-being: Longitudinal relationships. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 13-14, 25-31. doi: 10.1016/j.rasd.2015.01.001

- Townsend, L., Robeson, A., Vonk, J., & Rohrbeck, K. (2021). Autism does not dictate children's lack of sharing in a prosocial choice test. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51(6), 2029-2035. doi: 10.1007/s10803-020-04691-1
- Türkmen, S. (2018). *Okul öncesi eğitim alan 48-60 aylık çocukların zekâ alanlarıyla prososyal davranışları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye.
- Wang, X., Auyeung, B., Pan, N., Lin, L. Z., Chen, Q., Chen, J. J., ... & Jing, J. (2022). Empathy, theory of mind, and prosocial behaviors in autistic children. *Frontiers in Psychiatry*, 13, Article 844578. doi: 10.3389/fpsy.2022.844578
- Warneken, F. (2013). Young children proactively remedy unnoticed accidents. *Cognition*, 126(1), 101-108. doi: 10.1016/j.cognition.2012.09.011
- Warneken, F., Lohse, K., Melis, A. P., & Tomasello, M. (2010). Young children share the spoils after collaboration. *Psychological Science*, 22(2), 267-273. doi: 10.1177/0956797610395392
- Warneken, F., & Tomasello, M. (2006). Altruistic helping in human infants and young chimpanzees. *Science*, 311(5765), 1301-1303. doi: 10.1126/science.1121448
- Warneken, F., & Tomasello, M. (2007). Helping and cooperation at 14 months of age. *Infancy*, 11(3), 271-294. doi: 10.1111/j.1532-7078.2007.tb00227.x
- Warneken, F., & Tomasello, M. (2009). The roots of human altruism. *British Journal of Psychology*, 100(3), 455-471. doi: 10.1348/000712608X379061
- Wilson, E. O. (2012). *The social conquest of earth*. New York, NY: Liveright Publication.
- Xiao, S. X., Korous, K. M., Hewitt, S. L., & Nguyen, D. (2023). Family economic pressure and early adolescents' prosocial behavior: The importance of considering the types of prosocial behavior. *Journal of Adolescence*, 95, 1220-1231. doi: 10.1002/jad.12196
- Yağmurlu, B. (2013). Relations among sociocognitive abilities and prosocial behavior. *Journal of Child and Family Studies*, 23(3), 591-603. doi: 10.1007/s10826-013-9726-1
- Yağmurlu, B., & Sanson, A. (2009). Parenting and temperament as predictors of prosocial behaviour in Australian and Turkish Australian children. *Australian Journal of Psychology*, 61(2), 77-88. doi: 10.1080/00049530802001338
- Yağmurlu, B., Sanson, A., ve Köymen, S. B. (2005). Ebeveynlerin ve çocuk mizacının olumlu sosyal davranış gelişimine etkileri: Zihin kuramının belirleyici rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55), 1-20.

- Yalçın, S., Bakkaloğlu, H., Ökcün Akçamuş, M. Ç., Demir, Ş., & Bahap Kudret, Z. (2021). Otizm spektrum bozukluğunda kullanılan ölçeklerde ebeveyn ve öğretmenler arasındaki uyumun farklı tekniklere göre karşılaştırılması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 52, 360-388. doi: 10.9779.pauefd.745749
- Yazıcı, Z., ve Salıktutluk, Y. Z. (2018). Ebeveynlerin prososyal davranışlarıyla çocukların pro-sosyal davranışları arasındaki ilişki. A. Kodaman ve E. Işıklı (Editörler), *Sosyal, beşeri ve idari bilimlerde akademik araştırmalar* (ss. 411-430). Ankara: Seçkin.
- Zahn-Waxler, C., Radke-Yarrow, M., Wagner, E., & Chapman, M. (1992). Development of concern for others. *Developmental Psychology*, 28, 126-136. doi: 10.1037/0012-1649.28.1.126

Ek 1. Etik Kurul Onayı

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : 20/02/2023

Toplantı Sayısı : 05

Karar Sayısı : 56

56- Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Bölümü doktora öğrencisi **Arş. Gör. Samet Burak TAYLAN**'ın "Tipik Gelişen ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Okul Öncesi Çocuklarda Prososyal Davranışlar" başlıklı teziniz ile ilgili 19.01.2023 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Bölümü doktora öğrencisi **Arş. Gör. Samet Burak TAYLAN**'ın "Tipik Gelişen ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Okul Öncesi Çocuklarda Prososyal Davranışlar" başlıklı teziniz ile ilgili araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ASLININ AYNIDIR
20/02/2023

Ek 2. Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzni

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-14588481-605.99-72267793
Konu : Araştırma İzni

14.03.2023

ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü)

İlgi: a) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 2020/2 sayılı Genelgesi.
b) 06.03.2023 tarihli ve 849226 sayılı yazınız.

Enstitümüz Özel Eğitim Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Samet Burak TAYLAN'ın "Tipik Gelişen ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Okul Öncesi Çocuklarda Prososyal Davranışlar" konulu çalışması kapsamında İlimiz merkez İlçelerine bağlı anaokulu ve anasınıflarında uygulama talebi ilgi (a) Genelge çerçevesinde komisyonumuzca incelenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda, söz konusu araştırmanın Müdürlüğümüzde muhafaza edilen ölçme araçlarının; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Milli Eğitim Temel Kanunu ile Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarına uygun olarak, ilgili yasal düzenlemelerde belirtilen ilke, esas ve amaçlara aykırılık teşkil etmeyecek, eğitim-öğretim faaliyetlerini aksatmayacak şekilde okul ve kurum yöneticilerinin sorumluluğunda, gönüllülük esasına göre uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Harun FATSA
Vali a.
Milli Eğitim Müdürü

Ek:
Uygulama Araçları

Dağıtım:
Gereği:
Ankara Üniversitesi

Bilgi:
9 Merkez İlçe

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres : Emniyet Mah. Alparslan Türkeş Cad. 4/A Yenimahalle/ANKARA

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/meb-ebys>

Telefon No : 0 (312) 306 89 07

E-Posta : istatistik06@meb.gov.tr

Kapı Adresi : meb@hs01.kap.tr

Bilgi için: D. KARAGÜZEL BİLGİN

Unvan : Muzur

İnternet Adresi: www.meb.gov.tr

Faks:

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 5bb9-fc3e-3599-8c04-2af8 kodu ile teyit edilebilir.

Ek 3. Veri Toplama Takvimi Takip Çizelgesi

A2													
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M
1	Katılımcı No	Kurumu	Tanı	Onam	DBF	İBKL-2	RPM	ZKT	PDP	ÇODÖ	1. Oturum	2. Oturum	Açıklama
2													
3													
4													
5													
6													
7													
8													
9													
10													
11													
12													
13													
14													
15													
16													
17													
18													
19													
20													
21													
22													
23													
24													
25													
26													
27													

Ek 4. Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu

Sayın ebeveyn,

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Doktora programında Prof. Dr. Hatice BAKKALOĞLU danışmanlığında yürütülmekte olan bu doktora tez çalışmasında tipik gelişen ve otizm spektrum bozukluğu olan çocukların prososyal davranışlarının çeşitli değişkenlerle birlikte incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla her katılımcıyla birbirinden farklı günlerde gerçekleştirilecek ve kayıt altına alınacak iki ayrı oturumda veri toplanacaktır. Araştırmanın katılımcılarıyla bilişsel yeterliklerinin, dil becerilerinin, zihin kuramı yeterliklerinin ve prososyal davranış sergileme düzeylerinin belirlenmesine yönelik araç/işlemler uygulanacaktır. Çocuğunuzun bu araştırmaya katılımına vereceğiniz onay, gelişimde önemli bir role sahip olan prososyal davranışların daha iyi anlaşılmasına ve daha sonraki çalışmalarda eğitim uygulamalarının şekillendirilmesine katkı sağlayacaktır. Elde edilen veriler ve kayıtlar yalnızca bu araştırma için işlenecek olup katılımcı isimleri dahil tüm veriler gizli tutulacaktır. Araştırmanın herhangi bir aşamasında ayrılmayı, elde edilen verilerin tarafınıza iadesini ya da imhasını talep edebilirsiniz.

Çocuğumun yukarıda açıklanmış olan araştırmaya katılımına ve araştırma verilerinin toplandığı oturumlarda alınan video kayıtlarının bilimsel araştırma amacıyla kullanılmasına onay veriyorum.

Ebeveyn Adı-Soyadı:.....

Tarih:.....

İmza:.....

Araştırmacı Bilgileri

Arş. Gör. Samet Burak TAYLAN

Adres: Fakülteler Mah., Cemal Gürsel Cad., Ankara Üniversitesi Cebeci Kampüsü, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Oda no: 3001, Çankaya/ANKARA.

Ek 5. Demografik Bilgi Formu

Aileye İlişkin Bilgiler	
Formu dolduran kişinin adı ve çocukla yakınlığını yazınız.	
Çocuğun bakımıyla çoğunlukla kim ilgilenmektedir?	
Çocuğun bakımıyla çoğunlukla ilgilenen kişinin eğitim düzeyini işaretleyiniz.	Okur-yazar değil— ☐ İlkokul— ☐ Ortaokul— ☐ Lise— ☐ Üniversite— ☐ Lisansüstü— ☐
Ailenizin ortalama aylık gelirini yazınız.	
Çocuğun kardeşi var mıdır?	Evet ☐ Hayır ☐
Var ise kardeşlerin yaşlarını yazınız.	Kardeş 1: Kardeş 2: Kardeş 3: Kardeş 4:
Çocuğun herhangi bir yetersizliğe sahip kardeşi var mıdır?	Evet ☐ Hayır ☐
Var ise yetersizliğe sahip kardeşin tanısını yazınız.	

Çocuğa İlişkin Bilgiler	
Çocuğun adını yazınız.	
Çocuğun doğum tarihini yazınız.	
Çocuğun cinsiyetini işaretleyiniz.	Kız ☐ Erkek ☐
Çocuğun herhangi bir yetersizlik tanısı var mıdır?	Evet ☐ Hayır ☐
Var ise tanısını yazınız.	
Çocuk okul öncesi eğitim almış/almakta mıdır?	Evet ☐ Hayır ☐
Okul öncesi eğitim almış/almaktaysa kaç yıl devam ettiğini yazınız.	

Ek 6. Renkli Progresif Matrisler Testi Kullanım İzni

Raven Renki Progresif Matrisler Testi hk.

Gelen Kutusu x

S

Samet Burak Taylan

Alıcı: AHMET v

14 Aralık Çar 16:51 (2 gün önce)

Merhaba sayın hocam,

Daha önce de size ulaşmış ve otizm spektrum bozukluğu olan çocukların sözel olmayan bilişsel yeterliklerini ölçmede tavsiyelerinizi istemiştim. Yönlendirmeleriniz için tekrar çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. Hatice Bakkaloğlu danışmanlığında yürüteceğimiz, tipik gelişen ve otizm spektrum bozukluğu olan çocukların prososyal davranışlarını incelemeyi hedeflediğimiz doktora tezimde Renkli Progresif Matrisler Testini kullanıp sizin Türkiye'de gerçekleştirdiğiniz çalışmanızdan elde ettiğiniz norm verilerinden yararlanmak için izninizi rica ediyoruz.

Saygılarımla...

--

Samet Burak Taylan

Arg. Gör., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü

Res. Assist., Ankara University, Faculty of Educational Sciences, Department of Special Education

Ankara / Türkiye

A

AHMET BILDİREN

Alıcı: ben v

14 Aralık Çar 17:35 (2 gün önce)

Merhaba Samet,

Renkli Progresif matrisler testinin Türkiye normlarını tezinde kullanabilirsin.

İyi çalışmalar dilerim...

14 Ara 2022 Çar 16:51 tarihinde Samet Burak Taylan

şunu yazdı:

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

GİZLİLİK NOTU: Bu mesaj ve ekleri yalnızca gönderildiği kişi(lere) özeldir ve gizlidir. Mesaj sizin adınıza değilse, içeriğini ve varsa ekindeki dosyaları kimseye göndermeyiniz ya da kopyalamayınız. Bu mesajın herhangi bir şekilde açıklanması, kullanılması, kopyalanması, yayılması veya mesaj içeriği ile ilgili olarak herhangi bir işlem yapılması kesinlikle yasaktır. Böyle bir durumda lütfen göndereni uyarıp, mesajı siliniz. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi bu mesajın içeriği ve ekleri ile ilgili olarak hiçbir hukuksal sorumluluğu kabul etmez.

Ek 7. İletişim Becerileri Kontrol Listesi-2 Kullanım İzni

Re: İletişim Becerileri Kontrol Listesi-2 için kullanım izni hk.

Gelen Kutusu x

Doktora Tezim x

x

🖨

🔗

Şule NAMLI

Alıcı: ben, semra.sahin

🕒 14:21 (25 dakika önce)

☆

↩

⋮

Samet Bey Merhaba

İletişim Becerileri Kontrol Listesi - 2 aracını, "tipik gelişen ve otizm spektrum bozukluğu olan 4-6 yaş arasındaki çocukların prososyal davranış sergileme düzeylerini ve çeşitli değişkenlerle ilişkilerini incelemeyi" amaçladığınız çalışmada kullanmanız uygundur. Ekte kontrol listesini iletiyorum.

İyi Çalışmalar...

Samet Burak TAYLAN

16 Kas 2022 Çar, 09:37 tarihinde şunu yazdı:

Merhabalar sayın hocalarım,

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde özel eğitim doktora programına devam etmekteyim. Prof. Dr. Hatice Bakkaloğlu danışmanlığında yürütülen doktora tez çalışmamda tipik gelişen ve otizm spektrum bozukluğu olan 4-6 yaş arasındaki çocukların prososyal davranış sergileme düzeylerini ve çeşitli değişkenlerle ilişkilerini incelemeyi amaçlamaktayız. Çocukların pragmatik dil becerilerini değerlendirmek amacıyla ise sizlerin Türkçeye kazandırdığınız İletişim Becerileri Kontrol Listesi-2'yi (IBKL-2) kullanmayı planlıyoruz. Bu doğrultuda aracın kullanımı için onayınıza gereksinim duymakta, izninizi rica etmekteyiz.

İlginiz için teşekkür eder ve saygılarımı sunarım.

Türkçe versiyonuna ilişkin çalışma: Namlı, Ş. & Şahin, S. (2022). İletişim bozukluklarının klinik olarak değerlendirilmesi: "İletişim Becerileri Kontrol Listesi-2 (IBKL-2)"nin Türkçe versiyonunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 9(2), 469-496. doi: 10.21020/husbfd.1021222

Ek 8. Zihin Kuramı Testi Kullanım İzni

Ynt: Zihin Kuramı Ölçeği için kullanım izni hk.

Gelen Kutusu x

burcu kılıç tülü

Alıcı: ben

16 Kasım Çar 20:06 (12 saat önce)

Samet merhaba,

Zihin Kuramı Testini kullanmada hiçbir sakınca yoktur. Çalışmalarınızda kolaylıklar diliyorum....

Dr. Burcu Kılıç Tülü

Ankara Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Fakültesi

Özel Eğitim Bölümü

Tel: 0(312) 3633350/3013

Gönderen: Samet Burak TAYLAN

Gönderildi: 16 Kasım 2022 Çarşamba 10:03

Kime:

Konu: Zihin Kuramı Ölçeği için kullanım izni hk.

Merhaba sayın hocam,

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde özel eğitim doktora programına devam etmekteyim. Prof. Dr. Hatice Bakkaloğlu danışmanlığında yürütülen doktora tez çalışmamda tipik gelişen ve otizm spektrum bozukluğu olan 4-6 yaş arasındaki çocukların prososyal davranış sergileme düzeylerini ve çeşitli değişkenlerle ilişkilerini incelemeyi amaçlamaktayız. Çocukların zihin kuramı yeterliklerini değerlendirmek amacıyla ise sizin geliştirdiğiniz Zihin Kuramı Ölçeği'ni kullanmayı planlıyoruz. Bu doğrultuda aracın kullanımı için onayınıza gereksinim duymakta, izninizi rica etmekteyiz.

İlginiz için teşekkür eder ve saygılarımı sunarım.

İlgili çalışma: Kılıç-Tülü, B. & Ergül, C. (2022). 3-5 yaş grubu çocuklara yönelik zihin kuramı testi: Geçerlik güvenirlik çalışması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 55, 31-61. doi: 10.15285/maruaebed.966350

Ek 9. Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği Kullanım İzni

Fwd: Fwd: Veri toplama araçları için izin hk.

Gelen Kutusu x

Doktora Tezlim x

x ı ı

Hatice Bakkaloğlu

Alıcı: ben

16 Kasım Çar 12:06 (7 gün önce)

☆

←

⋮

----- Forwarded message -----

Gönderen: **fusun**

Date: 16 Kas 2022 Çar, 12:02

Subject: Re: Fwd: Veri toplama araçları için izin hk.

To: Hatice Bakkaloğlu

Hatice'ciğim nasılsın?

Tabii ki, başarılar

Fusun

----- Forwarded message -----

Gönderen: **Samet Burak Taylan**

Date: 16 Kas 2022 Çar, 11:36

Subject: Re: Veri toplama araçları için izin hk.

To: Hatice Bakkaloğlu

Fusun Hocam merhabalar, ben Ankara Üniversitesi'nden Hatice Bakkaloğlu, nasılsınız, umarım çok iyisinizdir, uzun süredir sizinle karşılaşamadık ama Bülbin Hocamdan haberlerinizi alıyorum, umarım her şey çok iyidir.

Hocam tipik gelişen ve otizm spektrum bozukluğu olan çocukların prososyal davranışlarının karşılaştırılmasını hedeflediğimiz Samet Burak TAYLAN'ın doktora tezinde otizm spektrum bozukluğu tanılı çocukların tanılarını doğrulamak amacıyla siz ve meslektaşlarınız Sucuoğlu, Öktem ve Gökler (1996) tarafından Türkçeye kazandırılan ve otizm spektrum bozukluğunun tanılanmasında DSM-5 kriterlerine göre hala geçerli ve güvenilir bir araç olan "Çocukluk Otizmini Derecelendirme Ölçeği"ni kullanmayı istiyoruz. Bu gerekçeyle sizden, telif hakları sizde bulunan "Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği"nin araştırmamızda kullanım iznini rica etmekteyiz.

İlginiz ve desteğiniz için teşekkür eder, saygılarımı sunarım...

Ölçeğin kaynağı: Sucuoğlu B, Öktem F, Akkık F, Gökler B, Otistik Çocukların Değerlendirilmesinde Kullanılan Ölçeklere İlişkin Bir Çalışma, 3P Dergisi, 1996, 4(2)

Ek 10. Prososyal Davranış Değerlendirme Protokolü

Oturum Öncesi Hazırlık. Ortamda bulundurulacak nesneler, oturum gerçekleştirilmeden önce araştırmacı tarafından çocukların görebilecekleri ancak ulaşamayacakları biçimde ortamdaki dolapların üzerine yerleştirilir. Çocuk ve birincil bakım veren oturumun gerçekleşeceği ortama geldiğinde öncelikle ebeveynle görüşülerek araştırmanın amacı ve verilerin toplanmasında kullanılacak olan araç/işlemler açıklanır. Ardından birincil bakım verenden PDP’de yer alan “Atıştırmalık” adlı işlemde kullanılabilir muhtemel atıştırmalık seçenekleri gösterilip bu atıştırmalıkları çocuğunun tercih etme önceliğine göre 1’den 5’e kadar sıralaması istenir (bakım verenin sunacağı bilgilerin işleneceği tablo, protokolün sonunda bulunmaktadır). Atıştırmalıkların sıralanmasına ilişkin formun doldurulmasından sonra bakım verene “gerçekleştirilecek oturum sırasında çocukla araştırmacının yardım etme, paylaşma ve rahatlatma davranışlarının gözleneceği bazı etkinlikler yapacağı, bu etkinliklerde çocukların kendiliğinden çıkardıkları davranışların gözlenmesinin amaçlandığı ve bu nedenle çocukların davranışlarını değiştirmelerine neden olacak yönlendirmelerde bulunmamaları gerektiği” açıklanır ve gerekli durumlarda araştırmacının kendisinden talepte bulunacağı söylenir. Protokol uygulanmadan önce ortamın işlemlere uygun olarak hazırlanması gerekmektedir. Ortamı hazırlamak için ortamda bulundurulacak nesneler aşağıda listelenmiş, devamında ise protokolün işleyişi açıklanmıştır:

- Tek kullanımlık su bardakları
- İç içe konmuş 4 şeffaf kâse
- Atıştırmalık (İçinde dört adet atıştırmalık bulunan paket)
 - Ebeveyn, beş atıştırmalık seçeneği (balık kraker, kuru kayısı, fındık, kuru üzüm ve badem) arasından bu protokolün ekinde yer alan “Atıştırmalıklar için Dereceleme Tablosu”nu kullanarak çocuğunun tercih etme düzeyine göre dereceleme yapar. Atıştırmalık paketi, ebeveyn derecelendirmesine göre opsiyonel olarak bu beş seçenek arasından seçilir. Atıştırmalık paketinin seçiminde derecelendirmelere bağlı olarak çocuğun yoğun ilgi duyduğu veya ısrarla reddedeceği belirtilmemiş olan bir seçeneğin belirlenmesine özen gösterilir.
- Şeffaf poşetler içinde kuru boya ve pastel boya (Altı farklı renkte altı boyadan oluşan iki paket)
- Üzerinde köpek, çiçek, ev, robot çizimleri bulunan birer boyama kağıdı; toplam üç adet beyaz ve renkli boş kağıt

- İki adet oyuncak paketi (Şeffaf bir kilitli poşet içinde birbiriyle aynı olan iki araba ve insan figürü bulunmaktadır. Arabalardan biri, üzerine insan figürü konduğunda kırılacak şekilde önceden ayarlanmıştır. Paketlerdeki oyuncaklar birbiriyle birebir aynı iken birindeki oyuncaklar sarı, diğerindekiler kırmızı renktedir.)
- İçi görünmeyecek şekilde yerleştirilmiş market maketi
- Şeffaf para cüzdanı (2 adet)
- Farklı renklerde 4 adet oyuncak para

İşlemler Öncesi Hazırlık ve Giriş. Çocuk ve birincil bakım veren, değerlendirme odasıdadır. Araştırmacı, yanında bir başka yetişkinle birlikte bir elinde su şişesi ve diğer elinde kitaplar ile odaya girer. Önce çocuğa “Merhaba [çocuğun adı], hoş geldin!” diyerek selamlaşır ve etkileşimi desteklemek için “Kıyafetini/saçını çok beğendim!” der. Daha sonra odaya birlikte girdiği yetişkini “Bak, bu da benim arkadaşım [yetişkinin adı]” diyerek tanıtır. Diğer yetişkinin de çocuğa “Merhaba!” demesinin ardından araştırmacı “Birazdan seninle oyunlar oynayacağız, boyamalar yapacağız. Hatta bu etkinliklerde ödülleri bile kazanacağız!” der.

İlk işlem (Dolap).

...
...
...

Yayın hakları doğrultusunda Prososyal Davranış Değerlendirme Protokolünün tamamı açık olarak paylaşılmamıştır. Prososyal Davranış Değerlendirme Protokolünü kullanmak isteyen uygulamacı ve araştırmacıların tezin yazarıyla iletişime geçerek talepte bulunmaları gerekmektedir.

Puanlama Tablosu

Kategori	İşlem (uygulandığı sıra)	Puan			Gözlenen davranış	
		0	1	2		
Yardım Etme	Dolap (1)					
	Kalem (4)					
	Şişe (7)					
Paylaşma	Boyama (3)					
	Atıştırmalık (5)					
	Alış-veriş (9)					
Rahatlatma	Çarpma (2)					
	Fermuar (6)					
	Oyuncak (8)					
Toplam Puanlar		Yardım Etme: ()		Paylaşma: ()	Rahatlatma: ()	Toplam: ()

Ek 11. Prososyal Davranış Değerlendirme Protokolü Uygulama Güvenirliği Formu

Sıra	Planlanan Uygulamacı Davranışı	Gözlem (+ / -)
1	Uygulamacı işlemlerde kullanılacak materyalleri önceden hazırlayarak değerlendirme ortamında bulundurur.	
2	Uygulamacı değerlendirme ortamına girdikten sonra çocukla selamlaşır ve birlikte yapacakları etkinlikleri açıklar.	
3	Uygulamacı, çocuğun uygulamacıya yardım etmesine fırsat oluşturan işlemlerde sergilemeye çalıştığı eylemlerde başarısız olur (ör. yere düşen kaleme uzanıp yetişememek).	
4	Uygulamacı, çocuğun uygulamacıyla paylaşmasına fırsat oluşturan işlemlerde ortamdaki ikinci yetişkinden paylaşılacak olan nesneleri getirmesini talep eder ve ikinci yetişkin bu işlemlerde nesneleri sadece çocuğa verir (ör. tüm boya kalemelerini çocuğun kabına koymak).	
5	Uygulamacı, çocuğun uygulamacıyı rahatlatmasına fırsat oluşturan işlemlerde duygusal huzursuzluğuna neden olan olayların kazara gerçekleşmiş gibi görünmesini sağlar (ör. parmağını yanlışlıkla fermuara sıkıştırmak).	
6	Uygulamacı tüm işlemlerde ilk 10 saniye sadece işlemle ilgili olan nesneye/nesnelere (ör. parmağını sıkıştırdıncaya parmağına/fermuarına; kalemi düşürünce kaleme) bakar.	
7	Uygulamacı tüm işlemlerde ilk 10 saniye tepki gelmediğinde 10. saniyeden sonra bakışını işlemle ilgili olan nesne/nesneler ile çocuk arasında koordine eder.	
8	Uygulamacı tüm işlemlerde çocuğun yardım etmeye, paylaşmaya ve rahatlatmaya yönelik davranışlarını doğal akışı bozmaksızın yanıtlar (ör. teşekkür etme, “iyiyim, geçti” deme)	
9	Uygulamacı tüm işlemlerde çocuğun iletişim eylemlerini işlem hakkında ipucu sunmayacak biçimde yanıtlayarak etkileşimin doğallığını sürdürür.	
10	Uygulamacı tüm işlemler tamamlandığında çocuğa oyunun bittiğini açıklayarak oturumu sonlandırır.	

BENZERLİK BİLDİRİMİ

“Tipik Gelişen ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Okul Öncesi Çocuklarda Prososyal Davranışlar” başlıklı tezimin ana bölümü (ön bölüm, kaynaklar ve ekler hariç) Turnitin İntihal Tespit Programı aracılığıyla incelenmiş ve ilgili rapor danışmanım tarafından da kontrol edilmiştir. Kontrol sırasında (1) “Yedi sözcükten daha az olan benzeşmeler” (2) “Kaynaklar” (3) “Doğrudan alıntılar” ve (4) “Lisansüstü tezim ile ilgili yapmış olduğum kendi yayınlarım ve yararlandığım mevzuat metinleri gibi kaynaklar” dışarıda tutulmuştur. Benzerlik kontrolüne ilişkin rapordan elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Rapor Tarihi	: 14.03.2025
Gönderim Numarası	: 2571067869
Sayfa Sayısı	: 80
Sözcük Sayısı	: 23,467
Karakter Sayısı	: 168,019
Benzerlik Oranı	: %5
Savunma Tarihi	: 26.02.2025

Yukarıda belirtilen sonuçları gösteren Turnitin İntihal Tespit Programı’na ilişkin orijinal raporu, sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmaksızın bu beyanım ekinde Enstitüye teslim ettiğimi, tezimin %10’dan fazla benzerlik oranı içerdiğinin, tek bir kaynakla eşleşme oranının ise %2’den fazla olduğunun belirlenmesi durumunda, bundan doğabilecek tüm yasal sorumluluğu kabul ettiğimi bildirir, saygılarımı sunarım.

Öğrencinin Adı Soyadı: Samet Burak TAYLAN

Tarih: 14.03.2025

İmza:

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Samet Burak TAYLAN

E-Posta Adresi :

İş Deneyimi :

Unvan	Görev Yeri	Yıl
Arş. Gör.	Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi	2019-...
Öğretmen	Özel Bilge Çocuk Etkinlik Eğitim Merkezi	2018-2019
Öğretmen	Özel Huzur Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi	2017-2018

Akademik Bilgiler

Öğrenim Durumu:

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Doktora	Özel Eğitim	Ankara Üniversitesi	2020-...
Yüksek Lisans	Özel Eğitim	Ankara Üniversitesi	2017-2020
Lisans	Zihin Engelliler Öğretmenliği	Ankara Üniversitesi	2013-2017

Yayınlar

Makaleler

Taylan, S. B., & Çarşanbalı, B. (2025). Self-regulation skills and prosocial behaviours in preschool children with and without autism. *International Journal of Developmental Disabilities, Advance Online Publication*.
<https://doi.org/10.1080/20473869.2025.2456792>

Taylan, S. B., Bakkaloğlu, H., Ökcün-Akçamuş, M. Ç. (2022). Imitation and intention understanding in typically developing children and children with autism spectrum disorder. *Early Child Development and Care*, 192(9), 1490-1505.
<http://doi.org/10.1080/03004430.2021.1900152>

Kitap Bölümleri

- Bakkaloğlu, H., Ökcün-Akçamuş, M. Ç., & Taylan, S. B. (2023). DATA (Developmentally Appropriate Treatment for Autism): Otizmde Gelişime Uygun Müdahale Modeli. B. Ülke-Kürkçüoğlu (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğuna yönelik kapsamlı uygulamalar* içinde (ss. 289-318). Anı.
- Taylan, S. B. (2022). Erken çocukluk özel eğitiminde etkili uygulamalar. H. Bakkaloğlu, S. Çelik, & G. Tomris (Eds.) *Araştırmadan uygulamaya erken çocukluk özel eğitimi el kitabı* içinde (ss. 421-451). Vizetek.
- Taylan, S. B., & Bakkaloğlu, H. (2022). Özel eğitimin kavramsal temelleri, ilkeleri ve tarihsel gelişimi. E. L. İlhan, E. Yarımkaya, & O. K. Esentürk (Eds.), *Özel gereksinimli bireyler için uyarlanmış beden eğitimi ve spor* içinde (ss. 17-34). Pegem.
- Taylan, S. B. (2021). Ortak katılım ve ortak dikkat. B. Sucuoğlu, H. Bakkaloğlu, M. Ç. Ökcün-Akçamuş (Eds.), *Tanıdan müdahaleye otizm spektrum bozukluğu el kitabı* içinde (ss. 309-327). Vize.

Bildiriler

- Kılıç-Tülü, B., Çakır, R., Taylan, S. B., Çarşanbalı, B., Yanaç-Taylan, F., & Akkuş, Ş. K. (2023, 25-27 Ekim). *Tipik gelişen ve otizm spektrum bozukluğu olan çocukların yürütücü işlevlerinin karşılaştırılması* [Sözlü Bildiri]. 33. Ulusal Özel Eğitim Kongresi, Trabzon, Türkiye.
- Kılıç-Tülü, B., Akkuş, Ş. K., Çakır, R., Taylan, S. B., Yanaç-Taylan, F., & Çarşanbalı, B. (2023, 5-8 Ekim). *Farklı gelişimsel özellikleri olan çocukların zihin kuramı becerilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi* [Sözlü Bildiri]. 7. Uluslararası Katılımlı Ulusal Disiplinlerarası Erken Çocuklukta Müdahale Kongresi, Eskişehir, Türkiye.
- Kılıç-Tülü, B., Çarşanbalı, B., Yanaç-Taylan, F., Akkuş, Ş. K., Çakır, R., & Taylan, S. B. (2023, 8-11 Haziran). *Farklı gelişimsel özellikleri olan çocukların öz düzenleme becerilerinin karşılaştırılması* [Sözlü Bildiri]. International Eurasian Educational Research Congress, Ankara, Türkiye.
- Çarşanbalı, B., & Taylan, S. B. (2022, 2-4 Kasım). *Otizm spektrum bozukluğu olan ve tipik gelişen çocuklarda öz düzenleme becerileri ve prososyal davranışlar arasındaki ilişkiler* [Sözlü Bildiri]. 32. Ulusal Özel Eğitim Kongresi, Ankara, Türkiye.

- Taylan, S. B. (2022, 26-29 Mayıs). *Özel eğitim öğretmenleri kanıt temelli uygulamaları öğreniyor, kullanıyor ve kullanmaları için destekleniyor mu?* [Sözlü Bildiri]. 6. Uluslararası Katılımlı Ulusal Disiplinlerarası Erken Çocuklukta Müdahale Kongresi, Eskişehir, Türkiye.
- Taylan, S. B., Bakkaloğlu, H., & Ökcün-Akçamuş, M. Ç. (2020, 10-13 Eylül). *Otizm spektrum bozukluğu olan ve tipik gelişen çocuklarda modeli taklit etme ve modelin niyetini anlama düzeylerinin karşılaştırılması* [Sözlü Bildiri]. International Eurasian Educational Research Congress, Eskişehir, Türkiye.
- Taylan, S. B., & Yanaç-Taylan, F. (2019, 6-9 Kasım). *Özel eğitim alanında çalışan eğitimciler oyun hakkında ne düşünüyorlar?* [Sözlü Bildiri]. 29. Ulusal Özel Eğitim Kongresi, Aydın, Türkiye.
- Taylan, S. B. (2019, 24-26 Nisan). *Otizm spektrum bozukluğunda taklit: Önemi ve öğretimi* [Sözlü Bildiri]. 9. Ulusal Özel Eğitim Öğrenci Kongresi, Hatay, Türkiye.